

8930

Atatürk Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

Günay ÇAĞLAR

BOLU MUTASARRIFI
HALİL (T Ü R K M E N)
(21 Haziran 1920-13 Haziran 1921)

Doktora Tezi

Tez Yöneticisi
Prof.Dr.Enver KONUKÇU

Erzurum - 1990

Y. E.
Yükseköğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

HALIL TÜRKMEN (1883 - 1943)

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖNSÖZ	VIII
KISALTMALAR	XI
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	

HALİL BEY'DEN ÖNCE BOLU MUTASARRİFLİĞİ

I- BOLU MUTASARRİFLİĞİ'NİN TEŞKİLÂTI

- 1- Kastamonu Vilâyeti'nde Bolu Sancağı 5
- 2- Müstakil Bolu Mutasarrıflığı 6

II- SİYASİ DURUM

- 1- Adapazarı-Gerede-Bolu Hâdiseleri 9

III- SOSYAL DURUM

- 1- Müdâfaai-i Hukuk Cemiyeti Bolu Şubesi 18
- 2- Anadolu Kadınları Müdâfaa-i Vatan
Cemiyeti'nin Bolu Şubesi 21
- 3- Bolu Muallim ve Muallimeler Cemiyeti 24
- 4- Bolu'da Hilâl-i Ahmer Faaliyetleri 24
- 5- Belediye Seçimleri 28

İKİNCİ BÖLÜM

HALİL BEY'İN BOLU MUTASARRİFLİĞİ

- I- HALİL BEY'İN BOLU'YA TAYİNİ 30

II- YUNANLILARIN İZMİT'E KUVVET ÇIKARMASI

- (TEMMUZ-EKİM 1920) 31

- III- HALİL BEY'İN HALKLA İLİŞKİLERİ 33

IV- İKİNCİ DÜZCE AYAKLANMASI

- 1- İkinci Düzce Ayaklanması'na Doğru 39

II

	<u>Sayfa</u>
A) Sığırkuyruk Hâdisesi	40
B) Nüfren Meselesi	
a) Nüfren Ayaklanması	43
b) Asilerle Anlaşma	48
C) Halil Bey'in Düzce ve Nüfren'deki İncelemeleri	53
Ç) Düzce'de Ayaklanma Söylentileri	58
D) Halil Bey'in Bolu'ya Dönüşü	60
2- İkinci Düzce Ayaklanması'nın Başlaması	
A) Düzce'de Ayaklanma	62
B) Ayaklanma Hakkında Bolu'ya Ulaşan Haberler	65
C) İkinci Düzce Ayaklanması Üzerine Alınan Tedbirler	67
Ç) Asilerin Bolu Dağı'na Taarruzu	72
D) Bolu'nun Boşaltılması	74
E) Beypazarı'na Varış	76
F) Fırka Yaveri İhsan'ın Sanayi Mektebi'nden İllicalar'a Çekilmesi	77
G) Fırka Yaveri İhsan'ın Binbaşı Nâzım İle Nallıhan'da Birleşmesi	78
H) Sahipsiz Bolu	81
3- İkinci Düzce Ayaklanması'nın Bastırılışı	
A) Binbaşı Nâzım Mudurnu'da	84
B) Yüzbaşı Şerif Mudurnu'da	85
C) Yüzbaşı Şerif'in Bolu'ya Girişi	86

III

	<u>Sayfa</u>
C) Binbaşı Nâzım Bolu'da	89
D) Halil Bey Mudurnu'da	93
E) Ayaklanma Sırasında Mutasarrıflığın Genel Durumu	94
F) Halil Bey'in Ankara'ya Davet Edilmesi	98
G) Halil Bey'in Ankara'dan Dönüşü	100
H) Halil Bey'e Göre Ayaklanmanın Sebepleri	100
I) Ayaklanmanın Bastırılışı a) Kuvâ-yi Milliye'nin Bolu'da Toplanması	102
b) Darıyeri Çatışması	103
c) Nüfren Boğazı'nda ve Bıçkı'daki Çatışma	105
c) Ayaklanmanın Sonu	107
Ü Ç Ü N C Ü B Ö L Ü M	
IV. MÜRETTEB FIRKA KUMANDANI BİNBAŞI NÂZİM	
I- BİNBAŞI NÂZİM'İN BOLU HALKIYLA İLİŞKİLERİ	116
II- BİNBAŞI NÂZİM'İN BOLU'DAN AYRILIŞI	118
D Ö R D Ü N C Ü B Ö L Ü M	
HALİL BEY'İN İPSİZ RECEB İLE İLİŞKİLERİ	120
I- AKÇAKOCA GÜMRÜĞÜ MESELESİ	121
II- HALİL BEY'İN MUHİDDİN PAŞA İLE İLİŞKİLERİ	130
III- 1921 YILI BAŞLARINDA İPSİZ RECEB'İN FAALİYETLERİ	134
B E Ş İ N C İ B Ö L Ü M	
MİLİS TEŞKİLÂTI MESELESİ	139
I- MİLİS TEŞKİLÂTI İLE İLGİLİ YAZIŞMALAR	139
II- ÇERKES EDHEM İLE İLGİLİ YAZIŞMALAR	147

A L T I N C I B Ö L Ü M

HALİL BEY'İN BOLU MINTAKA KUMANDANI KAYMAKAMOSMAN İLE
İLİŞKİLERİ

I- KAYMAKAM OSMAN'IN BOLU'DAN ALINIŞINA KADAR

HALİL BEY İLE KAYMAKAM OSMAN'IN İLİŞKİLERİ 155

II- KAYMAKAM OSMAN'IN TEKRAR BOLU'YA GELİŞİ 168

Y E D İ N C İ B Ö L Ü M

HALİL BEY'İN MÜLKIYE MÜFETTİŞİ TAL'AT BEY İLE

İLİŞKİLERİ 175

I- TAL'AT BEY'İN BOLU'YA GELİŞİ 175

II- TAL'AT BEY'İN ANKARA'YA DÖNÜŞÜ 182

S E K İ Z İ N C İ B Ö L Ü M

1921 YILI BAŞLARINDA İZMİT-DÜZCE ARASINDAKİ DURUM 184

I- MUTASARRIFLIĞIN ASAYİŞ DURUMU 184

II- NİSAN 1921'DE İZMİT-DÜZCE ARASINDAKİ DURUM 186

III- KÂZİM PAŞA DÜZCE'DE (NİSAN-MAYIS 1921) 187

IV- BMM KUVVETLERİNİN ASKERİ VE SİYASİ

ZAFERLERİNİN BOLU'DAKİ AKİSLERİ 188

D O K U Z U N C U B Ö L Ü M

HALİL BEY'İN MUTASARRIFLIĞI'NIN SONU 194

S O N U Ç 197

B İ B L İ Y O Ğ R A F Y A 202

E K L E R

Sayfa

- I- Halil Bey'in Devlet-i Âliyye-i Osmâniye Tezkeresi 205
- II- Halil Bey'in Memûrine Mahsûs Tercüme-i Hâl Cüzdanı ... 207
- III- Dâhiliye Vekâleti'nin Halil Türkmen'in Ölümünden Sonra,
Yetimlerine Bağlanacak Maaş Hakkındaki Yazısı 212
- IV- a) Halil Bey ve Ailesinin 17.5.1944 Tarihli Nüfus Kayıt
Örneği 213
- IV- b) Bolu Nüfus Müdürlüğü'nün Düzenlediği, Halil Bey ve
Ailesinin 9.11.1965 Tarihli Nüfus Kayıt Örneği 214
- V- Halil Bey'in Bolu Mutasarrıflığı'na Başladığını Haber
Veren, Derdli Gazetesi Kuptürü 215
- VI- a) Bolu Müdâfaa-i Vatan Gazi Kadınlar Cemiyeti'nin,
Kuruluşlarını Bildirdikleri Dilekçe 216
- VI- b) Mutasarrıf Halil Bey'in, Bolu Müdâfaa-i Vatan Gazi
Kadınlar Cemiyeti'ne Cevabî Yazısı 216
- VII- Mutasarrıf Halil Bey'in Câmi-i Kebir'de Yaptığı
12 Temmuz 1920 Tarihli Konuşmanın Metni217
- VIII- a) Mutasarrıf Halil Bey'in BMM Riyâseti'ne Gönderdiği
İyd-i Millî Kutlama Telgrafa 218
- VIII- b) BMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın Bolu Mutasarrıf-
lığı'na Gönderdiği Cevabî Telgraf 218

VI

Sayfa

- IX- a) Bolu Mutasarrıfı Halil Bey'in Dâhiliye Vekâleti'ne
Gönderdiği, Sığırkuyruk Hâdisesiyle İlgili Telgraf. 219
- IX- b) Dâhiliye Vekâleti'nin, Bolu Mutasarrıflığı'na
Cevabî Telgrafı 220
- X- Bolu Mutasarrıfı Halil Bey'in Dâhiliye Vekâleti'ne
Gönderdiği Eski Adapazarı Kaymakamı Fuad Bey'in
Asilerle Yaptığı Görüşmelerle İlgili Telgraf 221
- XI- a) Asilerle Yapılan Antlaşma Esaslarının Bolu
Mutasarrıflığı'na Bildirildiği Telgraf..... 223
- XI- b) Bolu Mutasarrıfı Halil Bey'in Düzce Kaymakamı ve
Arkadaşlarına Gönderdiği Cevabî Telgraf 224
- XII- Dâhiliye Vekâleti'nin Asilerin İleri Sürdükləri
Şartların Kabul Edildiğini Belirten Telgrafı 225
- XIII- Bolu Mutasarrıfı Halil Bey'in İkinci Düzce Ayaklan-
ması'nın Başladığını Bildiren Telgrafı 226
- XIV- Ali Fuad Paşa'nın Düzce ve Adapazarı'na Gönderdiği
Beyanname 227
- XV- IV. Fırka Kumandanı Binbaşı Nâzım'ın, Bolu'dan Ayrılışı
Dolayısıyla Gönderdiği Vedaname 228
- XVI- Halil Bey'in Mülhakât ve Kurâya Gönderdiği
14 Aralık 1920 Günlü Mektup 229
- XVII- a) Bolu Mutasarrıfı Halil Bey'in Seyyar Jandarma
Meseleleriyle İlgili Telgrafı 230

VII

Sayfa

- XVII- b) TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın Çerkes Edhem
ile ilgili Telgrafı 231
- XVII- c) Mustafa Kemal Paşa'nın Bolu ve Havalisine Gönderdiği 25 Aralık 1920 Günlü Beyanname-i Resmî.. 232
- XVIII- a) Halil Bey'in, İkinci İnönü Zaferi Dolayısıyla
TBMM'ne Gönderdiği Kutlama Telgrafı 233
- XVIII- b) TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın Cevabî Telgrafı.233
- XIX- Halil Bey'in İkinci İnönü Zaferi Dolayısıyla Gönderdiği, 2 Nisan 1921 Günlü Mektup 234

FOTOĞRAFLAR

HARİTA (1920'de Bolu Mutasarrıflığı)

Ö N S Ü Z

Osmanlı Devleti, Mondros Mütarekesi ile büyük savaştan mağlûp olarak çıkmıştı. İtilâf Devletleri'nin uygulamaları karşısında, Türk milleti İstiklâl Harbi'ni başlatmakla, bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini atmıştır. Lider olarak Mustafa Kemal Paşa bu meş'aleyi yakmış, millî birlik ve beraberlik ruhu içinde son Türk Devleti'ne yeni bir şekil ve hayatiyet kazandırmıştır . Millî Mücadele millet, asker ve lider bütünleşmesinin en güzel örneğini ortaya koymuştur. Bunların yanında, askerlerin olduğu kadar mülki idarecilerin de rolü çok büyüktür. Lider-halk ilişkisinde işbirliği vali, mutasarrıf, kaymakam ve nahiye müdürlerince sağlanmıştır. Konunun bu yönü ve belli başlı idarecilerin faaliyetleri, Kâmil Erdeha'nın "Millî Mücadelede Valiler" isimli eserinde bahis konusu edilmiştir.

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırladığım "Hüsrev Bey Hey'et-i Nasıhası"nı araştırırken, çalışmalarımı genelde Millî Mücadele'de çok hassas bir bölge olan Bolu Mutasarrıflığı'na hasretmişim . Belgelerin ışığı altında, Millî Mücadele'nin kazanılmasında yöneticilerin de çok büyük rolleri ve hizmetleri olduğunu görmüştüm . İşte bu nedenle, idareci-Millî Mücadele konusu üzerinde araştırmaya karar verdim. Ali Haydar (Yuluğ) Bey'den sonra bir yıl kadar Bolu Mutasarrıflığı görevinde bulunan Halil (Türkmen) Bey üzerindeki çalışmalarımı yoğunlaştırdım. Mustafa Kemal Paşa-Bolu ilişkilerinde bu Mutasarrıf'ın oynadığı fevkalâde önemli roller, arşiv çalışmalarına daha da derinlik kazandırmıştır. Kısıtlı olan belge-

IX

ler Halil Bey'in idarî faaliyetlerine yeteri kadar ışık tutabilmektedir. Bunlar yanında Bolu'da neşredilmiş olan Dardli, Eclu ve Türkoğlu gibi mahallî gazetelerde görülen haberler de bu konuyu detaylandırmada yardımcı olmuştur.

Bu çalışmaların yanı sıra, Merhum Halil Bey'in ailesini de araştırdım. Uzun zaman bir netice elde edemedim. Fakat, bu çevreye yakın kişilerle görüştüğümde, hatıralarının mevcut olduğunu ve muhafaza için bir kuruma bırakıldığını öğrendim. Ankara'da Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nde yaptığım araştırmada Halil Bey'in hatıralarına ulaşabilme imkânını elde ettim. Bunlar, "İstiklâl Harbinde Aydın ve Bolu'ya Ait Halil Bey'in Hatıraları" başlığını taşımakta olup, ilgili dosyanın arşivdeki kayıt numarası;142/23937'dir. Bolu bölgesi Millî Mücadele tarihine önemli ölçüde ışık tutan bu hatıratın aslının Cumhurbaşkanlığı Arşivi'nde bulunduğu, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşiv Fihrist Defteri'ne düşülen bir nottan anlaşılmaktadır. Fakat, Cumhurbaşkanlığı Arşivi'ndeki çalışmalarında ve ilgililerle yaptığım görüşmelerimde, asıl metnin mevcut olmadığını tespit ettim.

Ayrıca, Halil Bey'in yakınlarına ait araştırmam da, beklanılmeyen bir anda memnun edici bir gelişme gösterdi. Türkiye Cumhuriyeti Hariciyesi'nde babasından aldığı emaneti başarıyla ifa eden ve şu anda emekli olan Mehmed Doğan Türkmen, Halil Bey'in hatıralarının kendisinde bulunduğunu, mektupla ve telefonla bildirmiştir. Hatıralar, Mutasarrıf'ımızın kendi el yazısıyla olup, o devrin ajanda tipli bir defterine kaydolunmuştur. Böylece, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi'nde bulunan daktilo edilmiş hatı-

ralara ulaştım. Bu şekilde noksan ve hatalı ifade edilmiş metinleri de düzeltme imkânını bulabildim. Hatıralar, tezimin arşiv belgelerinde noksan kalmış veya boşluk yaratmış birçok bölümüne ışık tutmuştur. Diğer taraftan gazete haberlerine dayanarak, Halil Bey'in daha mükemmel bir biyografisinin meydana getirilmesinde, hatıraların rolü büyüktür.

Çalışmalarım sırasında, başta Mehmet Doğan Türkmen olmak üzere, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürlüğü, İstanbul Kültür Müdürlüğü, ATASE Başkanlığı Arşiv Müdürlüğü, Cumhurbaşkanlığı Arşiv Müdürlüğü, TBMM Arşivi Müdürlüğü, Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü ve İçişleri Bakanlığı Arşiv Müdürlüğü yetkililerinin büyük yardımlarını gördüm. Sakarya eski valisi Mehmet Aldan ve Jandarma Komutanlığı Kurmay Başkanı İsmail Selen Paşa'nın Bolu ile ilgili araştırmalarındaki yardımlarını da unutmamız mümkün değildir. Bu kuruluş ve şahıslara minnettarlığım sonsuzdur.

Tezimin verilisinde, konunun araştırılmasında ve ycl göstermede kıymetli yardımlarına gördüğüm hocalarıma, yöneticim Prof. Dr. Enver Konukçu'ya, Tarih Bölümü Türkiye Cumhuriyeti Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi Doç. Dr. Dursun Ali Akbulut'a teşekkürü büyük bir borç bilmekteyim.

K I S A L T M A L A R

a.g.e.	:	Adı geçen eser.
a.g.gz.	:	Adı geçen gazete.
a.g.h.	:	Adı geçen hatıralar.
a.g.m.	:	Adı geçen makale.
a.g.y.	:	Adı geçen yer.
ATASE	:	Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Ettüt Başkanlığı.
Bkz.	:	Bakınız.
BMM	:	Büyük Millet Meclisi.
Ek	:	Ekinde.
No.	:	Numara.
HTBD	:	Harp Tarihi Belgeleri Dergisi.
HTVD	:	Harp Tarihi Vesikaları Dergisi.
s.	:	Sayfa.
TEMM GCZ	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları.
TEMM ZC	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi.

G İ R İ Ő

Millî M¼cadele'nin kazanılmasında, diğer y¼neticiler gibi, m¼lkî idarecilerin de rol¼ büyük olmuştur. Bunların büyük bir kısmı, üstlerine d¼Ően g¼revi eksiksiz olarak yerine getirmeye çalışmışlardır.

Bu m¼lkî y¼neticilerden biri de, meşhur mutasarrıflardan olduğuna inandığımız, Halil Bey'dir.

Halil Bey (1) 1883'te Sivas'ta doğdu (2). Sivas ilinin G¼b¼n kazasının G¼b¼n/Çayboyu k¼y¼ ahalisinden ve Tavsuoğullarından Hacı Ahmed Bey ile Emine Hanım'ın oğludur.

Halil Bey, babasının (3) g¼revi dolayısıyla, ilk ve orta tahsilini çeşitli yerlerde tamamladı. Askerî R¼Ődiye'yi Halep'

(1) Sicil numarası 98 olan Halil Bey ile ilgili bilgiler, İçişleri Bakanlığı Arşivi'ndeki 6468 numaralı dosya , TBMM Arşivi'ndeki 643 numaralı özgeçmiŐ sureti, Emekli Sandığı Genel M¼d¼rl¼đ¼'ndeki 65251-53 numaralı dosya, 1329 tarihli Devlet-i Âliyye-i Osmâniye Tezkeresi, Mem¼rine Mahs¼s Terc¼me-i Hâl C¼zdanı ve Mehmet Doğan T¼rkmen'den alınmıştır.

(2) 1329 tarihli Devlet-i Âliyye-i Osmâniye Tezkeresi'ne g¼re, Halil Bey'in doğum tarihi H.1300,R.1299'dur. Diğer belgelerde ise, 1299 yılı geçmektedir. Bu durumda doğum yılı 1883 olmalıdır. Devlet-i Âliyye-i Osmâniye Tezkeresi için bkz. EK I.

(3) İçişleri Bakanlığı Arşivi'ndeki 6468 numaralı dosyada M¼dâfaa-i Milliye Vekâleti ZâtiŐleri Dairesi'nin yazdığı bir belgede; Halil Bey'in babası Ahmed Bey'in piyade y¼zbaŐısı olduğu ifade edilmektedir.

te (4) ve Askerî İdâdî'yi Şam'da bitirdi.

2 Ocak 1902'de Harbiye'ye giren Halil Bey, buradan 6 Nisan 1904'de mülâzım-ı sânilikle mezun olarak Erkân-ı Harb sınıfına ayrıldı. 12 Nisan 1905'te, Sultan II. Abdülhamid'e karşı bağlılık kurallarına ters beyanatta bulunmak suçlamasıyla, Erkân-ı Harb ile ilişkisi kesilerek V. Ordu'ya sürüldü.

7 Şubat 1908'de V. Ordu IX. Nişancı Taburu IV. Bölüğü'ne tayin edildi.

26 Ağustos 1908'de genel afdan yararlanan Halil Bey, tekrar Erkân-ı Harb nâmzed sınıfına kabul edildi.

17 Aralık 1908'de mülâzım-ı evvelliğe terfi etti.

13 Mart 1910'da Bağdat vali ve kumandanı Birinci Ferik Nâzım'ın beraberinde VI. Ordu'ya gönderildi.

Bu arada, 3 Haziran 1908'den itibaren geçerli olmak üzere yüzbaşılığa terfi etti.

2 Temmuz 1911'de CXIII. Alay I. Tabur 2. Bölük'e tayin edildi.

Bundan sonra, Halil Bey, 26 Eylül 1911'de Bağdat Polis Mektebi Müdürlüğü'ne vekil olarak gönderildi.

Halil Bey, daha sonra sırasıyla, 7 Ağustos 1912'de XXXVII. Nişancı Tabur II. Bölüğü'ne, 9 Aralık 1912'de III. Alay II. Tabur

(4) Halil Bey, Askerî Rüşdiye'yi Halep'de okuduğu için, İçişleri Bakanlığı Arşivi'ndeki 6468 numaralı dosyada bulunan Müdâfaa-i Milliye Vekâleti Zâtîşleri Dairesi'nin yazdığı bir belgede İbrahim Halil Halep ifadesi geçmektedir.

III. Bölüğü'ne, 23 Ocak 1913'de ise, tekrar Bağdat Polis Mektebi Müdüriyeti'ne tayin edildi.

Birinci Dünya Harbi'nin çıkması üzerine, Halil Bey, 16 Ekim 1914 - 29 Nisan 1917 tarihleri arasında harbe katıldı.

Halil Bey 15 Nisan 1917'de ise, İstanbul Polis Müdüriyet-i Umûmiyesi, Kısm-ı Siyâsî Müdür Muâvini olmak üzere Genel Ordu açığına alındığından, 29 Nisan 1917 günü istifa ederek, ordudan ayrıldı.

17 Ekim 1917 - 5 Eylül 1918 günleri arasında, Suriye Vilâyeti Polis Müdürlüğü yapan Halil Bey, 19 Eylül 1918'de İâşe Nezâreti İhtiyâcât-ı Askeriye Şubesi Müdür Muâvinliği (Muhâberât ve Tayînât Kısmı) gibi önemli bir görevde yer aldı. Fakat, sağlık durumunun bozulması dolayısıyla, 27 Ekim 1918 günü bu vazifesinden ayrılmak zorunda kaldı. 21 Şubat 1920'den itibaren kendisine 750 kuruşluk mazûliyet maaşı tahsis edildi.

Halil Bey, 21 Haziran 1920 tarih ve 45 sayılı kararname ile (5) Bolu Mutasarrıflığı'na tayin edildi. 6 Temmuz 1920-13 Haziran 1921 günleri arasında, bir yıla yakın bir süre ile bu görevde kalarak, Bolu Mutasarrıflığı'nı BMM Hükûmeti'ne kazandırmak suretiyle, tarihî bir görevi yerine getirdi.

Halil Bey, 13 Haziran 1921 tarih ve 2/262 sayılı kararname ile (6), Aydın Mutasarrıflığı'na tayin edildi.

8 Ağustos 1921 günü Aydın Mutasarrıflığı'na başlayan Halil

(5) Memûrine Mahsûs Tercüme-i Hâl Cüzdanı, s.3. Bkz. Ek II.

(6) Memûrine Mahsûs Tercüme-i Hâl Cüzdanı, s.3. Bkz. Ek II.

Bey, 15 Ağustos 1922 gününe kadar da bu görevini sürdürdü. Halil Bey, Yunan işgali altında bulunan bu bölgenin, Ankara adına dışarıdan mutasarrıflığını yaparak, milletine büyük hizmetlerde bulundu. Bu görevde iken, izin müddeti dolduğu halde vazife başına dönmediğinden, 15 Eylül 1922 tarih ve 3/110 sayılı kararname (7) ile azledildi.

Bundan sonra Halil Bey, sırasıyla, 27 Kasım 1922-17 Nisan 1923 tarihleri arasında Üsküdar Mutasarrıflığı ve 18 Nisan 1923-22 Temmuz 1923 günleri arasında da Kocaeli Mutasarrıflığı yaptı.

Daha sonra, ikinci devre BMM çalışmalarına Zonguldak milletvekili olarak katılan Halil Bey, bundan böyle uzun süre devam edecek olan parlamento hayatına başlamış oldu.

Üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci devrelerde Zonguldak milletvekili seçilen Halil Bey, Zonguldak milletvekili iken, 19 Aralık 1943'te Ankara'da vefat etti. Ankara'da Cebeci Mezarlığı'nda defnedildi.

Ekim 1914'de İnayet Hanım ile evlenmiş olan Halil Bey'in, biri kız, üçü erkek olmak üzere dört çocuğu vardır. Çocuklarının adları, Ömer Livaülhak Türkmen, Ahmet Nidaülhak Türkmen, Mehmet Doğan Türkmen ve Emine Nihal Türkmen'dir. İnayet Hanım 28 Ağustos 1979'da vefat etmiştir.

Fransızca ve Farsça bilen Halil Bey'in "İttihâd-ı İslâm ve Avrupa" adında yayınlanmış bir eseri bulunmaktadır.

(7) a.g.y.

B İ R İ N C İ B Ö L Ü M

HALİL BEY'DEN ÖNCE BOLU MUTASARRİFLİĞİ

I- BOLU MUTASARRİFLİĞİ'NİN TEŞKİLÂTI

1- Kastamonu Vilâyetinde Bolu Sancağı

1864 yılında yeni Vilâyet Nizamnamesi düzenlenerek (8) , 1865 yılından itibaren yeni vilâyetler kurulmaya başlandı (9) . 1867 yılında, aşağı yukarı 1864 Vilâyet Nizamnamesi'nin aynı olan yeni bir Vilâyet Nizamnamesi daha düzenlendi (10) . Bu Nizamname'ye göre düzenlenen mülki taksimatta, Kastamonu Vilâyeti;Kastamonu, Bolu, Sinop ve Kengiri/Çankırı Sancakları'nı içine almakta idi (11) .

Böylece, Kastamonu Vilâyeti'ne bağlanan Bolu Sancağı'nın mülhak mutasarrıflığı 1908 yılına kadar devam etmiştir. İkinci Meşrûtiyet'in ilânından sonra, Sultan Reşad zamanında, Bolu Sancağı Kastamonu Vilâyeti'nden ayrılarak, müstakil mutasarrıflık haline getirilmiştir (12) .

Bolu'nun mülhak mutasarrıflığı müddeti içinde, Bolu'da mutasarrıflık yapan kişilerin isimleri; Ali Asaf Paşa, Ratib Bey , Nuri Paşa, Halil Sami Paşa, Tevfik Paşa, Necib Paşa, Ali Rıza

(8) E.Z. Karal, Osmanlı Tarihi VII, Ankara 1977, s.153.

(9) a.g.e., s.156.

(10) a.g.y.

(11) a.g.e., s.157; Z. Konrapa, Bolu Tarihi, Bolu 1964 , s.125; V.Cuinet, La Turquie d'Asie IV, Paris 1892 , s.493-559.

(12) Z. Konrapa, a.g.e., s.612.

Bey, İsmail Kemal Bey, Namık Bey, Ahmed Şevki Bey, Ziya Paşa, Mustafa Zihni Paşa, Bekir Paşa, Ferid Paşa, Rıza Sulh Bey, Hakkı Paşa ve Reşid Paşa idi (13).

Bolu Mutasarrıflığı, 1886-1897 yıllarında şu kazalardan ibaretti (14): Bartın, Bolu, Düzce, Ereğli, Gerede, Göynük, Hamidiye/Devrek ve Mudurnu.

2- Müstakil Bolu Mutasarrıflığı

Osmanlı Devleti'nin tağra idaresi, en son 26 Mart 1913'de "İdâre-i Umûmiye-i Vilâyât Kanûnu" nun birinci maddesi ile, vilâyet, livâ, kaza, nahiye ve köy şeklinde kademelendirildi (15). Bu arada birtakım idarî güçlükleri ortadan kaldırabilmek için, doğrudan doğruya İstanbul'a bağlı müstakil mutasarrıflıklar kuruldu. Bunlar, doğrudan doğruya Dâhiliye Nezâreti'ne bağlıydılar ve mutasarrıfları da valininkine benzer bir statüdeydi. Kastamonu Vilâyeti'ne bağlı bulunan Bolu Sancağı da, Kastamonu'dan ayrılarak, müstakil mutasarrıflık haline getirildi (16).

Müstakil Bolu Mutasarrıflığı, 1918 tarihli Sâlnâme'ye göre; Ereğli, Bartın, Bolu, Devrek, Düzce, Zonguldak, Gerede, Göynük ve Mudurnu kazalarından; Amasra, Akçaşehir, Tefen, Çaycuma, Çarşamba, Kıbrısçık, Kurucasile, Mengen ve Yiğlica nahiyelerinden

(13) a.g.e., s.125.

(14) V. Cuinet, a.g.e., s.493. Kastamonu Vilâyeti Sâlnâme-si 1897-1899, s.298-318.

(15) Atatürk ve İdare, Türk İdare Dergisi, sayı.362 (Ekim 1978), s.153.

(16) Z. Konrpa, a.g.e., s.31.

meydana geliyordu (17).

1 Haziran 1920'de Zonguldak kazası Bolu'dan ayrılarak müstakil bir mutasarrıflık şekline sokulunca, müstakil Bolu Mutasarrıflığı da; Bolu, Düzce, Gerede, Göynük ve Mudurnu adlarındaki beş kazadan ibaret hale geldi (18).

Cumhuriyet'in ilânına kadar müstakil mutasarrıflık olarak idare edilen Bolu'da, müstakil mutasarrıflık görevi yapmış olan şahıslar şunlardır (19):

Ali Osman Bey, Nüzhet Paşa, Esad Rauf Bey, Kâni Bey, Cemal Azmi Bey, Ali Osman Bey (ikinci defa), Müfid Bey, Ali Seydi Bey, Reşad Bey, Abdülkadir Bey, Ali Haydar Bey, Osman Nuri Bey, Binbaşı Nâzım Bey, Halil Bey ve Ahmed Fahreddin Bey.

Yukarıda adı geçen Bolu mutasarrıflarından Millî Mücadele'de rol oynayanlar, Ali Haydar, Osman Nuri, Binbaşı Nâzım ve Halil Beyler'dir.

23 Ocak 1919'da Bolu Mutasarrıfı olan Ali Haydar (Yuluğ)⁽²⁰⁾ Bolu'da Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasına ve kazalarda teşkilâtlanmasına Cemiyetler Kanunu çerçevesinde izin verdi. Bölgede asayiş bozuk olduğundan sıkıyönetim ilân ettirdi ve eşkıya takiplerini sıklaştırdı. Birinci Düzce Ayaklanmasından birkaç gün sonra, esir olarak Düzce'ye sevk edildi. 30 Nisan 1920'de İstanbul Hükûmeti mutasarrıflığına son verdi. 26 Mayıs 1920'de Çerkes Edhem

(17) Müstakil Bolu Livâsı Sâlnâmesi 1918, s.47; Z. Konrapa, a.g.e., s.31.

(18) Z. Konrapa, a.g.e., s.31.

(19) a.g.e., s.126.

(20) Bolu Livâsı Sâlnâmesi 1922, s.318.

tarafından kurtarıldı.

Birinci Düzce Ayaklanması sırasında, İstanbul Hükümeti tarafından Bolu Mutasarrıflığı'na atanan Osman Nuri Bey'in mutasarrıflığı kısa sürmüştür. Bu müddet içinde şehirde Kuvâ-yi İnzibâtiye teşkilâtının kurulmasına önayak oldu. 19 Mayıs 1920 günü bir bildiri yayınlayarak, Kuvâ-yi Milliye'yi yasa ve İslâm dışı ilân etti. Millî Mücadele'nin kazanılmasından sonra Türkiye'yi terk etti. Adına yüzellilikler listesinde, altmışdokuzuncu sırada rastlanır. Af Kanunu'ndan sonra İstanbul'a döndü. 1936'dan sonra vefat etti. Balkanlı soyadını almıştır.

Birinci Düzce Ayaklanması üzerine Efe kuvvetleriyle Bolu'ya gelen Binbaşı Nâzım, Mayıs-Temmuz 1920'de mutasarrıf vekilliği ve kumandanlık yaptı. İkinci Düzce Ayaklanması'nda kısa bir süre Bolu'yu terk etmek zorunda kaldı. Sonra tekrar Bolu'da Kuvâ-yi Milliye'yi hakim duruma soktu. IV. Müretteb Fırka'yı kurdu. Bu Fırka ile cepheye gitti ve 1921'de burada şehit düştü (21).

Bolu Müstakil Mutasarrıflığı Cumhuriyet'in ilânıyla, 20 Ocak 1921 günlü Teşkilât-ı Esâsiye Kanûnu'na göre, vilâyet haline getirildi (22).

Bolu'nun son mutasarrıfı Ahmed Fahreddin Bey, aynı zamanda Bolu'nun ilk valisi oldu (23).

(21) Binbaşı Nâzım'ın hayatı için bkz. İhsan İdikut, İdeal Komutanlarımızdan IV. Fırka Kumandanı (Miralay Şehid) Nâzım Bey, İstanbul 1952.

(22) S. Kili, Türk Anayasaları, İstanbul 1982, s.37.

(23) Z. Konrapa, a.g.e., s.126.

II- SİYASİ DURUM

1- Adapazarı-Gerede-Bolu Hâdiseleri

BMM'nin Ankara'da toplanacağına yakın günlerde, Kuzeybatı Anadolu'da İzmit'in doğusunda, Kuvâ-yi Milliye aleyhinde, Padişah, Damad Ferid Paşa ve İtilâf Devletleri'nin kışkırtmaları sonucu, dalgalarının Ankara'da meşhur Sarıkışla duvarlarına kadar vartığı ayaklanmalar meydana geldi (24). Bunlardan ilki Adapazarı'nda diğeri de Düzce tarafındaki Hendek'de ortaya çıktı. Bunları, 13 Nisan 1920'de Düzce Ayaklanması izledi (25). "İstanbul'dan sûret-i mahsûsada, çok para ile me'mûren gönderilmiş olan birtakım kimseler" (26) Düzce Ayaklanması'nda birinci derecede rol oynadılar.

Düzce asi liderleri daha sonra Bolu'ya bir heyet gönderdiler. 23 Ocak 1919'dan beri, Bolu'da mutasarrıflık yapmakta olan Ali Haydar Bey (27), bu heyetle 18 Nisan 1920'de bir görüşme yaptı. Az sonra da, Düzce'ye gitmek zorunda kalan bu mutasarrıf, yolda bir suikastten, Bolulu ulemadan Süreyya Efendi'nin cesareti sayesinde kurtulabildi. Ali Haydar Bey, Düzce'de asi liderlerinden Sefer Bey'in emrinde gözaltına alındı (28).

(24) H. Ertuna, Türk İstiklâl Harbi VI (İstiklâl Harbinde Ayaklanmalar), Ankara 1974, s.87.

(25) Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Belge. 3557.

(26) TBMM GCZ I, s.2-3.

(27) Ali Haydar Yuluğ (1879-1937). Bkz. H.Orhun-C. Kasar-oğlu-M.Belek-K.Atakul, Meşhur Valiler, Ankara 1969, s.455-464.

(28) R.Apak, Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, İstanbul 1942, s.119.

BMM'nin açılışına engellemeye yönelik olan Düzce-Bolu ayaklanmasının az zamanda meydana getirdiği yangın, Ankara yakınlarına kadar yayılmıştı. Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliye Reisi olan Mustafa Kemal Paşa, Düzce ayaklanmasını Bolu-Mudurnu hattında durdurmak ve yok etmek için bazı askerî tedbirler aldırdı (29). Bolu'da bulunan, sayıları pek fazla olmayan bölge jandarma birliklerinin, Düzcelilerin Bolu'ya girmelerine engel olmak üzere, Bolu Dağı Derbendi'nde mevzilenmesi, Geyve'deki XXIV. Fırka ile, Bolu'nun kuzeydoğusundaki 32. Kafkas Piyade Alayı'nın Devrek üzerinden harekete geçmesi emredildi (30). O sırada Afyon civarında bulunan Karakeçili Millî Müfrezesi Kumandanı Kaymakam Arif'e de Bolu'ya yürüme emri verilmişti (31).

Asilerin Düzce'ye girdikleri gün, bu bölgeye yakın olan bucak ve ilçelerde ayaklanma hazırlıkları son safhasına ulaşmış ve yer yer kaynaşmalar başlamıştı.

14 Nisan 1920'de Beypazarı halkı ayaklanarak kasabayı hâkimiyetleri altına aldılar (32). 18 Nisan 1920'de Bolu civarındaki asiler, Bolu boğazını tutmuş olan jandarmalara saldırdılar. Sayıca az olan bu jandarma kuvvetleri asiler karşısında mukavemet edemeyince, asiler Bolu'ya girdiler (33). Ayaklanma hızla doğuya doğru yayılmaya devam ediyordu. 20 Nisan'da Gerede Kör

(29) H. Ertuna, a.g.e., s.92-93.

(30) TBMM GCZ I, s.7-8.

(31) HTBD, sayı.72 (Mart 1975), Belge. 1558.

(32) H. Ertuna, a.g.e., s.93.

(33) a.g.y.

Ali Hoca'nın liderliğinde bu ateşe düştüğü gibi (34), 21 Nisan'da da Mudurnu'nun çevresindeki köyler ilçeye saldırdılar (35).

Düzce Ayaklanması Ankara'da duyulduktan sonra hareket ettirilen ilk kuvvet, Devrek dolaylarındaki 32. Kafkas Alayı olmuştur (36). Üsküdarlı İsmail Hakkı (37) komutasındaki bu Alay, bir iki günlük gecikme ile (38) yola çıkarak, beş gün içinde Bolu ovasına indi. İsmail Hakkı'nın Mutasarrıf Ali Haydar ile yaptığı haberleşme sonucu, Mustafa Kemal Paşa'nın dediği gibi "âtil bir hâle ircâ edilmişler" (39) dir. Asi liderleri, Kumandan'ın karsızlığından yararlanarak, halkın yaptığı hareketlere karşı, Alay'ın müdahale etmeyerek, tarafsız kalmasını sağlamışlardır (40).

Mustafa Kemal Paşa, Düzce-Bolu hareketinin başında birtakım askerî tedbirler aldığı gibi, âdeti olduğu üzere, bölgeye Trabzon Mebusu Hüsrev (Gerede) başkanlığında bir de Heyet-i Nahiye göndermişti (41). Bu heyet, İstanbul'un tek taraflı propagandasının tesiri altında bulunan bölge halkına Ankara'nın fikir ve görüşlerini anlatacak, onları Kuvâ-yi Milliye saflarına

(34) a.g.y.

(35) a.g.y.

(36) TBMM GCZ I, s.3

(37) R. Apak, a.g.e., s.119-120.

(38) a.g.e., s.120 ; Y. Nadi, Yenigünden Cumhuriyete, Cumhuriyet, No. 35 (11 Haziran 1923).

(39) TBMM GCZ I, s.4

(40) R. Apak, a.g.e., s.120.

(41) H. Gerede, Bolu İsyanı, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi, No. 21/3001-3005 ; TBMM GCZ I, s.4.

çekmeye çalışacaktı (42).

Diğer taraftan, 18 Nisan 1920 akşamı, Mustafa Kemal Paşa'dan aldığı emir üzerine (43) 19 Nisan günü Geyve'den hareket eden (44) XXIV. Fırka Kumandanı Kaymakam Mahmud, Adapazarı yoluyla (45) 21 Nisan akşamı Hendek'e vardı (46). Ertesi gün Nuhviran/Nüfren Boğazı içinden Düzce istikametinde yürüyüşe geçti (47). Bu sırada asilerin tuzağına düşerek öldürüldü (48). Müfreze, ağırliklerini orta yerde bırakmış ve yağmaya uğramıştı. Subaylar tutuklanmış, erler silâhları alınarak dağıtılmıştı (49).

Durumun bu şekilde gelişmesi üzerine, Bursa'da BMM'nin açılışı töreninin kutlanmasıyla meşgul Garp Cephesi Kumandanı Ali Fuad Paşa, birtakım elzem tedbirler aldı. Derhal, ayaklanma sahasına yakın ve Kuvâ-yi Milliye denetimindeki Geyve'ye geldi ve toplayabildiği kuvvetlerle Geyve Boğazı'nı kapamaya çalıştı (50).

Bu arada Ankara, Kafkas Alayı'nın Bolu'da adeta kısaç i-

(42) H. Gerede, a.g.h., s.5; Y. Nadi, Kurtuluş Savaşı Anıları, İstanbul 1978, s.297.

(43) HTBD, sayı.74 (Mart 1976), Belge. 1597; A.F.Cebesoy, Millî Mücadele Hatıraları, İstanbul 1953, s.360.

(44) H. Ertuna, a.g.e., s.94.

(45) A.F. Cebesoy, a.g.e., s.360.

(46) a.g.y.; H. Ertuna, a.g.e., s.94.

(47) a.g.y.

(48) HTBD, sayı.74 (Mart 1976), Belge.1600; H. Ertuna, a.g.e., s.361-362.

(49) H. Ertuna, a.g.e., s.95; A.F. Cebesoy, a.g.e., s.361-362; M.Arif, Millî Mücadele Hatıratı, 1335(1919)-1339 (1923), Sadeleştiren: Fethi Tevetoğlu, İstanbul 1972, s.20.

(50) H. Ertuna, a.g.e., s.96.

çine alınmasından dolayı yeni bir tedbire gerek duymuş ve Afyon'un Karakeçili yürüklerinden ibaret bir kuvveti, Kaymakam Arif komutasında yola çıkarmıştı (51).

Boluluları cezalandırmaktan ve şehre girmekten Hoca Süreyya aracılığı ile vazgeçirilen Kaymakam Arif, Ilıca'daki Karacasu'da kalarak, Binbaşı İhsan'ı Bolu'ya mutasarrıf vekili olarak gönderdi (52). Binbaşı İhsan, Bolu'da Kaymakam Arif adına "Hiyanet-i Vataniyye Kanûnu" nun yürürlüğe sokulduğunu ilân etti (53).

Bu arada Düzce'ye kaçan İstanbul taraftarları, Kuvâ-yi Milliye aleyhindekileri harekete geçirdiler. Mudurnu'dan gelen yardımcı kuvvetlerle, Bolu'da millî kuvvetlerin hâkimiyetine engel olmak üzere, Bolu kuşatıldı. Karacasu'daki Kaymakam Arif ile Bolu'nun bağlantısı kesildi. Kaymakam Arif, asilerle yaptığı çarpışmalardan bir sonuç alamayacağını anlayınca, Abant dağ zincirinin önemli kolu Aladağlar'a tırmanmış ve Bolu'yu müdafaasız bıraktığı gibi, Binbaşı İhsan'ı mecburen kaderine ve yalnızlığa terketmiştir. Bolu'da pek feci olaylar meydana gelirken, Kaymakam Arif, 6 Mayıs sabahı Yâbânâbâd denilen Kızılcahamam'a çekildi. Ancak 11-12 Mayıs gecesi bir suikaste kurban gitti ve öl-

(51) HTBD, sayı.72 (Mart 1975), Belge.1558.

(52) R. Apak, a.g.e., s.132; M. Karamanoğlu, Fıkra ve Geçmişten Hatıralar: Merhum Hoca Süreyya Efendi, Çele-Bolu II/20 (Aralık 1964), s.15.

(53) E. Konukçu, Bolu Bölgesine Ait Millî Mücadele Kronolojisi, Atatürk Devrimleri Enstitüsü Dergisi I/1 (Temmuz 1978), s.23-24.

dürüldü (54). Karakeçili Müfrezesi'nin bir kısmı, Ankara tarafından terhis edildi ve bazıları da başka yerlere gönderildi (55).

Bu arada, Binbaşı Çolak İbrahim, 19 Nisan 1920'de Geyve'ye gelmişti. 25 Nisan-1 Mayıs 1920 günleri arasında Taraklı Meselesi ile ilgilenen Çolak İbrahim, 6 Mayıs'da Mudurnu'ya gelmiştir (56). Çevredeki asiler, yakında Mudurnu'ya geçmek üzere hazırlanmaktaydılar (57). Nitekim, 12 Mayıs'da Mudurnu'ya saldırdılar. 14 Mayıs akşamına kadar Kuvâ-yi Milliye, Düzceli çarpışmaları devam etti (58). Akşam vakti, Çolak İbrahim Mudurnu içinde kalmayı tehlikeli bulduğundan, civardaki Kulaklı tepesine çekildi (59). 15 Mayıs günü çatışmalar devam etti. İkinci üzeri ikiyüzlü zeybek ve zayıf bir piyade taburu ile Binbaşı Nâzım, Mudurnu yakınlarına ulaştı (60).

Binbaşı Nâzım'ın zamanında yardıma koşması Düzcelilerin artan baskısını hafifletti (61). Asiler, zeybekler önünde pek varlık gösteremediler. Bazı kayıplar verip bozularak Çepni köyündeki karargâhlarına döndüler (62). 16 Mayıs'da Mudurnu sükûnete kavuş-

(54) H. Ertuna, a.g.e., s.105; R. Apak, a.g.e., s.133; S.Selek, Millî Mücadele II, İstanbul 1982, s.776.

(55) TBMM GCZ I, s.31.

(56) H. Ertuna, a.g.e., s.96.

(57) S. Sarıbay, İstiklâl Savaşında Mudurnu-Bolu-Düzce, Suman: A.Utkun Boyacıgiller, Aydın 1943, s.71-72.

(58) a.g.e., s.75-76.

(59) a.g.e., s.77-78.

(60) a.g.e., s.79.

(61) a.g.e., s.80.

(62) a.g.e., s.81; H. Ertuna, a.g.e., s.97; TBMM GCZ I, s.31.

tu (63).

Binbaşı Nâzım kuvvetlerinden sonra 19 Mayıs 1920'de (64) , Ayıncı Arif'in merkezi Niğde'de bulunan XI. Fırka'sı, Mustafa Kemal Paşa'nın talimatı üzerine (65) Mudurnu'ya geldi. Mudurnu Cephesi'ne en son katılan Miralây Refet olmuştur. Bu Kumandan, Kaymakam Arif'in arkasından 26 Mayıs 1920 günü Mudurnu'ya hareket etti (66). 22 Mayıs günü Yunan tehlikesinin Salihli Cephesi'ni zorlaması üzerine, bazı askerî kuvvetlerin Mudurnu'dan ayrılmasına izin verilmişti. Emekli Binbaşı Şevki, Mudurnu'da kurulan "Divân-ı Harb-i Örfî" Reisliği'ne getirildi ve suçluların sorguturmasına geçildi (67).

Mudurnu Cephesi'nde, Çolak İbrahim ve Binbaşı Nâzım'ın kuvvetleri, Hilâfet Ordusu subaylarının idare ettiği asilerle çarpışırken, gelişmekte olan siyasî hâdiselerin de etkisiyle, asilideri Sefer Bey'de bazı fikrî değişiklikler ortaya çıkmaya başladı. Damad Ferid Paşa Hükûmeti'nin "San Remo Konferansı Kararları" hakkındaki tutumu bunda başlıca etken olmalıdır. Bu değişmede, Hüsrev Bey başkanlığındaki Heyet-i Nasiha'nın rolü büyük olmuştur (68).

Ayaklanmanın başlangıcında, Ankara tarafından bölgeye gönderilen Heyet-i Nasiha, Gerede'ye doğru giderken, kasaba civarın-

(63) S. Sarıbay, a.g.e., s.84.

(64) a.g.e., s.87-88.

(65) M. Arif, a.g.e., s.19-20.

(66) S. Sarıbay, a.g.e., s.88.

(67) A.F. Cebesoy, a.g.e., s.401.

(68) R. Nur, Hayat ve Hatıratım III, İstanbul 1967-1968 , s.660; H. Gerede, a.g.h., s.11-12.

da asilerin tuzağına düşürülmüştü (69). Hüsrev Bey ve arkadaşları sırasıyla, Gerede ve Düzce'de gözaltına alınmışlardı. Buna rağmen Heyet-i Nasiha üyeleri, tutuklu buldukları süre içerisinde görüşme fırsatı bulabildikleri asi liderlerini ve taraftarlarını Ankara lehinde kazanmaya çalışmışlardır. Bu çabalar sonucunda, asi lideri Sefer Bey'in isteği üzerine, Hüsrev ve Osman Beyler, asilerle Ankara'nın anlaşmasını sağlamak sorumluluğunu üstlenmişlerdir (70).

Hüsrev ve Osman Beyler'in aracılığı sonucu (71), asilerle Ankara arasında Bulanık Andlaşması yapıldı (72). Refet Paşa ile Sefer Bey arasında kararlaştırılan şartlar hemen yerine getirilmeye başlandı. Böylece, günlerce Ankara'ya korkulu günler yaşatan ayaklanma dalgası, Mayıs ayının son haftasında, Mudurnu-Âbâd (Abant) Dağları'nda durdurulmuş oluyordu. Heyet-i Nasiha, bu şekilde, Ankara'nın zamanında yardımına koşmuş ve asilerin Kuvâ-yi Milliye saflarına katılmalarını sağlamak gibi, tarihî bir görevi yerine getirmiştir (73).

Bulanık Andlaşması'ndan sonra, Mudurnu'daki Ayıcı Arif'in XI. Fırka'sı, Binbaşı Çolak İbrahim ve Binbaşı Nâzım'ın kuvvetleri, Miralây Refet'in komutası altında (74) Düzce ve Bolu hare-

(69) H. Gerede, a.g.h., s.

(70) H. Gerede, a.g.h., s.12.

(71) TBMM ZC II, s.24; H. Ertuna, a.g.e., s.111.

(72) TBMM ZC II, s.24-25.

(73) G.Çağlar, Hüsrev Bey Hey'et-i Nasihası, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Araştırma Merkezi No. 956.0811 Ç.23, Erzurum 1985, s.69-71.

(74) A.F. Cebesoy, a.g.e., s.401.

kâtına başladılar.

23 Mayıs 1920 günü, Bulanık Andlaşması'nın yapılmasından sonra, asi lideri Sefer Bey derhal Bulanık'dan ayrılarak Düzce'ye gelmişti. Hemen Edhem Bey ile bir telgraf görüşmesi yaparak, Ankara ile anlaştıklarını bildirmişti (75).

Çerkes Edhem yıldırım hızı ile Düzce'ye geldi ve 26 Mayıs 1920 günü ikinci vaktine doğru kasabayı ele geçirdi . 27 Mayıs 1920 günü de, Düzcelileri Ankara lehinde kazandırmaya yardım etmiş olan Sefer Bey ve arkadaşlarını idam ettirdi (76). Hendek ve Düzce ayaklanmalarının lider kadrosundan olan bu şahıslar, "Hıyânet-i Vataniyye Kanûnu" gereğince muhakeme edilmişlerdi.

Mutasarrıf Osman Nuri, Çerkes Edhem'in Düzce'ye girişinden kısa bir süre önce Akçavaşir/Akçakoca'ya kaçarak, oradan da İstanbul'a hareket etmişti (77).

Çerkes Edhem, Düzce'de affettiği kişileri adamları ile birlikte Kuvâ-yi Seyyâre'ye kabul etti. Çerkes Edhem'in Düzce'ye girişi ile Hürriyet ve İtilâf Fırkası binasında gözaltında tutulanlar ve bu arada da Dr. Fuad Bey ile İlyaszâde Şükrü Bey serbest bırakıldılar (78). Bolu Mutasarrıfı Ali Haydar Bey de hürriyetine kavuşanlar arasındaydı.

Çerkes Edhem'den sonra, Ayıcı Arif ve Manisalı Ali Efe

(75) Y. Nadi, Kurtuluş Savaşı Anıları, s.352.

(76) Derdli, 31 Mayıs 1336, No. 10, s.2; E. Konukçu, a.g. m., s.28.

(77) İleri, 30 Mayıs 1336, No. 855, s.2.

(78) TBMM ZC II, s.31; F. Umay, Seçmenlerimle Başbaşa, Ankara 1950, s.8.

kuvvetleriyle birlikte Düzce'ye girdiler. Arkalarından da Çolak İbrahim geldi (79).

Daha sonra Refet Paşa ile Binbaşı Nâzım kuvvetleri de halkın tezahüratı arasında Bolu'ya girdiler. 28 Mayıs 1920 günü Bolu, Kuvâ-yi Milliye'nin kontrolü altına girdi. Refet Paşa, aynı gün Bolu'da Örfî İdâre ilân etti. Binbaşı Nâzım'ı da idaresine memur etti. Binbaşı Nâzım, Yaveri İhsan'ı Merkez Kumandanlığı'na getirdi (80).

31 Mayıs'da, Gerede de Kuvâ-yi Milliye'nin kontrolü altına girdi (81).

Refet Paşa, 2 Haziran 1920 günlü telgrafla askerî hareketin bittiğini BMM Riyâseti'ne bildirdi (82).

III- SOSYAL DURUM

1- Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Bolu Şubesi

İkinci Meşrûtiyet'in ilânından sonra, İttihâd ve Terakkî Fırkası'na karşı ortaya çıkan olumsuz tepkiler, 21 Kasım 1911'de Hürriyet ve İtilâf Fırkası etrafında toplanmış ve aynı yıl içinde, Bolu ve kazalarında Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın şubeleri açılmıştı. Çalışmalarını İttihâd ve Terakkî Fırkası'nı yıkmaya yönelten Hürriyet ve İtilâf Fırkası, Balkan Harbi sırasında iktidarı ele geçiren İttihâd ve Terakkî'nin baskısı karşısında, Mütareke dönemine kadar hareketsiz kalmıştı.

(79) M. Arif, a.g.e., s.20.

(80) İ. İdikut, a.g.e., s.23-24.

(81) O. Mitralyöz, Gerede, Ankara 1970, s.36.

(82) TBMM ZC II, s.66.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından biraz sonra İttihad ve Terakki Fırkası kapanmış, yerine, eski ilkelere dayalı, fakat yeni politik durumu da gözönüne alan Teceddüd Fırkası kurulmuştu.

Ocak 1919'da Mütareke ortamından yararlanarak yeniden çalışmaya başlayan Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın Bolu Şubesi, Teceddüd Fırkası'na karşı aleyhde propogandaya girmişti. Bu yüzden Teceddüt Fırkası'nın Bolu Şubesi, kuruluşundan iki ay sonra faaliyetini tatil etmiştir (83).

Mondros Mütarekesi ve İzmir'in işgalinden sonra, Bolu'daki ilk tepki Gerede'de görülmüştü. Gerede Jandarma Kumandanı'nın da yardımıyla kurulan teşkilâtın başkanı Dr. Zihni (Ülgen) Bey, öbür üyeleri ise; Reşad, Gerede Kadısı Mehmed Cemil ve Belediye Reisi Dayıoğlu Midhat Beyler'di.

Redd-i İlhâk Cemiyeti'nin Bolu şubesi Midhat Kemal Bey'in çalışmaları sonucu kurulmuştu. Bu şube sonradan Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'ne dönüştürüldü.

1919'da Bolu Hükûmet Tabipliği'ne tayin edilen Dr. Mehmed Fuad (Umay), Mustafa Kemal Paşa'nın önerisi ile, Bolu Sancağı ve kazalarında Müdâfaa-i Hukuk'un teşkilâatlanmasını yaptı. Sivas Kongresi'nden itibaren Mustafa Kemal Paşa ile Bolu adına temaslarda bulunan Dr. Fuad Bey, 1920 Nisanı'nın ilk haftasında Bolu milletvekili olarak Ankara'ya gitmiştir (84).

(83) Y. Özkaya, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Ankara 1981, s.85-86.

(84) Derdli, 12 Nisan 1336, No. 9, s.1.

Bolu Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi'nin istifası üzerine, bağlı kaza heyetleri, köy heyetleri, müntahib-i sâni, idare meclisi, belediye üyeleri, ulema ve eşrafın katılmasıyla, 30 Eylül 1920 Perşembe günü ⁽⁸⁵⁾, belediye binasında yapılan seçimde aşağıda isimleri yazılı şahıslar seçilmişlerdir ⁽⁸⁶⁾:

1- Hafız Tayyar Bey (reis, eski Bolu milletvekili, eski müftü).

2- Taşhancızade Zeki (eski milletvekili).

3- İlyaszade Hafız Hakkı (belediye reisi).

4- Kepekçizade Tefvik Efendi (eşraftan).

5- Hafız Vehbi Efendi (tüccar).

6- Aşıkzade Mehmed Efendi (eşraftan).

7- Hafız Mehmed Efendi (Câmi-i Kebir imamı).

8- Dr. İrfan Bey (Sihhiye Müdüri, Hastane Baştabibi).

9- Abdülğaffar Efendi (Hastane Operatörü).

10- Abdüssettar Efendi (tüccar).

11- Vehbi Efendi (eşraftan, dava vekili).

12- Ali Saib Bey (Derdli Gazetesi Müdüri).

13- Tayyibzade Hafız Hakkı Efendi (ulemadan).

14- Muzaffer Efendi (kâtib, fabrika kâtibi).

15- Leblebicizade Ahmed Efendi (eşraftan).

16- Fehmi Efendi (Kanaat Mağazası sahibi).

Bolu Müdâfaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi çok faal bir heyet olup, büyük bir uyum içinde, Kuvâ-yi Milliye'ye gerekli desteği vermiştir. Heyet üyeleri, Mutasarrıf Halil Bey ile güzel

(85) E. Konukçu, a.g.m., s.31.

(86) Derdli, 4 Teşrin-i evvel 1336, No. 27, s.1.

bir işbirliği örneği vermişlerdir.

BMM'nin açılışının birinci yıldönümünde, BMM Reisi Mustafa Kemal Paşa, Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bütün şubelerine, bu arada da Bolu Müdâfaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi'ne tebrik telgrafı gönderdi (87). Bolu Heyet-i Merkeziyesi'nin Reisi olan Midhat Kemal Bey de BMM Riyâseti'ne bir şükran telgrafı gönderdi (88).

2- Anadolu Kadınları Müdâfaa-i Vatan Cemiyeti'nin

Bolu Şubesi

Millî Mücadele'de Türk kadını erkeğinin yanında yer almasını bilmiş ve zaferin kazanılmasında büyük rol oynamıştır. Kadınımız, geçmişte de örnekleri görüldüğü gibi, tarihe mal olan Millî Mücadele'deki şerefli yerini alabilmek için, merkezi Sivas'ta olmak üzere, "Anadolu Kadınları Müdâfaa-i Vatan Cemiyeti" adı ile bir cemiyet kurmuştu. 9 Aralık 1919'da faaliyete geçen bu Cemiyet'in, yurdun çeşitli yerlerinde merkeze bağlı şubeleri açılmıştı (89). Cemiyet, çalışmalarını Heyet-i Temsiliye ve Ankara Hükümeti ile bağlantılı olarak sürdürmüş ve çok başarılı olmuştur.

Söz konusu Cemiyet'in kuruluşundan kısa bir süre sonra , Bolu şubesi de teşkil edildi. Bolu'da bu Cemiyet'in Heyet-i Merkeziyesi'nin kurulmuş olduğunu, Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa 6 Şubat 1920 günlü bir telgrafla Cemiyet Riyâseti'ne

(87) Dardli, 9 Mayıs 1337, No. 58, s.2.

(88) a.g.y.

(89) B.S. Baykal, Millî Mücadelede Anadolu Kadınları Müdâfaa-i Vatan Cemiyeti, Ankara 1986, s.1.

bildirdi (90).

"Sivas Anadolu Kadınları Müdâfaa-i Vatan Cemiyeti Riyâset-i Aliyesine,

Amasya, Erzincan, Kayseri ve Bolu'da Anadolu Kadınları Müdâfaa-i Vatan Cemiyeti heyet-i merkeziyeleri teşekkül eylediği bildirilmekle ma'rûzdur efendim.

6.2.36

Heyet-i Temsiliye namına

Mustafa Kemal®

Bolu hanımları, Bolu Gazetesi'nin 15 Temmuz 1920 günlü nüshasında yayınlanan, Mutasarrıf Halil Bey'e vermiş oldukları dilekçe ile, Müdâfaa-i Vatan Gazi Kadınlar Cemiyeti'nin kuruluşunu arzemişlerdir (91).

Öyle anlaşılıyor ki, 1920 başlarında teşkil edilen Bolu Heyet-i Merkeziyesi dağılmış bulunduğundan, yeni bir Heyet-i Merkeziye'nin kurulmasına gerek duyulmuştur.

Halil Bey, Bolu Müdâfaa-i Vatan Gazi Kadınları Cemiyeti'ne takdirle dolu bir cevap vermiştir (92).

Anadolu Kadınları Müdâfaa-i Vatan Cemiyeti'nin Bolu kolu, diğerleri gibi, Millî Mücadele sırasında büyük hizmetlerde bulunmuştur. Cemiyet'in genel amacı içinde millî kuvvetlerimizi maddî ve manevî yönden desteklemeye çalışmış ve bunda da başarılı olmuştur.

Anadolu Kadınları Müdâfaa-i Vatan Cemiyeti Bolu Heyet-i

(90) Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, Ankara 1964, s.187; B.S. Baykal, a.g.e., s.10.

(91) Bolu, 15 Temmuz 1336, No. 309, s.1, Bkz. Ek VI-a.

(92) a.g.y., Bkz. Ek VI-b.

Merkeziyesi'nin faaliyetlerine bir örnek olarak, Cemiyet'in 17 Temmuz 1920 günü şehitlerin ruhlarına bağışlanmak üzere okuttuğu mevlit alınabilir. Bu dinî toplantıyla ilgili ilân 15 Temmuz 1920 günü Bolu Gazetesi'nde çıkmıştır (93):

"Cebhelerde, din ve vatan yclunda şehîd olan mücâhid asker kardaşlarımızın ruhlarına ithâf olunmak üzere, (Bolu Müdâfaa-i Vatan Gazî Kadınları Cemiyeti) tarafından, şehr-i hâlin onyedinci cumartesi günü saat beşte, Somuncu Câmi-i şerifinde mevlid-i şerif okutulacağından, bütün Bolu kadınlarının mezkûr Câmi-i şerifi teşrif buyurmaları ilân olunur.

Bolu Müdâfaa-i Vatan

Gazî Kadınlar Cemiyeti (94)."

Bolulu hanımlar tarafından 17 Temmuz 1920 günü okutulan mevlit sırasında önemli ölçüde bağışta bulunuldu (95). Daha sonra Cemiyet Reisesi heyecanlı bir konuşma yaptı. Burada, memleketin durumu hakkında bilgi verilerek, Bolulu kadınlardan mukaddes dava için, otuz-kırk kişiden kurulmuş olan Bolu Müdâfaa-i Vatan Gazi Kadınlar Cemiyeti'ne üye olmaları ve her türlü yardımda bulunmaları istenildi (96).

Bu konuşmadan sonra Cemiyet Reisesi, Mutasarrıf'a bir dilekçe arz ederek, bir an önce cepheye sevkedilmelerinin temini hu-

(93) Bolu, 15 Temmuz 1336, No. 309, s.1

(94) Anadolu Müdâfaa-i Vatan Cemiyeti'nin Bolu Şubesinin, Cemiyet'in adına Gazi kelimesini eklemesi ilgi çekicidir.

(95) Dördü, 19 Temmuz 1336, No. 17, s.4.

(96) Bolu, 22 Temmuz 1336, No. 310, s.2.

susundaki isteklerini belirtmiştir (97).

3- Bolu Muallim ve Muallimeler Cemiyeti

Vatanın içinde bulunduğu şartlar öğretmenlerin de birtakım hizmetlerde bulunmalarını gerektirmiş ve Ankara'da "Muallim ve Muallimeler Cemiyeti" adı ile bir cemiyet kurulmuştu.

Bolu öğretmenleri de, halkı aydınlatarak, Kuvâ-yi Milliye'yi benimsetmek ve Millî Mücadele'nin fikrî yapısını oluşturmak amacıyla, Aralık 1920'de, Muallim ve Muallimeler Cemiyeti'ne bağlı olmak üzere, Bolu'da Muallim ve Muallimeler Cemiyeti kurdular (98).

Cemiyet'in kâtib-i umûmiliğine Receb Kaya ve üyeliklerine de, öğretmenlerden Hikmet Turhan, Nuri, Azim ve Kâzım Beyler seçildiler (99).

4- Bolu'da Hilâl-i Ahmer Faaliyetleri

31 Aralık 1920'de, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Bolu Heyet-i Merkeziyesi üyelerinin seçimi yapılmış ve Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Bolu'da yeniden faaliyetini sürdürmeye başlamıştır (100).

Bolu Heyet-i Merkeziyesi'nde vazife alanlar; Sıhhiye Müdürü İrfan, Hastane Sertabibi Enver, Hastane Operatörü Abdülgaffar, Hükûmet Tabibi Ali Rıza, Eczacı Ali Faik, Belediye Reisi Hafız, Tüccardan Hâfız Vehbi, Mebus-u sabık Hafız Tayyar ve Tüccardan Abdüssettar Beyler idi (101).

(97) Derdli, 19 Temmuz 1336, No. 17, s.4.

(98) Derdli, 6 Kânûn-ı evvel 1336, No. 32, s.2.

(99) a.g.y.

(100) Derdli, 3 Kânûn-ı sâni 1337, No. 40, s.2.

(101) a.g.y.

Bolu Heyet-i Merkeziyesi'nin hazırlattığı rozetlerin 30 Aralık 1920'deki satışlarından dörtbin kuruş elde edildi. Bu rozetlerden, satılması için de çevre kazalara gönderildi (102).

Bolu Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Erkekler Şube-i Merkeziyesi, geniş çapta yardım kampanyasına girmiş bulunmaktaydı. Erkekler Şube-i Merkeziyesi, Millî Ordu'ya maddî ve manevî destek sağlamak amacıyla açık artırmalar düzenlemekte, çeşitli toplantılara katılmakta ve çok miktarda yardım toplamaktaydı.

Bolulular, bu gibi faaliyetlere büyük bir coğunlukla katıldıkları gibi, bir vesileye ihtiyaç duymaksızın, tek tek veya küçük gruplar halinde, Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne bağışlarda bulunuyorlardı.

Erkekler Heyet-i Merkeziyesi'nin çalışmalarına birkaç örnek vermek gerekirse:

İslâm Bey'in kiraathanesinde, Hilâl-i Ahmer yararına bir sepet bisküvi açık artırmaya konulmuş ve sonuçta yüz kırk üç buçuk lira toplanmıştı (103).

İkinci İnönü Zaferi dolayısıyla, Bolu halkı, Yıldırım Bayezid Camii yakınındaki belediyede toplanarak, Hilâl-i Ahmer için önemli miktarda para yardımı yapılmasını sağlamışlardı (104).

Erzurumlu Nafiz Bey'in İkinci İnönü Zaferi dolayısıyla, orduya hediye ettiği Tayyare'nin Bolu'ya gelişi şerefine, halktan önemli ölçüde yardım toplanmıştı (105).

(102) Derdli, 10 Kânûn-ı sâni 1337, No. 41, s.1.

(103) Derdli, 6 Nisan 1337, No. 53, s.1.

(104) a.g.y.

(105) Derdli, 25 Nisan 1337, No. 56, s.4.

Merkez Kumandanı Yaşar aracılığıyla, Tayyare Karargâhı'nda Hilâl-i Ahmer yararına gezdirilen kutulardan beşbinyediyüzyetmiş-
 üç kuruş on para ve at koşusu yerinde gezdirilen kutulardan beş-
 binsekizyüztuzüç kuruş yirmi para gelir elde edilmişti (106) ki,
 bu tarihlerde, ekonomik hayatın iyice bozulduğu bir sırada önemli
 bir meblâğ tutmaktaydı.

11 Şubat 1921'de, Bolu'nun kazalarından Mudurnu'da Hilâl-i
 Ahmer yararına bir başlık onbinüçyüzyetmiş kuruşa satıldı (107).

Yine 16 Mart 1921'de Mudurnu'da bir müsamere düzenlenerek,
 toplantı sonucunda Hilâl-i Ahmer'e onbirbinaltıyüzyirmibeş kuruş
 yardım toplandı (108).

Haziran 1921'de, manevî değeri oldukça yüksek olan, Mustafa-
 fa Kemal Paşa'nın bir fotoğrafının açık artırmaya konulduğu Mu-
 durnu'da, Hilâl-i Ahmer için yirmibirbindörtüyüzyirmibeş kuruş
 toplandı (109).

Düzce'de de, Hilâl-i Ahmer dairesinin açılışının yapıldığı
 sırada, Mustafa Kemal Paşa'nın bir adet fotoğrafı açık artırmaya
 konularak, bu vesile ile üçyüzkırk lira altmışbir kuruş toplan-
 dı (110).

Bu arada, Bolu Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Şube-i Mer-
 keziyesi (111) de, erkeklerle yarış edercesine, geşitli yollarla,

(106) Derdli, 25 Nisan 1337, No. 56, s.3.

(107) Derdli, 14 Şubat 1337, No. 46, s.2.

(108) Derdli, 6 Nisan 1337, No. 53, s.2.

(109) Derdli, 13 Haziran 1337, No.63,s.2.

(110) Derdli, 14 Mart 1337, No. 51, s.2.

(111) Bolu Hilâl-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Şube-i Merkezi-

Millî Ordu'ya maddî ve manevî destek sağlamaya çalışıyorlardı. Mutasarrıf Halil Bey'in eşi İnyet Hanım'ın başkanlığı altındaki Hanımlar Şube-i Merkeziyesi, mevlitler okutup, müsamereler ve konserler düzenleyerek Ankara Hükümeti'ne büyük ölçüde para yardımı toplanmasını sağlıyorlardı.

Hanımlar Şube-i Merkeziyesi'nin faaliyetlerine birkaç örnek vermek gerekirse:

Hanımlar Şube-i Merkeziyesi, 10 Şubat 1921 günü, Ana Mektebi salonunda şehitlerin ruhuna mevlit okuttu. Bu dinî törenden sonra, bu toplantıya katılan kadınlar büyük miktarda para yardımında bulundular (112).

Bundan başka, Nisan ayında bir başka toplantı da yapılmıştır: Bolulu hanımlar bir konser ve ayrıca bir de müsamereler düzenlemişlerdir (113).

Mudurnu Hilâl-i Ahmer Kadınlar Reisesi Hüsniye Hanım'ın bildirdiğine göre, Mudurnu'da da, Hilâl-i Ahmer yararına yedibindört yüz kuruş parayla çeşitli eşyalar toplanmıştı (114).

Hüsniye Hanım'ın Mudurnu'da düzenlediği bir müsamerede ise beşbinsekizyüz kuruş gelir elde edilmiştir (115).

Gerede'de de 20 Ocak 1921'de Hilâl-i Ahmer Kadınlar şubesi

yesi'nin İdare Heyeti için Bkz. Derdli, 14 Şubat 1337, No. 46, s.2.

(112) Derdli, 14 Şubat 1337, No. 46, s.2.

(113) Derdli, 25 Nisan 1337, No. 56, s.4.

(114) Derdli, 21 Şubat 1337, No. 47, s.2.

(115) Derdli, 2 Mayıs 1337, No. 57, s.2.

kurularak, sekiz kişilik bir İdare Heyeti seçilmiştir (116).

Gerede Kaymakamı İsmail Hakkı Bey'in eşi Feride Hanım'ın başkanlığında kurulan Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'nin Gerede Şubesi, ilk toplantısında Hilâl-i Ahmer yararına beşbinikiyüz kuruş yardım toplayabilmeyi başarmıştı (117).

31 Mart 1921'de kazanılan İkinci İnönü Zaferi dolayısıyla yapılan kutlamalar sırasında, Gerede Hilâl-i Ahmer Hanımlar Şubesi tarafından açık artırma yapılmış ve oldukça büyük bir miktarda para toplanmıştır (118).

5- Belediye Seçimleri

15 Ocak 1921'de, Meclis-i Umûmî-i Livâ özel törenle açıldı. Halil Bey'in açış konuşmasından sonra başkan seçimi yapılarak, Düzceli Mancarcıoğlu Nuri Bey reis-i sâni ve Akif "Düzce" ile Tahir "Bolu" Beyler kâtip seçildiler (119).

10 Şubat 1921'de belediye seçimi sonuçlanarak, aşağıda isimleri yazılı olan şahıslar seçimi kazanmışlardır (120):

Belediye reis-i sabıkı İlyaszade Hafız Hakkı Bey,

Hafız Vehbi Bey,

Abdi Ağazade Mehmed Bey,

Karazade Hacı Mehmed Bey,

(116) Derdli, 24 Kânûn-ı sâni 1337, No. 43, s.1-2. İdare Heyeti'nin üyeleri için Bkz. a.g.y.

(117) Derdli, 28 Mart 1337, No. 53, s.2.

(118) Derdli, 25 Nisan 1337, No. 56, s.3.

(119) Derdli, 16 Kânûn-ı sâni 1337, No. 42, s.1.

(120) Derdli, 14 Şubat 1337, No. 46, s.2.

Elvanzade Muharrem Bey,
Hafız Tayyar Bey,
Fabrika kâtibi Muzaffer Bey,
Hakkı Efendizade Tahir Bey,
Hacı İsmail Bey,
Leblebicizade Ahmed Bey,
Kadı yeğeni Mehmed Bey,
Abdülhâkim Bey.

Belediye seçimi tamamlandıktan sonra, 20 Şubat 1921'de de Encümen azalığı için seçim yapılmıştır. Bu seçimi; Mehmed Nuri, Muhiddin, Hâkim ve Hacı Rasih Beyler kazanmışlardır (121).

(121) Derdli, 21 Şubat 1337, No. 47, s.2.

İ K İ N C İ B Ö L Ü M

HALİL BEY'İN BOLU MUTASARRIFLIĞI

I- HALİL BEY'İN BOLU'YA TAYİNİ

26 Mayıs 1920'den beri Bolu Mutasarrıflığı görevini, vekâleten IV. Müretteb Fırka Kumandanı Binbaşı Nâzım sürdürmekteydi.

Devrin olağanüstü şartları dolayısıyla, Fırka Kumandanı'nın bir an önce mutasarrıflık yükünden kurtarılması gerekiyordu. Dâhiliye Vekâleti Bolu'ya yeni bir mutasarrıf göndermeyi arzu ediyordu. Fakat bunun kolay bir iş olmadığını tahmin edebiliyoruz. Çünkü, buraya tayin edilecek mutasarrıfın birtakım kabiliyetlere sahip olması gerekiyordu. Daha önce bir ayaklanma geçirmiş ve her an patlamaya hazır barut fıçısı gibi bir yer olan Bolu bölgesine dirayetli, becerikli ve hepsinden önemlisi Kuvâ-yi Milliye ruhuna inanmış biri gönderilmeliydi. Yapılan incelemeler sonucunda, yetenekleri konusunda denenmiş olan eski Suriye Polis Müdürü Halil Bey, bu iş için uygun görüldü.

Dâhiliye Vekâleti'nden Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâseti'ne gönderilen 25 Haziran 1920 günlü telgrafta; "Münhal bulunan Bolu Mutasarrıflığı'na Suriye Polis Müdür-i sâbıkı Halil Bey tayin kılınmış ve mahall-i me'mûriyyetine kâil hareket yolunda olmağla, vekâletinde bulunan Kuvâ-yi Tedibiye Kumandanı Nâzım Bey vazife-i asliyesine avdet edeceği cihetle, kendisine evâmîr-i i'tâ-yi mercû'dur efendim" deniliyordu (122).

(122) ATASE Arşivi, Klasör 560, Dosya (40 B)-20, Fihrist, 9-1.

21 Haziran 1920 tarih ve 45 sayılı kararnameyle (123), Bolu Mutasarrıflığı'na tayin edilmiş olan Halil Bey, 6 Temmuz 1920 Salı günü Bolu'ya geldi (124).

Binbaşı Nâzım, beraberinde büyük bir topluluk olduğu halde, arabalarla Bolu'ya bir saat uzaklıktaki Karaköy yakınlarına gidip, orada Mutasarrıf'ı karşıladı (125).

İstikbal töreninden sonra bir grupla hükûmete gelen Halil Bey, burada tebrik ziyaretlerini kabul etti (126).

II- YUNANLILARIN İZMİT'E KUVVET ÇIKARMASI

(TEMMUZ-EKİM 1920)

İngilizler, kendi plânları olan taksim projesini gerçekleştirmek bakımından, San Remo Konferansı kararlarını pek tatminkâr bulmamışlardı. Bu maksatlardır ki, İngiliz Başvekili Llyod George daha haziran başlarında, harekâta girişmeden evvel, Yunan Başbakanı Venizelos'u Londra'ya davet etmiş; İtalyanların, Fransızların ve zoraki olarak İngiltere'nin kuvvet kullanamayacağını, "bu durum karşısında, Yunanlıların kendilerinin askerî harekâta girişip girişemeyeceklerini" (127) sormuştu. Bu durumu Yunan menfaatlerine uygun gören Venizelos, bir Yunan fırkasının İzmit'e çıkarılması isteğinde bulundu. İstanbul'u, dolayısıyla kendi kuv-

(123) Memûrîne Mahsûs Tercüme-i Hâl Cüzdanı, s.3.

(124) Derdli, 12 Temmuz 1336, No. 16, s.1; Bolu, 8 Temmuz 1336, No. 308, s.1. Bkz. Ek V.

(125) a.g.y.

(126) a.g.y.

(127) R. Apak, R. Hallı, K. Coşkuner, Türk İstiklâl Harbi II, Batı Cephesi II. Kısım, Ankara 1978, s.293.

vetlerini emin bulundurmak bakımından İzmit ve çevresinde kuvvetli bulunmak, İngilizler için pek önemliydi. Temmuz 1920 başlarında Yunan genel taarruzu duraklayınca, Londra'da kararlaştırıldığı üzere, İzmit'e yeni kuvvetler çıkarılması zamanı gelmişti. Bu sebeple, Bandırma'da bulunan Manisa Fırkası'nın XVI. Piyade Alayı, İngiliz Başkumandanı General Sir George Milne emrine verildi. İlk kademe olarak yeterli görülen bu kuvvet, 29-30 Temmuz'da gemilere bindirilerek, 31 Temmuz 1920'de Derince'ye çıkarıldı ve General Iron Side komutasındaki İngiliz Fırkası'na bağlandı. Bu Alayın vazifesi, Şile-Hereke hattı ile Kandıra-İzmit hattı arasındaki bölgeyi millî kuvvetlerden temizlemektir. Alay, 5-10 Ağustos 1920 günlerinde, üç kol halinde, kendine verilen bölge içinde, aldığı vazifeye göre temizlik hareketini yaptı ve 10 Ağustos 1920'de tekrar Derince'de toplandı. 15 Ağustos'ta Köseköy civarındaki İzmit Çuha Fabrikası'na intikal etmiş olan XVI. Alay, CCXLII. İngiliz Tugayı emrine girdi. Nihayet Eylül'ün üçüncü haftasında Fırka, büyük kısmı General B. Gargalidis'in komutasında olmak üzere İzmit'e çıktı. Ekim ayı başlarında İzmit bölgesini tamamen işgal ve kontrolü altına aldı (128). İşgal bölgesi üç tali bölgeye ayrıldı (129).

1- Sapanca Bölgesi: XVI. Piyade Alayı. Bir dağ topçu grubu. İki Tabur Çuhahane'de, bir Tabur Bahçecik'te.

2- Akmeşe Bölgesi: IX. Girid Alayı. Bir dağ topçu bataryası. İki Tabur Akmeşe'de bir Tabur Kandıra'da.

3- İzmit Bölgesi: XVII. Piyade Alayı. Bir dağ topçu grubu. Fırka Karargâhı, iki tabur İzmit'te, bir tabur Gebze'de.

(128) a.g.y.

(129) a.g.e. s.293-294.

Koccaeli bölgesini tamamen işgal ve kontrolü altında bulundurmak isteyen Manisa Fırkası, Ekim ve sonraki aylarda, bölgedeki köylerin halkını silâhtan tecrit etmek maksadıyla, her giriştikleri harekette milli kuvvetlerin karşı koyması ile karşılaştilar. Devamlı çatışmalar dolayısıyla birçok mevzi iki taraf arasında el değiştirdi (130).

III- HALİL BEY'İN HALKLA İLİŞKİLERİ

6 Temmuz 1920'de Bolu Mutasarrıflığı görevine başlayan Halil Bey, 8 Temmuz 1920 günü BMM'nce yapılan resmî tebligat üzerine, Hükümet Konağı'nda ulema, eşraf, daire reisleri, Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri ve belediye üyelerine, Müretteb Fırka Kumandanı Binbaşı Nâzım ile birlikte, genel durum hakkında bilgi vermişlerdir. Gayet etkili konuşmaların yapıldığı bu toplantıda, Livâ Jandarma Tabur Kumandanı Şevket Turgut Bey komutasında olmak üzere "Anadolu Mücâhidîn-i İslâmiye Gönüllü Alayı" kurulmuştur (131).

Halil Bey, 15 Temmuz 1920 günlü Bolu Gazetesi'nin aracılığıyla, düşman taarruzlarına karşı, ahalinin Mücâhidîn-i İslâmiye Gönüllü Alayı kurulması hususundaki yardımlarına teşekkür ediyor ve Alay'ın komutasını üstüne alan Binbaşı Şevket Turgut ile silâh arkadaşlarına başarılar diliyordu (132).

12 Temmuz 1920 günü Mudurnu'da Büyük Camii'de başbine yakın sayıdaki büyük bir topluluğun önünde halk, Mücâhidîn-i İslâmiye Ordusu'na gönüllü yazılmaya başlamıştı. Köylere gönderilen irşad heyetleri gönüllü mücahidlerin Mudurnu'da toplanmasını sağlayacak,

(130) a.g.e., s.294.

(131) Derdi, 12 Temmuz 1336, No. 16, s.2.

(132) Bolu, 15 Temmuz 1336, No. 309, s.2.

dört beş gün içinde mücahidler ile birlikte silâhlı olarak hareket edilecekti (133).

Söz konusu Alay'ın kurulmasını takip eden günlerde, Bolu'da dörtüze yakın mücahid Gönüllü Alayı'na kaydedildi. Dörtbin liralık para yardımı toplandı. Ahali akın akın gelerek gönüllü yazılmakta ve bir taraftan da mal yardımında bulunmaktaydı (134).

Gönüllü Alayı'na Bolu ve çevresindeki ilgi memnuniyet verici bir düzeye varmıştır. Örneğin; Sazak, Dadanı, Çatak, Zeamedin, Yıva, Filyos-1 Süflâ, Durakça, Filyos-1 Ulyâ, Kahramanlar, Kandamış, Yayladunları, Muradlar, Bünüş, Ulumescid köyleri ahali-sinden bin kişi gönüllü yazılarak, esraftan Vehbi Medresesi'nden Şevki, nahiye esrafından Abdi Ağa ve Başçavuş Mehmed'in komutası altında 17 Temmuz'da Bolu'ya geldiler.

Bunlar, ilk önce Halil Bey, daha sonra da Hisar'daki kumandanlık binasına giderek, Binbaşı Nâzım ile görüşmüşlerdir (135).

Halil Bey, göreve başladıktan sonra, işe halkı aydınlatmak, halka ulaşmak ve halkı Kuvâ-yi Milliye lehinde kazanmakla başlamak istemiştir. Görevine başladıktan bir hafta sonra, 12 Temmuz 1920 günü, Bolu Câmi-i Kebir'inde hitabet bakımından çok güzel, uzun bir konuşma yapmıştır (136).

Derdli Gazetesi'nin 19 Temmuz 1920 ve Bolu Gazetesi'nin

(133) Derdli, 12 Temmuz 1336, No. 16, s.2.

(134) Derdli, 19 Temmuz 1336, No. 17, s.4.

(135) a.g.gz., s.2.

(136) a.g.gz., s.1; Bolu, 15 Temmuz 1336, No. 309, s.1, 22 Temmuz 1336, No. 310, s.1-2. Bkz. Ek VII.

15-22 Temmuz 1920 günlü nüshalarında yayınlanan bu konuşmada Halil Bey, memleketin içinde bulunduğu durumu kendisine has konuşma üslubu çerçevesinde, tüm çıplaklığıyla ortaya koyuyor, başımıza gelenlerin sebeplerini ve çıkış yollarını göstermeye çalışıyordu. Konuşmada; davanın din, millet ve vatan davası olduğu gözler önüne seriliyor, bu değerler adına Millî Hükümet'in yanında yer alınması isteniyordu. Halkta millî şuuru uyandırabilmek için tarihi örnekler veriliyor, hadis ve âyetlerle millî harekâtın meşrûluğu ortaya konuluyordu.

Halil Bey, Bolu Mutasarrıflığı süresince camilerde hutbe okumuş, çeşitli vesilelerle değişik yerlerde konuşmalar yapmış, beyannameler ve mektuplar düzenlemiş, halkla çok iyi ilişkiler içine girebilmeyi başarmıştır.

Ankara Hükümeti bir yandan Yunanlılarla uğraşırken, diğer taraftan İtilâf Devletleri'nin baskıları sonucu İstanbul Hükümeti'nin çıkardığı problemleri de çözmek zorunda kalıyordu . Bütün bunların üstesinden gelinebilmesi için devlet mekânizmasının düzenli işlemesi gerekmektedir. BMM Ordusu'nun ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için de paraya ihtiyaç vardı. Bundan dolayı , BMM Hükümeti iktisadî birtakım kanunlar çıkararak, problemlerin bir kısmını ortadan kaldırmaya çalışıyordu.

Bu kanunların tanıtılması, bu vesileyle de halk - hükümet kaynaşmasını sağlamaksa, Halil Bey gibi mülkî ve askerî erkâna kalıyordu.

Bu durumlarda Halil Bey, çeşitli metotları deneyerek hem kanunun tanıtımını sağlıyor, hem de halkın Hükümeti benimsemesi

için bu gibi fırsatları değerlendirmeye çalışıyordu.

Buna bir örnek vermek gerekirse; Halil Bey, kerestecilik, kömürcülük veya odunculuk yapan köylülere her hane başına en çok onsekiz (eski dönüm hesabıyla) baltalık verilmesi ile ilgili kanunun çıkması üzerine, 23 Kasım 1920 günü, Bolu'ya bağlı yerlere hitaben bir beyanname yazarak ilân etmiştir (137).

Birinci Düzce Ayaklanması'nı bastırmak üzere bölgeye gönderilen Heyet-i Nasiha'nın başkanlığını yapan Hüsrev Bey'in Ankara'ya gönderdiği telgrafta, ayaklanma sebepleri arasında saydığı orman meselesi (138), bölgenin özelliği dolayısıyla halkın çok önem verdiği bir konudur.

Konunun öneminden dolayı, Halil Bey, Bolu Gazetesi'nin 25 Kasım 1920 günlü nüshasında yayınlanan adı geçen beyanname, söz konusu kanunu detaylı olarak tanıttıktan sonra, halktan bu kanunun hükümlerine uymalarını ve BMM Hükümeti'ne de bağlı kalmalarını istiyordu (139).

Halil Bey, zaman zaman Bolu'nun ilçelerine geziler düzenleyerek halka karışmış, İstanbul'un bölgede uyguladığı Bolşevik propagandasını etkisiz hale koymak amacıyla camilerde hutbe okumuş ve hatta namazlarda imamlık ettiği durumlar bile olmuştur. Halil Bey bu şekilde davranarak, Bolşevik propagandasını yıktığı gibi, aynı zamanda çok iyi bildiği Türkçülük ve İslâmcılık akımlarını en iyi şekilde birleştirip köylülere ulaştırabiliyordu.

(137) Bolu, 25 Teşrin-i sâni 1336, No. 320, s.1.

(138) H. Ertuna, a.g.e., s.110-111.

(139) Bolu, 25 Teşrin-i sâni 1336, No. 320, s.1.

Halil Bey bu gezilerden birini 3 Kasım 1920'de Gerede'ye yapmıştır. Yanında Sıhhiye Müdürü İrfan ve Maarif Müdürü Zülkifl Beyler de bulunmaktadır. Vaktiyle Kör Ali'nin halkın dini duygularını körükleyerek ayaklanma alevini tutuşturduğu Gerede'de, 5 Kasım 1920 günü tarihî Câmi-i Kebir'de mutat hutbeyi okuyan Halil Bey, imamlık da yapıp büyük bir kalabalığa namaz kıldırmıştır (140).

Bu şekilde halkla kaynaşan Mutasarrıf, ertesi gün Bolu'ya dönmüştür (141).

Halil Bey, BMM'nin düğün masraflarının kısıtlanması konusunda kanun çıkarması üzerine, 14 Aralık 1920'de Bolu'ya bağlı yerlere ve köylere bu konuda aydınlatıcı bir mektup göndermiştir. Bir suretinin Bolu Gazetesi'nin 16 Aralık 1920 günlü nüshasında yayınlandığı bu mektupta, Halil Bey kanunu anlatmaya ve özünü benimsetmeye çalışmıştır (142).

Halil Bey, halkla olan ilişkilerinde, eski Osmanlı memurlarının kullandığı klasik hitap tabirlerini bir tarafa bırakarak, aralarındaki protokol kurallarını kaldırdı. Onlarla anlayacakları bir şekilde konuştu. Çoğu kez konuşmalarına şu hitapla başlıyordu: "Selâmün Aleyküm Köylü Dayılar" (143). Önemsiz gibi görülen bu hitap tarzı bile halkın kazanılmasında önemli bir rol oynamıştır.

Halka ulaşmak için her fırsatı değerlendirmek isteyen Ha-

(140) Dördü, 22 Teşrin-i sâni, No. 34, s.1.

(141) a.g.y.

(142) Bolu, 16 Kânûn-ı evvel 1336, No. 323, s.1-2.

(143) Bolu, 25 Teşrin-i sâni 1336, No. 320, s.1.

Halil Bey, 30 Aralık 1920 günü İhtifâl-i Millî merasimi sırasında da, hükümet binası önünde toplanan halka hitaben güzel bir konuşma yaptı. Halil Bey'in konuşmasından sonra, hükümet binası önündeki tören, Müftî Ahmed Recai Efendi'nin yaptığı dua ile sona erdi (144).

Halkla olan ilişkilerinin gelişmesine son derece önem veren Halil Bey, dinî değerlere de büyük saygı göstermiştir. Örneğin; 14 Şubat 1921 günü, Kurban Bayramının birinci günü, bayram namazı Yıldırım Bayezid Camii'nde kılındıktan sonra, Halil Bey, Kumandan Osman ve yanındakilerle beraber hükümet binasına giderek bayram tebriklerini kabul etmiştir (145).

Halil Bey, resmî kutlamaları da millî birlik ve beraberliği sağlamada bir vasıta olarak görmüş ve ona göre değerlendirmiştir. Örneğin; 23 Temmuz 1920'de onüçüncü ayd-i millî kutlamalarında, Halil Bey, halkın millî şuurunu uyandırma yönünde kutlama faaliyetlerine katılmıştır. Halil Bey, aynı gün BMM Riyâseti'ne (146) ve Dâhiliye Vekâleti'ne (147) kutlama telgrafları göndermiştir.

BMM Reisi Mustafa Kemal Paşa da, 23 Temmuz 1920 günü Bolu Mutasarrıflığı'na (148) cevabî telgraf göndermiştir.

Haberleşme araçlarının son derecede kısıtlı olduğu o gün-

(144) Bolu, 30 Kânûn-ı evvel 1336, No. 325, s.1.

Derdli, 3 Kânûn-ı sâni 1337, No. 40, s.1-2.

(145) Derdli, 21 Şubat 1337, No. 47, s.4.

(146) Bolu, 29 Temmuz 1336, No. 311, s.1. Bkz.Ek VIII-a.

(147) a.g.gz.

(148) a.g.gz., Bkz. Ek VIII-b.

lerde halkın daha iyi aydınlatılabilmesini sağlamak amacıyla 4 Mart 1921'de Bolu'da Haber Yurdu açılmıştır. Halil Bey'in bir konuşması ve Hâkim Bey'in duasıyla açılan Yurdun açılma şerefi, açık artırma sonucu, üçyüzbin kuruşla Mülâzım Bedri'ye verilmiştir. Bu sırada, askere hediye alabilmek için birçok şeyin açık artırması yapılmıştır (149).

Bolu Haber Yurdu'nun açılmasından kısa bir süre sonra Bolu'da halkın aydınlatılmasına hizmet etmek üzere, Halil Bey'in başkanlığında bir komisyon kurulmuştur (150).

Halkın moralini düzeltmek ve onları Kuvâ-yi Milliye lehinde kazanmak için üstün gayretler gösteren Halil Bey, bu konuda çok yönlü faaliyetler göstermiştir. Bunlardan biri de, at koşuları düzenleyerek, bölge halkını birlik ve beraberliğe yöneltmek istemiş olmasıdır. Ayrıca, bu koşulardan elde edilen hâsılatı Hılâl-i Ahmer Cemiyeti'ne vermiştir. Örneğin; Halil Bey tarafından 27 Mayıs 1921 günü Karaçayır mevkiinde çeşitli at yarışları düzenlenmiştir (151).

IV- İKİNCİ DÜZCE AYAKLANMASI

1- İkinci Düzce Ayaklanması'na Doğru

13 Nisan 1920'den 31 Mayıs 1920'ye kadar devam eden Düzce ve Bolu Ayaklanması'nın bastırılmasından sonra, Çerkes Edhem kuvvetleri (152), Adapazarı yoluyla Salihli Cephesine gitmek üzere,

(149) Derdli, 7 Mart 1337, No. 49, s.2.

(150) Derdli, 14 Mart 1337, No. 51, s.1.

(151) Derdli, 13 Haziran 1337, No. 63, s.2.

(152) Çerkes Edhem kuvvetlerine I. Kuvâ-yi Seyyâre adı veriliyordu.

Eskişehir'e taşınmıştı. Mayıs 1920'de başlayan ve ciddiyeti gittikçe artan 1. Yozgat Ayaklanması üzerine, bu Kuvâ-yi Milliyeciler Binbaşı Çolak İbrahim kuvvetleriyle (153) birlikte, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâseti'nce, 18-19 Haziran'da Yozgat'a gönderildi (154).

Çerkes Edhem ile Çolak İbrahim kuvvetleri bölgeden uzaklaşınca, bu yörede Binbaşı Nâzım emrinde IV. Fırka kurulmaya başlanmış, fakat bu Fırka'nın ilk teşkil edilen dört taburundan üçü, 22 Haziran 1920'de Uşak ve Bursa doğrultusunda başlayan Yunan tarruzu üzerine, cepheye gönderilmişti (155).

Milî kuvvetlerin bölgeyi boşaltmasını kendi emellerini gerçekleştirmek için fırsat bilen asiler, Yunanlılar Bursa'yı işgal edince, Düzce ve Hendek bölgesinde tekrar ortaya çıktılar (156).

A) Sığırkuyruk Hâdisesi

Bolu Mutasarrıfı Halil Bey, 14 Temmuz 1920 günü, Kızılcahamam Kaymakamı Cemil Bey'den şifreli bir telgraf aldı (157). Fakat, anahtar kelimeler bilinemediği için telgrafın kapsamı hakkında bilgi edinemedi. Kızılcahamam Kaymakamlığı'na, taraflar arasında bilinen jandarma şifresiyle, tekrar edilmesi gereğinin

(153) II. Kuvâ-yi Seyyâre.

(154) H. Ertuna, a.g.e., s.113; F. Belen, Türk Kurtuluş Savaşı, Ankara 1983, s.221.

(155) a.g.y.

(156) H. Ertuna, a.g.e., s.113; F. Belen, a.g.e., s. 221-222; Mehmed Arif Bey, a.g.e., s.46; R. Apak, a.g.e. s.116.

(157) H. Türkmen, a.g.h., s.88.

yazılması üzerine (158), 17 Temmuz 1920'de cevap geldi. Burada; "Edhem Bey çetesinden firâr eden kırk kadar müsellâh Düzcelinin, Çubukâbâd istikâmetinden Yâbânâbâd taraflarına geçerek bazı köyleri basmaları üzerine, takibleri için kuvvet çıkarıldığı" belirtilerek, "vuku bulan müsâdeme neticesinde ikisinin derdest edilip, diğerlerinin Gerede'nin Dörtdivan cihetlerine geçtikleri" (159) ilâve ediliyordu.

Bu telgraf üzerine, Düzce ve Mudurnu Kaymakamlıkları'na durum hakkında bilgi verildiği gibi, Bolu merkezinde kurulan bir kuvvet Sığırkuyruk civarına gönderildi (160). Eşkiyayla karşılaşan bu kuvvet, başarılı olamayarak, onların kaçmasına fırsat verdi (161).

Halil Bey, bütün bu olup bitenleri Dâhiliye Vekâleti'ne, 17 Temmuz 1920'de gönderdiği şifreli telgrafla bildirdi (162).

Dâhiliye Vekâleti, Halil Bey'in telgrafını 19 Temmuz 1920 günü cevaplandırdı. Hakkı Behiç imzalı bu telgrafta; "...işbu firârililerin her taraftan mütekabil ta'kibât-ı şedîde icra'sı ile birgünâ gaile ihdâ'sına meydan verilmeden tenkîlleri muktezâ bulunmuştur" (163) deniliyordu.

Bu arada Düzce Kaymakamı Abidin Bey, Bolu Mutasarrıflığı'na gönderdiği 18 Temmuz 1920 günlü telgrafta; "Kuvâ-yi Tedibiye

(158) a.g.y.

(159) a.g.y.

(160) a.g.y.; H. Ertuna, a.g.e., s.113.

(161) H. Türkmen, a.g.h., s.88.

(162) a.g.h., s.111. Bkz. Ek IX-a.

(163) H. Türkmen, a.g.h., s.111-112. Bkz. Ek IX-b.

Kumandanlığı'nın (164) derdestlerini emrettiği firârilere bulunamayıp, yine kendi emirleri mücibince, zirde isimleri muharrer aileleri derdest ve tevkif edilmişlerdir. Geyve'ye tebaiyyetleri emir iktizâ'sından ise de, rey'i âlilerine intizârdayım" (165) demektaydı.

Halil Bey, Düzce Kaymakamlığı'na gönderdiği 20 Temmuz 1920 günlü cevabı telgrafında; "Ben, prensip i'tibâriyle ne kadınların ne de erkeklerin tehcîrine taraftar değilim" dedikten sonra "... bunda memleket için bir hayır ve menfaat mutasavver ise, Kuvâ-yi Tedibiye Kumandanlığı'nın iş'arı dairesinde, ifâ-yi muâmele etmekte serbestsiniz" şeklinde bir ifade tarzı kullanmaktaydı (166).

IV. Fırka Kumandanı Binbaşı Nâzım da, 17 Temmuz 1920 günü Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâseti'ne gönderdiği telfrafta, Halil Bey'inkine benzer bir şekilde, bölgedeki durumu bildirmişti. Burada; "Eskiden Düzce ve Bolu'da millî hareket aleyhindeki ayaklanmaya katılmış ve silâh kullanmış olup, sonra Yozgat isyanını bastırmak için, Edhem ve Çolak İbrahim Bey Müfrezelerine Kuvâ-yi Milliyeci olarak katılan ve bu defa geriye dönen Abazalar, Yozgat havalisinden aldıkları yağma eşyalarla Düzce'ye gelmiştir. Takip müfrezeleri bunlarla birkaç yerde çarpıştılar, dört ölü verdirildi." (167) deniliyordu.

Bolu merkezinden gönderilen kuvvetler eşkiyayla karşılaş-

(164) Halil Bey, Kuvâ-yi Tedibiye Kumandanı'nın Çerkes Edhem olduğunu yazmaktadır. Bkz. H. Türkmen, a.g.h., s.112.

(165) H. Türkmen, a.g.h., s.112.

(166) a.g.y.

(167) H. Ertuna, a.g.e., s.113.

tiği sırada Jandarma Kurandan Vekili Yüzbaşı Şevket Turgut komutasında ikinci bir kuvvet hareket ettirildiyse de, bunlar yetiştirinceye kadar soyguncular kaçmış bulunuyordu. Bu yüzden, eşkıya takip edilemeyerek, diğer kuvvetlerle birlikte Bolu'ya dönüldü (168).

B) Nüfren Meselesi

a) Nüfren Ayaklanması

Sığırkuyruk'ta bu olaylar cereyan ederken, Düzce-Hendek arasında yegâne geçiş yeri olan Nüfren'de de bazı hâdiseler meydana geliyordu. Edhem Bey, Düzce Kaymakamı Dr. Abidin Bey'e yazarak, daha önce kendi müfrezesine katılmış olan gönüllü şahıslardan, kaçmış bulunan ve Nüfren'e dönecekleri tahmin edilen dört askerın yakalanmasını istemişti (169).

Bunun üzerine Jandarma Mülâzımı Fikri komutasında dokuz kişilik bir kuvvet Düzce'den olay mahalline gönderildi. 19 Temmuz 1920'de yola çıkan bu kuvvetler, Düzce ovasının güney-batısındaki Efteni ile Nüfren arasındaki dağlık ve ormanlık alanda yüz kişilik bir kuvvetle karşılaşarak ateş altında kaldı. Bu kritik durumda Mülâzım Fikri ile erlerden biri yaralandı, diğerleriye bozularak kaçtı. Mülâzım Fikri, Hendek Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti üyesi olan Abaza eşrafından Kâmil Bey tarafından koruma altına alınarak misafir edildi. Bunun üzerine, Mülâzım Fikri'yi ele geçirmek isteyen asiler, Kâmil Bey'e de cephe almaktan çekinmediler (170).

(168) H. Türkmen, a.g.h., s.88

(169) a.g.y.; H. Ertuna, a.g.e., s.114.

(170) H. Türkmen, a.g.h., s.88-89; H. Ertuna, a.g.e., s.114.

Olayların bu şekilde gelişmesi üzerine, 19 Temmuz 1920 günü, Düzce Jandarma Bölük Kumandanı Rasim komutasında iki makineli tüfekle pekiştirilmiş olan bir müfreze gönderildi (171).

Yirmi-otuz civarında erle Nüfren yönüne giden Düzce Jandarma Bölük Kumandanı Rasim, Süleymanbey köyü sınırlarını işgal ettiği sırada asiler tarafından sarıldı (172).

Düzce Kaymakamlığı ile sürekli haberleşme içinde bulunan Halil Bey'e Mülâzım Fikri'nin içinde bulunduğu durum hakkında iki değişik haber ulaşmıştı. Bunlardan ilki, Mülâzım Fikri'nin yaralı olarak asilerin eline geçtiği; diğeri ise, Nüfren'de Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti üyelerinden Hacı Kâmil Bey'in evinde bulunduğu şeklindeydi (173). Halil Bey, bu iki haberden hangisinin doğru olduğunu anlamak için, 20 Temmuz 1920 günü Düzce Kaymakamlığı ile telgrafla temasa geçti (174).

Düzce Kaymakamı Dr. Abidin Bey, aynı gün Bolu Mutasarrıflığı'na gönderdiği cevabî telgrafta; "Fikri Efendi, arzedildiği gibi, Kâmil Bey'in hânesindedir. Fakat, bu hâne usât tarafından muhâsaraya alındığı gibi, Nuhviran usâtın elindedir..." (175) diyordu.

Öte yandan, Binbaşı Nâzım da, 19 Temmuz 1920'de Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâseti'ne gönderdiği telgrafta Efteni ve Nüfren taraflarında Üçyüz-dörtüyz Abaza ile takip müfrezeleri ara-

(171) a.g.y.

(172) a.g.y.

(173) H. Türkmen, a.g.h., s.112.

(174) a.g.y.

(175) a.g.h., s.113.

sında çarpışma olduğunu belirterek, Çolak İbrahim Müfrezesi'nin bu yöreye gönderilmesinin uygun olacağını bildiriyordu (176).

Binbaşı Nâzım'ın yeni bir ayaklanmaya karşı yardım isteğine, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâseti'nin verdiği cevapta ; Yozgat'ta bulunan Binbaşı Çolak İbrahim'in 29 Temmuz'dan önce Bolu bölgesine yetişemeyeceği ifade edilerek, Müretteb Fırka'nın elinde kalan kuvvetleriyle ve derhal Nüfren ve Efteni çevresini uslandırması isteniyordu (177).

Mülâzım Fikri'nin yukarıda anlatıldığı gibi asiler tarafından sıkıştırıldığı Bolu'da duyulunca Jandarma Tabur Kumandanı Vekili Yüzbaşı Şevket Turgut komutasında olmak üzere yüz kişilik bir kuvvet atlı arabalarla Düzce'ye gönderildi (178). Bu müfrezenin görevi Nüfren'deki kuvvetleri kurtarıp, oradaki asileri yola getirmektir. Bu kuvvet, Jandarma Bölük Kumandanı Rasim'in, aralarında Karasu'daki Rumların da bulunduğu bin civarındaki asi tarafından basıldığı anda Düzce'ye vardı. Fakat, bir strateji hatası yüzünden, bu kuvvetlerden yararlanılamadı. Bunların piyade kısmı Maan köprüsünde bırakılmış, süvariler ise keşifle görevlendirilmişlerdi. Süvariler, Jandarma Bölük Kumandanı'nın asilerce sarılmış olduğunu görünce korkuya kapılarak, piyadelerin bulunduğu yere geldiler (179).

Jandarma Bölük Kumandanı'nın emrindeki müfrezeye ise, akşama doğru güçlkle kuşatmayı yarararak çekildi. Taşıyamayacaklarını an-

(176) H. Ertuna, a.g.e., s.113.

(177) a.g.e., s.113-114.

(178) H. Türkmen, a.g.h., s.89; H. Ertuna, a.g.e., s.114.

(179) a.g.y.

ladıklarından, iki makineli tüfeği ormanda gömerek perişan bir halde ovanın başlangıcındaki Kışla Gümüşâbâd'a geldiler. Geceyi burada geçirerek, ertesi gün Düzce'ye döndüler. (180).

Bu hâdiselerin 20-21 Temmuz 1920 günü Bolu'ya ulaşması üzerine Mutasarrıf, Kumandan ile son gelişmeler hakkında bir görüşme yaptı (181).

Fırka Kumandanı, asileri bastırmak amacıyla, Bolu Merkez Kumandanı İhsan komutasında bir süvari müfrezesiyle, bir top ve iki mitralyöz yolladı. Harekâtın idaresini ise Düzce Ahz-i Asker Reisi Binbaşı Kemal'e verdi (182).

Harekâtın idaresinin Binbaşı Kemal'e verilmesi konusunda, Mutasarrıf ile Fırka Kumandanı arasında bir görüş ayrılığı olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, Halil Bey'e göre; "Bu tayin, hadd-i zâtinde bir hatâ' idi. Çünkü Kemal Bey, çok nazik ve terbiyeli bir insan olmaktan başka hiçbir askerî meziyeti yok idi" (183). Binbaşı Kemal'in harekâtın idaresine memur edilmesini istemeyen Halil Bey, Binbaşı Nâzım'ın dikkatini bu noktaya çektiğini, fakat

(180) a.g.y.

(181) H. Türkmen, a.g.h., s.89-90, 115-116.

(182) a.g.y.

(183) a.g.h., s.90. "Kemâl Bey, tahminim vechile, iyi bir asker olmadığını isbât etti ve Kâim-makam Abidin Bey ile Lazistan Meb'ûsu Hoca Necâti Efendi'nin ribka-i hâkimiyetlerine girdi. Bunun en bâriz delili, harekâtın me'mûr u mes'ûlü olduğu hâlde, Livâ'ya ve Müretteb Fırka'ya müstakilen iş'âratta bulunmağa cesaret edemeyerek, telgrafları Abidin Bey ile ve Hoca Necâti Efendi ile müştereken imza etmesidir." Bkz. a.g.y. Telgraflardaki imzalar için bkz. Ek XI-a.

etkili olmadığını belirtmektedir (184).

Halil Bey, Düzce olaylarının gittikçe önem kazandığını görmekteydi. Hendek'ten ve merkezden gönderilen kuvvetlerin ciddi bir iş yapmaları şüpheli olduğu gibi, Livâ merkezinde ancak nöbet görevini yapmaya yetecek kadar er kalmıştı. Durumun ne olacağı, 21 Temmuz 1920'de Hendek ve Düzce kuvvetlerinin Nüfren'de asilerle yapacakları çatışmanın sonucuna bağlı olabilirdi (185). Son durum hakkındaki görüşlerini ve hemen kuvvet gönderilmesi gerektiğini, 20-21 Temmuz 1920'de telgrafla (186) Dâhiliye Vekâleti'ne bildiren Halil Bey, 21 Temmuz 1920 günü de Dâhiliye Vekâleti'ne bir öncekine ek olarak gönderdiği telgrafta; "Usâtın mikdârı şimdilik bin kadar tahmin ediliyor. Bunlara karşı sevk edebildiğimiz kuvvet üçyüz tüfek râddesindedir ve daha ziyâdesini sevk etmeğe imkân yoktur. Alınan ma'lûmâta göre, asiler arasında Karasu ahâlisinden mürekkeb bir Rum çetesi de vardır. Bunların mevcûdiyeti şâyân-ı dikkattir..." (187) demekteydi.

Bu işe gereken önemi veren Ankara, bu konuda gerekli emirleri hiç beklemeden ilgili yerlere ulaştırıyordu. Nitekim, Dâhiliye Vekâleti'nden, Bolu Mutasarrıflığı'na gelen 21 Temmuz 1920 günlü telgrafta; "Oraya kuvvet yetiştirilmesi için Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâseti'ne ve Kastamonu ile Geyve Mutasarrıflığı'na iş'âr-ı keyfiyet edildi" (188) denilerek, askerî makamlarla işbir-

(184) a.g.h., s.90.

(185) a.g.h., s.113.

(186) a.g.y.

(187) a.g.h., s.113-114.

(188) a.g.h., s.114.

liği yapıp, yayılmasına fırsat verilmeksizin, ayaklanmanın yerinde bastırılması isteniyordu. (189).

b) Asilerle Anlaşma

Binbaşı Kemal komutasındaki kuvvetler asilere karşı koymaya çalışırken, sorunu barışçı yollarla çözümlenebilmek amacıyla, İttihâd ve Terakî devrinin eski Adapazarı Kaymakamı ve BMM'de İzzet Mebusu olan Fuad (Carım) Bey arabulucu olarak gönderildi (190).

XX. Kolordu Kumandanı Ali Fuad Paşa, 21 Temmuz 1920'de Bilecik'ten gönderdiği telgrafta; XXIV. Fırka'dan iki makineli tüfek, istihkâm bölüğü ve Kuvâ-yi Milliye'den yüzelli mevcutlu bir müfrezeyi Hendek'e hareket ettirdiğini, ancak sorunun anlaşma yoluyla çözülebilmesi için Fuad Bey'i Düzce ve Bolu'ya gönderdiğini belirterek, görüşmelerin sonuna kadar silâh kullanılmamasını istiyordu (191).

Halil Bey, Binbaşı Nâzım'ı ziyaret ettiği bir sırada, Ali Fuad Paşa'nın yukarıda söz konusu olan telgrafını görerek, Fuad Bey'in aracı olarak görevlendirilişini öğrendi (192).

Halil Bey, 22 Temmuz 1920 günü Dâhiliye Vekâleti'ne gönderdiği telgrafta; "Müfrezemizin bilâ-vuku'ât İbrahimağa köyü (Gümüşâbâd'ın doğusunda) sırtlarına işgâl ederek, Nuhviran istikâmetine hareket etmekte olduğu ve Hendek istikâmetinden tahrik edilen istihkâm bölüğünün, bizimkilerle henüz temas etmediği Düzce'

(189) a.g.y.

(190) H. Ertuna, a.g.e., s.114; H. Türkmen, a.g.h., s.90.

(191) H. Ertuna, a.g.e., s.114.

(192) H. Türkmen, a.g.h., s.90.

den bildiriliyor" dedikten sonra, "usâtın dağılmakta oldukları mervî ise de, bu haber kayd-ı ihtiyatla telâkki edilmelidir" şeklinde bir ifade kullanılmaktaydı (193).

"Artık gayr-ı kabili hâzım bir derecede ileriye gitmiş olan bu cemâatin, Hükümet'çe ihtirâm vaz'iyetine ircâ' edilmeden müzâkereye da'vet edilmiş olmasına istikbâl için hayırlı bir alâmet" (194) saymayan Halil Bey, bu konudaki görüşlerini 20 Temmuz 1920'de şifreli telgrafla Ankara'ya bildirdi (195).

Asilere karşı nasıl bir tavır içine girilmesi gerektiği hususunda Halil Bey ile aynı fikirde olan Binbaşı Nâzım da, 22-23 Temmuz 1920 günlü raporunda; asilerin, yaptıkları fenalıkları bildikleri için, verilen sözün doğruluğuna inanmadıklarını, bunların asıl düşüncelerinin Adapazarı'na kadar ilerleyip İzmit'teki Yunanlılarla birleşmek olduğunu bildiriyordu (196).

Arabulucu olarak bölgeye gönderilen Fuad Bey, gerekli görüşmelerde bulunduktan sonra, ayaklanma hakkındaki görüşlerini ve asilerin bu konudaki düşüncelerini XXIV. Fırka Kumandanlığı'na bildirdi (197). Burada, asilerin anlaşma için ileri sürdükleri şartları belirttikten sonra; asilere hiçbir şekilde güvenilemeyeceğini itiraf etmekle beraber, geçici olarak kendileriyle anlaşmanın uygun olacağını ve Hükümet'çe buna izin verilirse, bu konuda çalışacağını ifade ediyordu. (198).

(193) a.g.h., s.114.

(194) a.g.h., s.90.

(195) a.g.y.

(196) H. Ertuna, a.g.e., s.114-115; F. Belen, a.g.e., s.221-222

(197) H. Türkmen, a.g.h., s.114-115.

(198) a.g.y. Bkz. Ek X.

Halil Bey Fuad Bey'in bu konudaki görüşlerine muhalifti . Ona göre; "... bu cemâatle -bu kadar zelifâne bir şekilde- anlaşmanın mazideki fecâyiden daha acı vakâyi'ye sebep..." (199) olabileceği açıktı.

Halil Bey, ayaklanmacılar hakkında şu düşünceleri taşı-maktaydı: "... Yunan Ordusu'nun bu mantıkının pek yakınında bu-lunduğu ve Koccaeli şibh-i cezfiresinde harekât icrâ'sına hazır-landığı, bu kıldan ince hâl ve vaz'iyette, orduyu ilk fırsatta kahbece harçerlemeyeceklerini kim temin edebilir. Esasen şimdi-den Rum geteleriyle tevhd-i mesâf etmiş olmaları ve silâhlarını teslim etmemegi şart-ı esâs olarak ileri sürmeleri pek ma'nî -dâr ve Hükümet'in takip edeceği hatt-ı hareketi göstermeğe kâfi-dir..." (200).

(199) a.g.h., s.115; Bkz. Ek X.

(200) a.g.y. Halil ve Nâzım Beyler'in asilerin Yunanlılarla birleşebilecekleri hakkındaki görüşleri isabetli olmuştur. Nitekim, 20-21 Haziran'da sallarla Sakarya'ya geçen Türk kuvvetlerinin 22 Haziran'da İzmit yakınlarında onları yendiği sıralarda, Yunan askeriy-le birlikte Rum, Ermeni getelerinin ve millî harekâ-ta karşı olan bir kısım Abazaların azgınlıkları tüy-leri ürpertecek şekilde korkunç olmuştur. Bkz. R. Apak, a.g.e., s.142-43. Düzce Abazalarının çoğu birtakım ca-hil hemşerilerinin Yunanlılarla birlikte çalışmalarına karşıydılar. Onlarla birlikte olmadıklarını belir-ten, 17 kişinin imzasına taşıyan bir telgrafı BMM'ne göndermişlerdi. Bkz. TBMM ZC, IX, s.372-373. Bu tel-grafın bir sureti de Bolu Mutasarrıflığı'na gönderil-miştii. Telgrafın metni, Derdli Gazetesi'nin 11 Ni-san 1921 günlü nüshasında yayınlanmıştır. Bkz. Derd-li, 11 Nisan 1337, No. 54, s.2

Fuad Bey'in asi ileri gelenleriyle yaptığı görüşme sonucu, XXIV. Fırka Kumandanlığı'na bildirdiği , kendisine ve asilere ait düşünceleri 23 Temmuz 1920 günü Dâhiliye Vekâleti'ne ileten Halil Bey, bu arada kendi görüşlerini de belirtmekten geri kalmadı (201).

Sonuçta, Fuat Bey, Ankara'nın emirleri doğrultusunda asilerle bir antlaşma yaptı (202). Bu antlaşma, 24 Temmuz 1920'de Adapazarlı Nuri ve Cemal, Kumandan Binbaşı Kemal, Mebus Fuad, Mebus Necati, Kaymakam Abidin ve Düzceli Hakkı Beyler'in imzalarını taşıyan bir telgrafla Bolu Mutasarrıflığı'na bildirildi (203).

Asilerin yaptıkları zararları ödemeleri, bundan sonra kendi işleriyle uğraşmaları ve devletin aldığı tedbirlere uymaları gibi konuların yer aldığı antlaşmanın esasları şunlardı (204):

1- Şimdi Meb'ûs Fuad Beyefendi ile müteneffizân-ı belde-den Nuri, Cemal ve Hakkı Beyler'le görüşüldü. Mesele , âtîdeki tarzda hall edilmiştir. Bu defeki vak'ada vuku' bulan zâyiât ve hayvanât ve eslihâyı tamamen teslim edecekleri.

2- Etrafta mevkûf olan adamların heman buldukları mahallerden tahliye edilerek kendi karyelerine gidecekleri.

3- Hacı Kok her vakit devlet ve millete sadık kaldığı gibi, ba'demâ da kalacağına her bir sûrette söz vererek te'minât veriyor. Kefili Meb'ûs Fuad Bey'dir.

4- Fi-mâbâd Abazalar işleriyle ve güçleriyle meşgul ve

(201) H. Türkmen, a.g.h., s.114-116 . Bkz. Ek X.

(202) H. Türkmen, a.g.h., s.116-117; H. Ertuna, a.g.e., s.115.

(203) H. Türkmen, a.g.h., s.116-117. Bkz. Ek XI-a.

(204) a.g.y.

bütün tekâlif-i devlete âmâde ve müheyysâ bulundukları.

5- Etrafta bulunan adamlar köylerine çekildikten sonra , rüesâ ve esrâf bulunduğumuz mahalle gelerek musâfaha edildikten sonra, kendilerinin köylerine ve kıtaâtın da Düzce'ye doğru hareketi karar-gîr olduğu.

6- Vukuât-ı maziyeden dolayı, hâne ihrâk ve idâm gibi tecziye yoktur.

Fi-mâba'd bunlardan askere alınanlar, kat'alarından firâr ederlerse, umûm Memâlik-i Osmâniye firârilere hakkında tatbîk-i müktezî cezayı kabul edeceklerdir. Bâîâdaki altı madde, meyânemizde karar-gîr olduğu, ma'rûzdur. 24/7/36

Adapazarlı	Adapazarlı	Kumandan	Mebûs
Nuri	Cemal	Kemal	Fuad
	Mebûs	Kaymakam	Düzceli
	Necatî	Abidin	Hakkı "

Yukarıda metni verilen telgrafı alan Halil Bey, aynı gün telgrafın suretini Dâhiliye Vekâleti'ne gönderdi (205).

Mutasarrıf, 24 Temmuz 1920 günü, Düzce Kaymakamı ve arkadaşlarına gönderdiği telgrafta; "Mâdem ki bu şekil tensib buyurulmuştur, pek iyi diyeceğim. Fakat, itiraf etmeli ki, bu müzâkere-i siyâsiyede galebe onlarda kalmıştır" (206) diyerek, bu yargıya nasıl vardığını açıklamıştır (207).

Halil Bey'in antlaşma metnini gönderdiği telgrafına, Dâhi-

(205) H. Türkmen, a.g.h., s.90, 116-117.

(206) a.g.h., s.117-118.

(207) a.g.y. Bkz. Ek XI-b.

liye Vekâleti'nden 26-27 Temmuz 1920'de gelen cevapta; "Abazaların der-meyân ettikleri şartlar kabul edilmiştir. Hatta rüesâdan bazılarının tatyîbi için, nakden biraz fedâkârlık etmek lâzımsa, yapılabilir. Şu sırada kuvâ-yi müselleha-i milleti meşgul etmek-tense, bu tedbîr tercih edilmek lâzımdır efendim." (208) denili-yordu.

Müretteb Fırka Kumandanı Binbaşı Nâzım da, Halil Bey gi-bi, antlaşma esaslarını beğenmemiştir. Nitekim, antlaşma hakkın-daki bilgileri Ali Fuad Paşa'ya iletirken, asilerin bu sözlerine inanmaktaki kuşkusunu eklemekten çekinmemiştir (209).

C) Halil Bey'in

Düzce ve Nüfren'deki İncelemeleri

Halil Bey, Dâhiliye Vekâleti'nden, asilerin ileri sürdük-leri şartların kabul edildiğini bildiren telgrafı aldıktan son-ra, yerinde incelemelerde bulunabilmek ve gerekli tedbirleri a-labilmek amacıyla 26 Temmuz 1920'de yaylı araba ile Düzce'ye ha-reket etti (210).

Halil Bey, Nüfren meselesi ve Sakarya'yı sınır haline ge-tirmiş Yunan tehlikesinin akisleri dclayısıyla, heyecan içinde bulunan Düzce'ye vardığında, kendisini karşılamaya gelen Müdâ-faa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri; "Abazalarla vuku' bulan müsâdeme neticesinde şehid düşen Kuvâ-yi Milliye Kumandanı Ahmed Bey'in cenâzesinde, bütün Düzce ahâlisinin ve cephelerden avdet etmekte

(208) H. Türkmen, a.g.h., s.90, 116. Bkz. Ek XII.

(209) H. Ertuna, a.g.e., s.115.

(210) H. Türkmen, a.g.h., s.90.

olan askerlerin huzuriyle bir nümâyiş yapılacağını, nutuklar îrâd edileceğini" (211) söyleyerek, bu törene katılıp katılamayacağını sordular (212).

Halil Bey, bunun üzerine; "Mesele sulhen halledildikten sonra, bu gibi nümâyişkârâne harekâtın muvâfık olamayacağını" belirtirerek, "toplancakların bir fâtiha kırâatından sonra sâkitâne dağılmaları lâzım geleceğini" (213) söyledi.

Halil Bey'e göre; idare memurlarının en buhranlı durumlarda bile, bir taraftan esası ihmal ederken, diğer taraftan bir takım dalkavukçu hareketlere önem vermeleri yüzünden, yeniden bazı olayların ortaya çıkmasına sebebiyet verilmiş oluyordu (214).

Düzce Kaymakamı Abidin Bey, bununla yetinmeyerek, "henüz mevzi'lerde bulunan askere Abazalar muvâcehesinde tevzi' edilmek üzere" (215) üçbin lira gönderilmesi gerektiğini Müdâfaa-i Hukuk

(211) a.g.h., s.91.

(212) a.g.y.

(213) a.g.y.

(214) a.g.y.

(215) a.g.y. Halil Bey'e göre; "Kaymakam Abidin Bey, hamiyetli, serî'U'l-teessür bir zâttır. Beşeriyeti nokta-i nazarından, hemen hemen hiçbir fenalık isnâd edilemeyecek kadar iyi bir adamdır. Fakat, hiçbir zaman idâre me'mûru olamaz. Herşeyden evvel muvâzenesizdir. Mu-hâverâtında bile müteaddid tenâkuzlara düşer. Düzce hâdisâtında, bir gün zarfında, birkaç defa mütenâkız iş'ârâtıyla, Livâ'yı şaşırtmıştır. İrâd ettiği âmiyane nutuklarda, sözüne ekseriya tatlı başlar, sâmi'ni iğ-zâb edecek şekil ve sûrette nihâyet verir. Düzce efkâr-ı umûmiyesini bulandırmakta bu karakterin çok tesiri olmuştur." Bkz. a.g.h., s.91-92.

Cemiyeti Riyâseti'ne bildirmiş, bunun ortaya çıkarabileceği olumsuz sonuçları düşünmemişti. Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin parası olmadığından, istenilen para gönderilememiş, böylece girkin olduğu kadar tehlikeli bir olayın önüne geçilmişti (216).

Abidin Bey'in Kaymakamlık görevinde kalmasını uygun görmeyen Halil Bey, onun istifa etmesini istedi. Bu istek üzerine, Abidin Bey biraz tereddüt gösterdikten sonra vazifesinden ayrıldı (217).

Rize Mebusu Necâti Bey'i de yörede tahrik edici unsur olarak gören Halil Bey, Binbaşı Nâzım'a yazarak, uygun bir şekilde Necâti Bey'i Bolu'ya çağırmasını rica etti (218). Binbaşı Nâzım, Halil Bey'e verdiği cevapta; "Hoca Necâti'nin muhabbet-i memleket endigesinden başka hiçbir şey düşünmeyeceğine imânım kadar eminim. Biz insan değiştirmekle değil, fikir değiştirerek iş görebiliriz. Siz buraya gelmeden evvel bir şey yapmakta beni ma'zûr görünüz" (219) dedi.

(216) a.g.h., s.91.

(217) a.g.h., s.92.

(218) a.g.y. Halil Bey bu konuda hatıralarında şöyle demektedir: "İyi bir Müslîmandır, çalışmak ister. Ben Livâ'ya gelmeden önce Nâzım Bey, kendisini Müdâfaa-i Hukuk teşkilâtı için Düzce'ye göndermiş idi. Bir aralık bu maksad uğrunda epeyi çalışmış. Fakat bu zavallı da-Abidin Bey kadar değilse bile- oldukça muvâzenesiz... Bu zât Laz olduğu ve Lazların Abazalarla araları açık olduğu için, Hükümet'ci bir adam sıfatıyla söz söylemesi ve bil-hâssa bu sözlere yüksek (doz)da tehdid ve azamet katması Abazalar üzerinde tahrişkâr te'sirler icrâ' etmiştir." Bkz. a.g.h., s.92.

(219) a.g.h., s.92.

Halil Bey'e göre, Binbaşı Nâzım, bu suretle, "Livâ'nın vaz'iyet-i umûmiye-i siyâsiyesinden, birinci derecede mesûl bir Mutasarıf'ın vazife ve me'mûriyetine müteallik husûsatta dahi hudd-ı selâhiyetine tecâvüz etmiş olduğunu" (220) aklına bile getirmiyordu. Halil Bey, idarî ahengi bozmamak için, bu karşılığa cevap vermedi (221).

Bu arada Halil Bey ile Binbaşı Nâzım'ın ilişkilerinin gerginleşmesine sebep olan bir Hacı Kok meselesi ortaya çıkmıştı. Binbaşı Nâzım, Kaymakam Abidin Bey'e yazarak, asi ileri gelenlerinden Hacı Kok'un Bolu'ya gönderilmesini istemiş (222), Abidin Bey de istifa etmeden önce, bu telgrafı Halil Bey'e göstermişti (223). Halil Bey, bunun üzerine Binbaşı Nâzım'a yazarak; "Abazaların ürkekliği haddü'l-gayeye varmış ve Hükûmet'in herhangi bir teşebbüsünden garîb ve meş'ûm ma'nâlar çıkararak derecede sadık sıyrılmış bir cemâat olduklarından, vaz'iyet vuzûh kesbedinceye kadar hiçbir ferdin çağrılmasına lüzûm gösterilmemesini" (224) istedi.

Binbaşı Nâzım bu telgrafa; "İşi tersine telâkki, belki de muâheze nereden ortaya çıktı. Sizin uzaktan yanlış hükümler vermeğe başladığınızı anlıyorum. Ya çabuk geliniz veyahud vazîfele-rimizin hudûdlarını bilelim" (225) şeklinde bir cevap verdi.

(220) a.g.h., s.92-93.

(221) a.g.h., s.93.

(222) a.g.y.

(223) a.g.y.

(224) a.g.y.

(225) a.g.y.

Hacı Kok Bey açık telgrafla istenmiş olduğu için, bu mesele asiler arasında yayılmış ve büyük tesirleri olmuştur (226).

Bunun üzerine Halil Bey, Binbaşı Nâzım'ın herhangi bir siyâsî hata yapmasına engel olmak amacıyla, kazanın siyâsî işleriyle ilgili hususlar hakkında Kaymakamlığa yapılacak tebliğattan kendisine de haber vermesini, Binbaşı Nâzım'dan rica etti (227). Kumandan buna cevap vermemekle birlikte, Halil Bey'in takdim ettiği bir beyannameyi Düzce Mevkii Kumandanlığı'na tebliğ ve köylere tamim ettirdi (228).

Halil Bey, Düzce'den Nüfren'e geçerek, orada da birtakım incelemelerde bulundu (229).

Nüfren'de Halil Bey'in görüştüğü birtakım şahıslar, onun üzerinde olumlu tesirler bırakmadığından, bu durumu 28-29 Temmuz 1920'de şifreli telgrafla Ankara'ya bildirdi (230). Fakat oradan iyi görüşlerle ayrılmakta olduğunu göstermeye çalıştı. Bunda da başarılı oldu. Çünkü, bazı şahısların affedilmesini sağlaması hususunda teklifler aldı. "Bu adamların, dağlarda kalıp fesaad başı olmalarından ise, Hükûmet ile temas halinde bulunmalarını daha fâideli görerek" (231), kendilerine affedilmelerini sağlamak konusunda söz veren Halil Bey, bu durumu 1 Ağustos 1920'de şifreli telgrafla Dâhiliye Vekâleti'ne bildirdi (232).

(226) a.g.y.

(227) a.g.y.

(228) a.g.y.

(229) a.g.h., s.93-94.

(230) a.g.h., s.94.

(231) a.g.y.

(232) a.g.y.

Buna rağmen ilgili şahıslar gelmekten kaçınmışlardır. Halil Bey'e göre, bunun sebebi, Birinci Düzce-Bolu Ayaklanması'nı izleyen günlerde yapılan bir hatanın hatırlanmış olmasıdır⁽²³³⁾. Bunlardan yalnız Abaza Şirin Bey, Halil Bey'in yanına gelmişse de, bir gün sonra ortadan kaybolmuştur⁽²³⁴⁾.

ç) Düzce'de Ayaklanma Söylentileri

2 Ağustos 1920 günü, asilerin birleşerek, ertesi gün Düzce'yi işgal edeceklerine dair bir söylenti çıktı. Bunun üzerine, Halil Bey, Hendek'te bulunan Fuad Bey'i makine başına çağırarak, bu konuda görüşlerini almak istedi. Fuad Bey'in bu söylentiyi doğrulamamasına rağmen içi rahat etmeyen Halil Bey, Mevkii Kumandanı Binbaşı Kemal'i makine başına çağırarak tedbirli davranılmasını istedi⁽²³⁵⁾.

3 Ağustos 1920 günü akşama doğru, Kuvâ-yi Milliye'ye mensup olan Çerkes atlıları birdenbire ortadan kayboldular. Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Kürtzade Mehmed Bey, ailesinin hastalığını ileri sürerek Otluoğlu köyündeki çiftliğine çekildi. 4 Ağustos 1920 sabahı ise, Belediye Reisi Hüseyin Remzi'nin Akçakoca/Akçakoca'ya sığındığı haber alındı. Bütün bunlar kasabada duyulunca, halkı bir heyecan sardı. Bunun üzerine, Halil Bey, Akçakoca Nahiyesi Müdfri'ne telgraf çekerek, Düzce Belediye Reisi Hüseyin Rem-

(233) a.g.y. Miralây Refet tarafından affedilen asi lideri Sefer Bey, Çerkes Edhem tarafından idam edilmişti.

(234) H. Türkmen, a.g.h., s.94.

(235) a.g.h., s.94-95.

zi Bey'in "... buraya avdeti lüzûmunun tebliği ile, hareketinin i'şârını" (236) istedi. Hüseyin Remzi Bey'in geri dönmesi etkisini gösterip, heyecanı yatıştırdı (237).

Bu arada, Halil Bey, Fuad Bey'i tekrar makineye çağırarak, ondan genel durum hakkında bilgi istedi. Fuad Bey, "Nuhviran'da mesele çıkarmak isteyenlere, yani yatışanları tahrik hevesinde bulunanlara tesâdüf ettim. Güç belâ kendilerinden söz aldım. Hiçbirimizin yerinde olmayan hâdisât zühûra gelmezse, sükûnetin muhâfaza edileceğine ve hattâ bunların müfîd bir unsur haline geleceğine kanâatim vardır." (238) şeklinde cevap verdi. Sükûneti şarta bağlı olarak gördüğü için, Fuad Bey'in cevabından tatmin olmayan Halil Bey, onun söylediklerinden, halkı yatıştırmada yararlandı (239).

4 Ağustos 1920 akşamı, yeni Mevkii Kumandanı olarak Yüzbaşı Abdurrahman Düzce'ye geldi. Halil Bey, bu yeni Kumandan'ı davet ederek, Düzce hakkındaki görüşlerini bildirdi. Ayrıca bunun herhangi bir hücum karşısında savunma kabiliyeti bulunmadığından söz ederek, kuvvetin ağırlık merkezinin, Melen Çayı kenarında bulunan Üskübu/Konuralp'e nakledilmesinin uygun olacağını belirterek, bu konuda bir incelemede bulunup durumu Fırka Kumandanı'na yazmasını tavsiye etti. Yüzbaşı Abdurrahman, Halil Bey'in bu çok faydalı ve yapıcı düşüncesini tamamen uygun gördü (240).

(236) H. Türkmen, a.g.h., s.95.

(237) a.g.y.

(238) a.g.y.

(239) a.g.y.

(240) a.g.h., s.95-96.

D) Halil Bey'in Bolu'ya Dönüşü

Halil Bey, bahçe ve ağaç kümeleri içindeki Düzce'de gerekli güvenlik tedbirlerinin alınmasından sonra, 5 Ağustos 1920 sabahı Bolu'ya doğru yola çıktı. İki-üç günden beri hasta olduğundan, yaylı arabanın içinde baygın bir halde yatmaktaydı (241). Araba, Bolu Dağı dibindeki Darıyerihasanbey isimindeki Abaza köyünü geçtikten sonra, Bolu Dağı'nın Bakacak yönündeki batı sırtlarını tırmanırken, Darıyeri ahalisinden olduğu anlaşılan birkaç Abaza, soygunculuk amacıyla arabanın önünü kesmeye çalıştılar ise de, bunda başarılı olamadılar. Halil Bey'in arabasının arkasından gelen iki araba ise kendilerini soyulmaktan kurtaramadılar (242).

5 Ağustos 1920 günü Bolu'ya ulaşan (243) Halil Bey, doğrudan doğruya Hükümet'e giderek, görüşmede bulunmak üzere Binbaşı Nâzım'ı davet etti. Fakat Binbaşı Nâzım gelmeyince, evine giderek tekrar haber gönderdi. Fırka Kumandanı akşam saat sekiz buçuğa doğru Halil Bey'in evine geldi. Halil Bey, Binbaşı Nâzım'a Düzce ve Nüfren'de yaptığı incelemeler sonucu edindiği görüşlerini bildirerek, asilerin er veya geç bir fenalık çıkaracaklarını söyleyip, Fırka'nın uyanık bulunmasını istedi (244).

Olaylar Halil Bey'in dediği gibi gelişmeye başladı. Zira, 6 Ağustos günü Düzce'den iyi olmayan haberler gelmeye başladı. Şevket Turgut ile makine başında yapılan görüşme sonucu, bir a-

(241) a.g.h., s.96.

(242) a.g.y.

(243) Bolu, 5 Ağustos 1336, No. 312, s.1;

Derdli, 9 Ağustos 1336, No.20, s.1.

(244) H. Türkmen, a.g.h., s.96-97.

ralık Kaymakam ve askerlerin Konuralp'e çekildikleri, ancak Fuad Bey'in güven verici mektubundan sonra Düzce'ye döndükleri anlaşıldı (245).

Kaymakam Vekili'nin bu işleri açık telgrafla yazmasından dolayı, Düzce'nin iyi durumda olmadığını anlayan Halil Bey, Fırka Kumandanı'nın bu konuda tekrar dikkatini çekti (246).

7 Ağustos günü Düzce Kaymakamlığı'ndan gönderilen şifreli telgrafta sükûnetin devam etmekte olduğundan bahsedilirken⁽²⁴⁷⁾, beş dakika sonra gönderilen diğer açık telgrafta da durumun bir önceki gün gibi olduğu bildiriliyordu⁽²⁴⁸⁾. Halil Bey'in 6 Ağustos günü Düzce Kaymakamlığı'na gönderdiği bir telgrafta ahvale ait bilgi verilirken, mutlaka şifre kullanılmasını emretmiş olmasına rağmen⁽²⁴⁹⁾ olup bitenlerin Mutasarrıflık'a açık telgrafla bildirilmiş olmasını dikkat çekici gören Halil Bey, Binbaşı Nâzım'a tekrar yazdı⁽²⁵⁰⁾. Bunun üzerine Fırka Kumandanı 7 Ağustos 1920'de Halil Bey'e gönderdiği telgrafta; "En son aldığım ve salâhiyet-dâr zevâtın gelen raporlara nazaran, Düzce ve havâlisinde sükûnet ber-devâm ve size iblâğ olunan haberler birtakım mâlinden korkan eşhâsın velvelesinden ibâret olduğunu kemâl-i kat'iyyetle beyân ve bu eşhâsın yapacağı dedikoduya ehemmiyet verilmemesini ricâ eylerim"⁽²⁵¹⁾ dedi.

(245) a.g.h., s.97-118.

(246) a.g.h. s.97.

(247) a.g.h., s.118-119.

(248) a.g.y.

(249) a.g.y.

(250) a.g.h., s.97, 118-119.

(251) a.g.h., s.97, 118.

Fakat, bu telgrafın yazıldığı dakikadan birkaç saat sonra asiler Düzce'yi sararak işgal etmişlerdir.

2- İkinci Düzce Ayaklanması'nın Başlaması

A) Düzce'de Ayaklanma

Düzce'de Kuvâ-yi Milliye aleyhindeki birtakım kişilerin faaliyet içinde oldukları, Müfreze Kumandanı tarafından şifreli bir telgrafla Kumandan'a bildirilmiş, o da müfrezenin, geceleri savunması kolay olan Konuralp'e çekilmesini ve sabahları erkenden tekrar Düzce'ye dönmelerini emretmişti. Burası sahildi ve Konuralpliler Millî Hükûmet'e tamamen sadıktı. Ayrıca burada 1323° te Bizans'tan Türk hâkimiyetine geçişi sağlayan, Konuralp'in efendisinin adına taşıyan Orhangazi Müfrezesi de bulunmaktaydı (252).

Kaymakam ve Jandarma Kumandanı, küçük bir askerî manevra olan bu harekete katılamıyorlar ve bundan sonra Düzce'de bir ayaklanmanın söz konusu olamayacağına inanıyorlardı. Bolu Jandarma Alay Kumandanı Turgut da bu görüşteydi (253).

Yeni bir ayaklanma hareketini başlatmak için fırsat arayan asiler, müfrezenin geceleri Konuralp'e çekilmesinden hoşlanmamışlardı. Bundan dolayı, müfrezenin gafil avlanması sağlanması için bir plân hazırladılar. Güvenilir beylerinden birinin evinde bir gece ziyafeti düzenlendi. Kaymakam, Bolu Mutasarrıflığı Jandarma Kumandanı olup, Düzce'de bulunan Binbaşı Şevket Turgut,

(252) İ. İdikut, a.g.e., s.28.

(253) a.g.y.; R. Apak, a.g.e., s.170.

Müfreze Kumandanı Abdurrahman gibi kişiler bu ziyafete çağrıldılar. Davet erken saatte başladı. Bu sebepten dolayı, akşama doğru müfreze Konuralp'e hareket edemedi. Önsezisine güvenen bir subay, kumandanına giderek müfrezenin Konuralp'e dönmesini söylemişse de, durumdan şüphelenen evsahibinin aracılığıyla, Müfreze Kumandanı davette kalmış, müfreze de Konuralp'e gidememişti (254).

Millî kuvvetlerin "zayıf olmasından, Yunanlıların ve İngilizlerin müştereken Adapazarı havâlisinde icrâ-yi fa'âliyyet eylemesinden ve İstanbul'un da mübalâğalı birtakım teşvikatta bulunmasından" (255) cesaretleri artan Parmaksız Nazif yönetimindeki Üçyüze yakın asi, gecelayın gerekli tedbirleri alarak, 8 Ağustos 1920 Pazar günü sabaha karşı saat beşe doğru, müfreze-yi toparlanmaya fırsat vermeden oldukları yerde bastırdılar. Kaymakam Vekili Abdülkerim Bey, Bolu Jandarmanın Tabur Kumandanı Binbaşı Şevket Turgut, Düzce Jandarmanın Bölük Kumandanı Yüzbaşı Râsim ve Düzce Mevkii Kumandanlığı'na mensup askerî birliğe bağlı ve geçici olarak Düzce'de bulunan subaylarla erler tutuklandı. Mirî ve şahsî eşyalar yağma edildi (256).

Kolayca Düzce'yi işgal eden asilerden bir kısmı Bolu'ya diğer bir kısmı da Adapazarı yönüne yayılarak, ayaklanmayı genişletmeye çalışmışlardır.

Kadı Kemaleddin'i Kaymakam yapan asiler, vakit kazanmak amacıyla, 10 Ağustos 1920 günü, Dâhiliye Vekâleti'ne ve Garb

(254) İ. İdikut, a.g.e., s.29; R.Apak, a.g.e., s.170.

(255) TBMM ZC III, s.191.

(256) H. Ertuna, a.g.e., s.115; R.Apak, a.g.e., s.116; E.Konukçu, a.g.m., s.30; İ.İdikut, a.g.e., s.29.

Cephesi Kumandanı Ali Fuad Paşa'ya metni aşağıda verilen telgrafı gönderdiler (257).

"Bu defa Düzce'de müsellâhan toplanan ve toplanışları yanlış olarak isyan şeklinde tefsir edilen Çerkes ve Abazaların bu kıyımları siyasi hiçbir emel ve endişe uğrunda olmayıp sırf kendilerine revâ görülen yolsuz muâmelelerin aksülameli olarak vukubulan galeyana efkâr ile haksız hakaretlerin müşevviklerini bulup almak ümidinin neticesi olduğu, ifadeler ile anlaşılmalıdır. Bundan din, vatan ve mukaddesat-ı diniye ve milliyenin umum müslümanların tevhid-i mesâi ederek kemâl-i ciddiyetle bezl-i mâhasal eylemeleri sayesinde kurtarılabilceği şu sırada böyle bir hareketin katiyen caiz olamayacağı yine kendilerince teslim ve mülâhaza olunarak izhar-ı nedâmet etmişlerdir. İlä-yi dîn ve vatan ve saâdet-i memleket uğrunda diğer müslümanlarla beraber bütün mevcudiyetleriyle düşmanla çarpışacaklarını ve bâhusus hudânekerde, şu muhîte düşman tarafından vukûu melhuz tecâvüz ve ta'arruza göğüs gererek hariçten kuvvet bile celbedilmeksizin memleketi müdâfaa edeceklerini namuslariyle temin ve bu hususâtın arzına nâmus ve istikâmetin emin buldukları Bolu Jandarma Tabur Kumandanı Şevket Turgut Bey'i tavsit etmektedirler. Bizce şâyan-ı hürmet ve itimat ve son derece fedâkâr ve vatanperver bir zât bulunan mumâ'ileyhten fevkâlâde itimat edilerek bu mesele hakkında muhâberât ve mürâcaatın gerek Düzce-Hendek havalisi kuvve-i müsellâha rüesâsı ve gerekse esrâf-ı memleket nâmına ehemmiyetle nazar-ı itibara alınmasını selâmet-i memleket nâmına istirham ederiz. 10 Ağustos 1336".

(257) R.Apak, a.g.e., s.116-117; E.Konukçu, a.g.m., s.30.

Asiler, bütün yaptıklarını bir sebebe bağlayabilmek için de, 11 Ağustos 1920'de, başta Kaymakam Kadı Kemaleddin olmak üzere, Düzce ileri gelenlerinden Dava Vekili Akif, Hacı Hamdi ve Mustafa imzalarıyla BMM'ne telgraf çektiler. Burada, asilerin, bölgedeki mevcut Çerkes ve Abazaların Kuvâ-yi Milliye tarafından yok edileceğine inandıkları ve bu konuda eski ilçe Kaymakamı Dr. Abidin Bey'in beyanatta bulunmuş olduğu belirtilerek, daha önce yapılan işlerden dolayı hiç kimsenin sorumlu tutulmayacağı şeklinde BMM'nce bir karar alınacak olursa, ayaklanmanın önüne geçilebileceği ilâve ediliyordu (258).

Ayrıca, aynı gün Düzce'de tutuklu bulunan Düzce Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Rasim, Mavki Kumandanı Abdurrahman, Bolu Jandarma Tabur Kumandanı Şevket Turgut, Düzce Kaymakam Vekili Abdülkerim, Makineli Tüfek Bölük Kumandanı Kâmil, Piyade Bölük Kumandanı Mehmed Cemaleddin, Jandarma Takım Kumandanı Ahmed Hamdi, Mülâzım-ı evvel Kadri, Mülâzım-ı evvel Cemil, Mülâzım-ı evvel Refik, Tüfekçi Ustası İbrahim, LIX. Alay II. Tabur İâşe Memuru Ali Rıza, Piyade Müfreze Kumandanı Mazhar, Kâtip Şükrü ve Mehmed Cemil imzalarıyla, BMM'ne, asilerin telgraflarını destekleyici mahiyette yazılan ikinci bir telgraf gönderilmiş, fakat bu telgrafın imzalarının doğruluğu anlaşılamamıştır (259).

B) Ayaklanma Hakkında Bolu'ya Ulaşan Haberler

Asiler, 8 Ağustos 1920 günü sabaha karşı Düzce'yi sarak, şafakla beraber kasabaya girmişlerdi. İlk iş olarak Bolu

(258) H. Ertuna, a.g.e., s.115-116.

(259) a.g.e., s.116.

ile teması sağlayan telgraf hattını kestiklerinden, hâdiseden ancak on saat sonra haber alınabildi. Asiler, Düzce'de bulunan Ankara Hükûmeti paralelindeki memurları, subayları ve askerleri esir ettikten sonra, Jandarma Yüzbaşı Şevket Turgut'u telgrafhaneye getirerek, Halil Bey ile Binbaşı Nâzım'ı makine başına çağırıldılar (260). Yüzbaşı Şevket Turgut aracılığıyla yapılan bu konuşmada, asiler "itâatten, namustan, İslâmlıktan, din kardeşliğinden bahsederek, Bolu'da mevkûf bulunan hemşerilerinin tahliyesini hilekârane bir istirham ile talep ettiler" (261). Asilerin bu isteğine karşılık, Binbaşı Nâzım; "Zabitan ve efrad serbest olmadıkça artık benim için mükâlemeye imkân olmadığını ve salâhiyetim dahilinde olmyan hususat için mâfevka müracaat mecburiyetinde bulunduğumu söyledim" (262) demektedir.

Bu konuşmada asiler, Halil Bey ile Binbaşı Nâzım'ın Düzce'ye gitmeleri durumunda, kolayca anlaşabileceklerini söylediler (263). Fakat, Binbaşı Nâzım, "Düzce'de görüşecek ve anlaşacak bir şey kalmadığını ve Düzce'ye gidemeyeceğini" (264) ifade etti.

Asi ileri gelenleriyle, Yüzbaşı Şevket Turgut aracılığıyla yapılan bu konuşma, Halil Bey tarafından 8-9 Ağustos 1920 günlü şifreli telgrafla Ankara'ya bildirildi. Halil Bey, bu telgraf-

(260) H. Türkmen, a.g.h., s.97, 119-120; K. Aras, İstiklâl Savaşında Kocaeli Bölgesindeki Harekât, 102 sayılı Askerî Mecmuanın Tarih Kısmı, 1936, s.116-117.

(261) K. Aras, a.g.e., s.17.

(262) a.g.y.

(263) H. Türkmen, a.g.h., s.119-120; K. Aras, a.g.e., s.17.

(264) K. Aras, a.g.e., s.17.

ta; "Şimdi bu adamlar ne derlerse desinler, maksadlarının hükümeti gafil avlayarak Bolu'yu da işgâl etmekden ibâret olduğuna eminim. Ben, kendilerine hiçbir cevap vermedim, vermek niyetinde de değilim. Bu vaz'iyette, ancak askerce cevap verilebilir." (265) diyordu.

Düzce Ayaklanması hakkında alınan ilk haberlerden sonra, Binbaşı Nâzım, bu alevin Bolu'ya ulaşmasını engellemek amacıyla 8-9 Ağustos gecesi, elinde kalan son piyade taburunu, Düzce ile Bolu arasında tek ulaşım yolu olan Bolu Dağı'na gönderdi (266).

Halil Bey, Bolu Dağı'nda yapılacak tahkimat için Gerede'den kazma ve kürek getirterek, aynı gece içinde Binbaşı Nâzım'ın emrine verdi (267).

Binbaşı Nâzım, 8 Ağustos 1920 günü asilerle yapılan konuşmayı 9 Ağustos 1920'de Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâseti'ne bildirirken (268), Halil Bey'in bir gün önce Ankara'ya göndermiş olduğu telgraftaki, asiler hakkındaki görüşleri aynen benimsemiş olduğunu ortaya koyuyordu.

C) İkinci Düzce Ayaklanması Üzerine

Alınan Tedbirler

8 Ağustos 1920'de, Düzce'de asiler ikinci defa ayaklanmış ve kasabayı ele geçirmişlerdi. Bunun üzerine Garb Cephesi Kumandanı Ali Fuad Paşa, 8 Ağustos 1920 günlü gizli bir telgraf-

(265) H. Türkmen, a.g.h., s.120. Bkz. Ek XI.

(266) H. Ertuna, a.g.e., s.116.

(267) H. Türkmen, a.g.h., s.97.

(268) K. Aras, a.g.e., s.16-17.

la, XXIV. Fırka Kumandanı'na aşağıdaki emirleri vermiştir⁽²⁶⁹⁾ :

*24. F. K.

8 Ağustos 336

1- Muhalif Abaza rüesasının tahrikât ile, birkaç yüz kişilik asi bir kuvvet, dün Düzce'yi oradaki taburları bastırmak suretiyle işgal etmiş ve Bolu istikametinde ilerlemişlerdir. Bundan başka, ussâtın Adapazarı şarkında da kuvvetleri görülmüştür.

2- Ussât-ı merkûmenin harekât-ı sabıkasına nazaran, bunların Mudurnu'dan Beypazarı ve Taraklı üzerine sarkması pek muhtemeldir.

3- Bunun için Sarı Efe Edib Bey kumandasındaki atlılardan, diğer Kuvâ-yi Milliye ve süvari ile mümkün olduğu kadar takviye edilerek, derhal Gölpaazarı tarafı ile Göynük-Mudurnu üzerinden tahrikini hâssaten rica eder ve hareket ettikleri cevabına maki-ne başında intizar ederim. Bunun yerine, size beşyüz atlı mevcudunda, Kırşehir meb'ûsu Rıza Bey'in Kuvâ-yi Milliye'sini göndereceğim.

4- Ertuğrul Grubu Kumandanlığı'na, Müretteb Fırka ve XXIV. Fırka Kumandarlıkları'na yazılmıştır.

Garb Cephesi K.

Ali Fuad^o

Ayaklanma bölgesinde bulunan birlikler, aldıkları emir üzerine, şu hazırlıkları yapıyorlardı ⁽²⁷⁰⁾:

Müretteb Fırka: Elde bulunan birliklerle, Beypazarı-Mudurnu yönlerini kapayacak şekilde tertibat alarak, geriden gelecek

(269) a.g.e., s.17-18.

(270) a.g.e., s.18.

kuvvetlere azamî zaman kazandıracaktır.

XXIV. Fırka: Adapazarı ve Sapanca'yı kuvvetli bir şekilde elde bulunduracak, düşmanın İzmit ve Kandıra havalisiyle temasına engel olacak ve Göynük-Taraklı yolunu daima gözönüne alarak, gerektiğinde Göynük'e karşı yolu tıkayacaktır.

Düzce'den Bolu'ya doğru ilerleyen asilerin öncü kuvvetleri, 9 Ağustos 1920 günü Bolu Dağı'na ulaştılar (271). Bunlara karşı Binbaşı Nâzım'ın Ankara'dan yardım istemesi üzerine, Binbaşı Çolak İbrahim komutasındaki Kuvâ-yi Milliye müfrezelerinden bir kısmı, 9 Ağustos'ta Ankara'dan Sarıköy istasyonu'na hareket etti (272).

Ayrıca, Sarı Efe Edib'in komutasında bulunan kuvvetli bir birlik, Sakarya'nın doğusunda olan, eski anayol üzerindeki Taraklı-Göynük üzerinden yola çıktı. İkiyüzelli kişilik Eskişehir, Konya ve Arnavut müfrezeleri de, trenle Eskişehir'e hareket etti. Bunlardan başka, Eskişehir'den de bir millî kuvvet yola çıkarıldı (273).

Hazırlanan bu kuvvetler Sarıköy istasyonuna çıktıkça, Müretteb Fırka Kumandanlığı tarafından gereken yerlere gönderiliyorlardı. Ayaklanmaların bastırılmasıyla uğraşılırken, bu durumdan yararlanmaya kalkacağı şüphesiz olan asıl düşmanın yapabileceği şeyleri de düşünmek ve ona göre tedbirler almak gerekiyordu (274).

(271) H. Ertuna, a.g.e., s.117-118.

(272) K. Aras, a.g.e., s.18.

(273) a.g.y.

(274) a.g.y.

Düşmanın, Karadeniz'deki Kefken Adası ve İzmit'in güneydoğusundaki Arslanbey (275) hattından, Adapazarı ve Geyve Boğaziine karşı harekete geçmesi; Sakarya Nehri doğusundaki Rumları, Ermenileri ve M. Zekâf Kcncrapa'nın da sık sık belirttiği üzere, seffine-i Nâhu teşkil eden göçmenleri Kuvâ-yi Milliye aleyhine harekete geçirerek, İstanbul ve İzmit'i Ankara'ya bağlayan şose boyunca sarkması, Bursa'nın doğu ve batısındaki kuvvetleri takviyeyle Ertuğrul Grubu'na taarruz etmesi, Demirci-Simav üzerinden Afyon'a ilerlemesi ihtimal dahilindeydi (276).

Düşmanın bu şekilde hareketi ve kısmen başarısı halinde, Garb Cephesi'nin kuzeyi gevrilmiş, Eskişehir-Afyonkarahisar hattı elden çıkmış ve XII. Kolordu Birlikleri de kuzeydeki kuvvetlerden ayrılmış olacaktı (277). Düşmana bu fırsatı vermemek için Bolu-İzmit bölgelerinin ve Ertuğrul Grubu'nun elden geldiği kadar kuvvetlendirilmesi gerekiyordu (278).

Düzce'den Bolu'ya doğru ilerleyen asilerin Bolu'ya girmelerini engellemek üzere, daha önce yardım isteğinde bulunmuş olan Binbaşı Nâzım, elindeki az sayıdaki kuvvetlerle Bolu Dağı'n-

(275) Burası Ermenilerle meskûn bir köydü. Tehcir dolayısıyla Ermeniler köyden uzaklaştırılmışlarsa da, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra tekrar aynı köye dönmüşlerdir. Yunanlılar ve yerli Rumlar, Arslanbey köyü Ermenileri ile işbirliği yapmış, işgal edilen bölgede Türk köylerine baskınlar düzenleyerek zarar vermişlerdir.

(276) K. Aras, a.g.e., s.18.

(277) a.g.e., s.19.

(278) a.g.y.

da birtakım tedbirler aldı. İlk iş olarak, Bolu Dağı üzerinde bulunan Derbend civarındaki Bakacak köyünde bulunan ormanları kestirerek, Düzce'den gelmeleri kesin olan asilere karşı bir müdafaa hattı kurdu. Fakat, elindeki kuvvetlerle asilere karşı koyamayacağını anlayınca, 10 Ağustos 1920 günü Bolu'yu boşaltmak zorunda kaldı (279).

Binbaşı Nâzım kuvvetlerinin Bolu'yu terketmesi üzerine, Yunanlıların asilerle anlaşıp ileri harekâta geçmelerini engellemek için, Garb Cephesi Kumandanlığı şu telgrafı gönderdi (280):

*24. T. K.

10 Ağustos 336

1- Müretteb fırka bugün Bolu'yu tahliye mecburiyetinde kalmıştır.

2- Yunanlıların ussât ile birlikte hareket edeceği ve cephenizde de faaliyete başlaması muhtemeldir.

3- Ussâtın veya Salmanlı'daki düşmanın seri muvaffakiyetlerine karşı cepheleri takviyeye lüzum vardır. Bunun için:

70. alayın birlikte getirdiği sahre takımı ile birlikte Lefke'de içtima ettirilmesini ve bu alay yerine de 189. alayın ikame edilmesini rica ederim. Bu alay, indelhace fırkanız ve lüzumunda Bilecik cephesiyle, icabında Sarıköy istasyonu tarafıyla, Bolu-Ankara yolunu kapamak vazifesini alabilir. Alay, yine grup emrindedir. Grup emrinden alınması halinde, Eskişehir'deki 172. alay, bu alay yerine, grup emrine verilebilir efendim.

Garb Cephesi K.

Ali Fuad*

(279) a.g.y.

(280) a.g.y.

Ç) Asilerin Bolu Dağı'na Taarruzu

Binbaşı Nâzım'ın 8 Ağustos 1920 günü, asilerin Bolu'ya girmesini engellemek üzere Bolu Dağı'na gönderdiği tabur , gece hiçbir emniyet tedbiri almadan uykudayken asilerin baskınına uğradı. Asiler bütün taburu esir ettiler. Subaylardan kaçabilenler kurtuldu. Geri kalanlarsa asiler tarafından öldürüldü (281).

9 Ağustos 1920 günü akşam üzeri, Jandarma Merkez Bölüğü Kumandanı Mülâzım Raik, Halil Bey'in yanına giderek, asilerin taarruzundan ve kuvvetlerinin dağılmakta olduğundan bahsetti (282). Bunun üzerine Halil Bey, hemen Fırka'nın Karargâhı olan Hisar mevkiine giderek Binbaşı Nâzım'dan durum hakkında bilgi istedi . Binbaşı Nâzım da, daha emin görülen Gerede'ye doğru çekilmeye hazırlandıklarını belirtti (283). Hatıralarında belirttiğine göre, bu cevabı aldıktan sonra Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti merkezine giden Halil Bey, daire müdürlerine durum hakkında bilgi vererek, memurların ve kasa mevcutlarınının Gerede yönünde çekilmeleri gereğini bildirdi (284). Gerede'ye çekilme işlemleri başladığında ; Binbaşı Nâzım'ın Yüzbaşı Yusuf komutasında Bolu Dağı'na gönderdiği, elindeki son emniyet kuvvetlerinin asileri geri attığı ve önce kaybedilmiş olan siperlerin de alındığı duyuldu. Bu söylenti üzerine, tekrar Bolu'ya hakim noktadaki Hisar'a giden Halil Bey, haberin Binbaşı Nâzım tarafından da doğrulanmasına rağmen Bolu'yu boşaltıp boşaltmama konusunda kararsızlığa düştü. Bu karar-

(281) H. Ertuna, a.g.e., s.116.

(282) a.g.y.; H. Türkmen, a.g.h., s.98.

(283) H. Türkmen, a.g.h., s.98.

(284) a.g.y.

sızlığını gidermek için, Binbaşı Nâzım'a memurların çekilmesine gerek görüp görmediğini sordu. Binbaşı Nâzım ise, memurların çekilmesine artık gerek kalmadığını belirtti (285). Bunun üzerine Halil Bey de Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti merkezine dönerek, herkesin yerli yerine çekilmesini bildirdi (286).

Halil Bey, daha sonra, kasabada meydana gelebilecek heyecanlara engel olabilmek üzere devriyeler dolıştırdı. Evine geldiğinde, Serkomiser Mennan Bey gelerek, sabahcı devriyeler için polis çıkarıldığını, ancak jandarma bulunamadığını ve karakolda tek asker kalmadığını söyledi. İmkânları son derece kısıtlı olan Halil Bey, Mennan Bey'e polislerle idare etmek zorunda olduğunu belirtti (287).

Sabah saat yediye doğru, Ahz-ı Asker Kısım Reis Vekili Binbaşı Avni gelerek, cephenin bozulduğunu ve iki topla dört makineli tüfeği ele geçiren asilerin, şehre doğru ilerlemekte olduğunu haber verdi (288).

Bolu'yu boşaltma konusunda önceden verdiği kararı değiştirdiğine pişman olan Halil Bey, henüz evlerinde bulunan memurlara emirlerini iletebilecek birini ararken, Sermühendis Sami ve Maârif Müdürü Zülkifl Beyler ile Jandarma Mülâzımı Raik geldiler. Halil Bey, onlara son gelişmeler hakkında bilgi vererek, arkadaşlarını bulup Hisar'a çekilmeleri gereğini bildirmelerini istedi. Mülâzım Raik'a da kasa mevcutlarının, Jandarma Tabur Ku-

(285) a.g.y.

(286) a.g.y.

(287) H. Türkmen, a.g.h., s.99.

(288) a.g.y.; H. Ertuna, a.g.e., s.116.

mandan Vekili, Merkez Memur Vekili ve Muhasebecinin ortak sorumlulukları altında nakli gereğini anlatan yazılı bir emir verdi . Gerekli işlemleri tamamlayan Halil Bey, Hisar'a doğru yola çıktı (289) .

D) Bolu'nun Boşaltılması

Halil Bey, ilk ayaklanmada da birçok acıklı ve kanlı hâdiselere sahne olan Hisar'a vardığında büyük bir kargaşayla karşılaştı. Hemen Binbaşı Nâzım'ın odasına giderek, ne tarafa çekilmek istediğini sordu. Binbaşı Nâzım da, şehrin güneyinde bir duvar manzarası arzeden Aladağlar üzerindeki Kızık yaylasına, oradan da Mudurnu'ya çekileceğini söyledi. Halil Bey, memurlarla ailelerin bu durum karşısında zorlukla çekilebileceklerini, ve belki de daha fena sonuçlar karşısında kalılabileceğini söyleyerek, Hisar'a kapanıp, yardım kuvvetleri yetişinceye kadar burada savunmada bulunmak hakkında, Binbaşı Nâzım'ın ne fikirde olduğunu öğrenmek istedi. Binbaşı Nâzım ise, bu konuda askere güvenemediğini belirterek, hatta, bunların daha önceki hâdiselerde görüldüğü gibi, asilere katılmaları ihtimalinin de bulunduğunu söyledi (290) .

IV. Fırka birliklerinin birçoğu henüz kıtalarına ve subaylarına alışamadıklarından, Düzce'de ayaklanma başlayınca, kıtalardan da firarlar başlamış, bazı bölüklerin mevcutları cna kadar düşmüştü. Bu durumda Bolu'ya doğru ilerleyen asilerle çarpışmak imkânsızdı. Ayrıca, beklediği yardım kuvvetlerinin de he-

(289) H. Türkmen, a.g.h., s.99.

(290) a.g.h., s.99-100.

nüz gelmemesi üzerine, Binbaşı Nâzım, Bolu halkına zarar gelmemesi için Bolu'yu terketmeye karar vermişti. Durum, vakit kaybetmeden, şifreli telgrafla Ankara'ya bildirildi (291).

Merkez İnzibât Bölüğü'nden firar eden yoktu. Dört piyade bölüğü daha emrine verilerek, Yaver İhsan, Fırka Ardçı Kumandanlığı'na getirildi (292).

10 Ağustos 1920 sabahı Yaver İhsan'ın kuvvetleri asileri oyalarken, Fırka'nın ağırlığı ve memurların bir kısmı yola çıktı (293).

Bolu Dağı'ndaki mevzilerin kasabaya üç saat uzaklıkta olduğunu ve bozgunun üzerinden iki saatten fazla bir zaman geçmiş olduğunu düşünerek çekilmesi gereğine inanan Halil Bey, sonra, Binbaşı Nâzım'ın yedek hayvanı olduğu anlaşılan bir hayvana binerek saat dokuzda doğru yola çıktı. Hisar tepesinden indikten sonra, yolda Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti üyelerinden üç-dört atlıya tesadüf etti. Onlarla birlikte Fırka'nın ağırlığına yetişen Halil Bey, Aladağların sırtlarını tırmanırken, şehrin batı ve güneybatı taraflarından ateş sesleri duyulmaya başlandı. Yapılan incelemeler sonucunda, ateşin, Karacasu taraflarındaki Ermeni mahallesinden geldiği anlaşılmıştır (294).

(291) İ. İdikut, a.g.e., s.29.

(292) a.g.y.

(293) H. Türkmen, a.g.h., s.100; E. Konukçu, a.g.m., s.30.

(294) H. Türkmen, a.g.h., s.100-101

E) Beypazarı'na Varış

Bolu'yu hızla terkeden, Halil Bey'in de içinde bulunduğu kabile, ormanlar içindeki dik sırtları tırmanarak yaylalara ulaştı. Burada yol ikiye ayrılıyordu. Bunlardan biri Kızık yaylası üzerinden Mudurnu'ya, diğeri ise, Çarşamba/Seben ve Kızılcık arasından Beypazarı'na ulaşıyordu. Bu yollardan hangisinin tercih edileceği konusu tartışıldı ve sonuçta ikinci yoldan gidilmesine karar verildi (295).

Yolculuk sırasında kabileye tek tük atlılar katılıyordu. Ahz-ı Asker Kalemi Reis Vekili Avni Bey, Doktor İrfan Bey ve Doktor Zihni Bey bunların arasındaydılar (296).

Kabile, mümkün olduğu kadar köylere uğramaktan kaçınarak, yoluna devam etti. Fakat, zorunlu ihtiyaçlar dolayısıyla, takip müfrezesi adı altında, iki köye uğranılmıştır (297).

Alan köyünde biraz dinlenen kabile, 11 Ağustos 1920 Çarşamba günü öğleden sonra, Ankara'ya bağlı kaza merkezi olan Beypazarı'na vardı. Halil Bey, yalnızca Kaymakam'a kimliğini açıkladı. Onun dışında hiç kimse, ne kabiledekilerin gerçek kimliğinden, ve ne de Bolu'daki hâdiselerden haberdar olabildi (298).

12 Ağustos Perşembe günü, Seben yöresinde takibatta bulunan Mülâzım Sakib, Beypazarı'na geldi. Yanında bir onbaşından başka kimse görülüyordu. Emrindeki jandarmalar, Bolu olaylarını du-

(295) a.g.h., s.101.

(296) a.g.y.

(297) a.g.y.

(298) H. Türkmen, a.g.h., s.102.

yunca mutlak olduğu üzere hemen dağılmışlar, yalnızca bir fedakâr ve görev sorumluluğunu taşıyan cıbaşı, subayına bırakmamıştı (299).

F) Fırka Yaveri İhsan'ın

Sanayi Mektebi'nden İhicalar'a Çekilmesi

Düzce'deki Kuvâ-yi Milliye kuvvetleri, 8 Ağustos 1920'de bertaraf edildikten sonra, asiler Bolu'ya doğru yola çıkmışlardı. Bolu Dağı dibindeki Darıyeri'nden katılanlarla güçlenen asi kuvvetleri, dağ zirvesindeki Bakacak yoluyla Bolu'ya doğru ilerlemelerine devam etmişlerdi. Asiler Bolu yolundayken, Binbaşı Nâzım'ın kuvvetlerinin durumu iç açıcı bir şekilde değildi (300). Bu sebeple, asilerin Bolu Dağı'na yaptıkları taarruz da Kuvâ-yi Milliye aleyhine sonuçlandı (301). Bunun üzerine, Bolu'yu her türlü kötülüğe karşı korumak düşüncesiyle boşaltmaya karar veren Binbaşı Nâzım, yaverini Fırka Ardçı Kumandanlığına getirdi (302). Binbaşı Nâzım Bolu'yu terkederken, Yaver İhsan, Sanayi Mektebi önündeki düzlüğe gelerek, ardçı kuvvetlerini burada muhabere nizamina soktu. Az sonra asilerle çatışma başladı (303). Ardçı kuvvetleri asileri çyalarken, Binbaşı Nâzım ve beraberindekiler, Mudurnu yolunu tuttular. Yaver İhsan, biraz sonra umulmadık bir anda, Bolu'nun güneybatısındaki Mudurnu yoluna doğru uzanan mahalleden ateş altına alındı. İki ateş arasında kalan

(299) a.g.y.

(300) İ. İdikut, a.g.e., s.29-30.

(301) H. Ertuna, a.g.e., s.116; H. Türkmen, a.g.h., s.99.

(302) İ. İdikut, a.g.e., s.29-30.

(303) a.g.y.

Yaver İhsan, kuvvetlerini ikiye ayırarak çarpışmak zorunda kaldı. Bolu tarafındaki asilerle mücadeleye başladı. Mudurnulu Esref Çavuş, Borlu Eyüb Çavuş ve Niğdeli Rasim Onbaşı, Kumandanları ile birlikte şehre doğru giddetli bir ateşe başladılar. Durum kritik bir hâl alınca, güneydeki Duhanizade ailesine ait Ilıcalar yönüne çekilme emri verildi (304). Bu arada, asilerin tehdidi altında bulunan Maârif Müdürü Zülkifl ve Tahrirât Müdürü Nail Beyler de, Yaver İhsan'ın himayesi sayesinde hayatlarını kurtarabildiler (305).

Geri çekiliş sırasında, iki ölü ve üç yaralı Ilıcalar'a kadar taşındı. Kardeş kurşunuyla hayatlarını kaybeden bu şehitler, Ilıca civarında toprağa verildiler (306).

Asiler, Bolu'ya girmeden az önce, Hisar'daki Sultanî Mektebi yönünden yola çıkan dört piyade bölüğü de, Binbaşı Nâzım'ın vermiş olduğu emirler doğrultusunda, Yaver İhsan'a Ilıcalar'da katıldılar (307).

G) Fırka Yaveri İhsan'ın

Binbaşı Nâzım ile Mallıhan'da Birleşmesi

Fırka Yaveri İhsan, ardçı kuvvetlerle Ilıca'dan Mudurnu istikametine hareket etti. Her askeri birliğin adet olan çekilme düzenine göre, öne, arkaya ve yanlara emniyet kademeleri koyarak yürüyüşe geçti. Bu müfrezede üçyüzbin lira kâğıt para, bir hayli

(304) İ. İdikut, a.g.e., s.29-30.

(305) a.g.y.

(306) a.g.y.

(307) a.g.y.

altın ve necidiye mevcuttu. Bunlar, topçu ve süvarilerde bulunan eğerlerin önelerindeki iki büyük tüfek kılıfına konulmuştu (308). Binbaşı Nâzım, asi kuvvetlerinin tersine, İhsan'a her gidilen yerde ne alınırsa alınsın, hemen parasının ödenmesini emretmişti. İhsan'ın kuvvetleri, bir dağ köyüne gelindiğinde, iyice acıkmışlardı. Bu sebeple askere karavana verilmesi gerekiyordu. Bu köyde ihtiyacın karşılanması düşünülmedi. Köy ahali, herhalde korkudan olacak, kapılarını kapayarak dağlara kaçmıştı. Askerler sadece muhtar bulabildiler ve Yaver İhsan'a getirdiler. Kumandan, muhtara yemek ihtiyacı için ikiyüzelli lira vererek, askerlere yardımcı olmasını istedi. Bu arada "dağa çıkan köylülerin korkmamasını, eskisi gibi evlerine inmelerini" de ilâve etti. Damad Ferid Paşa ve Hilâfetçilerin propagandalarına kanmış olan muhtar sanki halkı köye getirmek için gidiyormuş gibi yapar, sonra askerin yüzüne parayı atarak, "biz padişah düşmanlarına ekme, su vermeyiz" deyip dağa kaçı. Durum, İhsan'a haber verilince, çavuşlar hiddetlendiler ve kendisinden dağa çıkılarak köylünün indirilmesini istediler. İhsan, bu hareketin köylüyü iyice tedirgin edeceğini biliyordu. Zorla da olsa evlerine girmeyi uygun görmemekteydi. Fakat, aklına daha başka bir fikir geldi. Hemen, köyün alt ve üst başındaki evlerin tutuşturulmasını emretti. Çamlık içinde aşağıyı seyreden köylüler, yangın üzerine koşarak gelmek zorunda kaldılar. Askerlerle birlikte hemen söndürme faaliyetine giriştiler. Yaver İhsan, köye indirdiği ahaliye "kim evini bırakıp giderse, onun evini yakacağımı" söyleyince, bunlar da zoraki bir yere ayrılamadılar (309).

(308) a.g.e., s.31-32.

(309) a.g.y.

Daha sonra, köylüyü teşvik eden elebaşılarda muhtar sor-
 guya çekildiler. Sonunda köylülerin suçsuz olduğu anlaşıldı. Çün-
 kü muhtar; "Eğer köye gidersek dayak atarlar, herşeyimizi döve-
 rek elimizden alırlar" şeklinde yanıltıcı bir ifade kullanmıştı.
 Yaver İhsan, muhtarla birkaç kişiyi hafif cezaya çarptırdı (310).
 Köylüler iki koyun kestiler ve kazanları kurdular. Bulgur pilavı
 pişirdiler. Ayran, süt, yoğurt ve yumurta ile misafirleri doyur-
 dular. Bölükteki güzel sesli bir çavuş akşam ezanını okudu. Çam-
 lar altında namaz kılındı. Köylüler, Bolşevik olarak tanıdıkla-
 rı ve bu yüzden kin duydukları askerin bu davranışına hayran ka-
 larak, namaza katıldılar. Yaver İhsan, namaz sonrası kırk-elli
 haneli köyün erkeklerini topladı ve kısa bir konuşma yaptı. Sonra
 köylülerin istememesine karşılık, o akşamki yemek parası kendi-
 lerine verildi. Bu hareket köylüyü iyice şaşırtmış ve pişmanlık
 duymasına vesile olmuştu. "Bizi muhtar aldattı" diyerek üzüntü-
 lerini Kumandan'a bildirdiler (311). İhsan Bey, Türk köylüsünün
 alıcnaplığına işaretle, "esasen bu isyanlar milletin ruhundan
 gelen bir aksülamel değildi. Bunu her yerde görmüştüm. Bu düşman-
 lığı menfaat düşkünü birkaç sefil yaratıyordu. Hakikatı gözü ile
 görünce halk hayıflanıyordu. Bu köylüler bizi yakından gördükten
 sonra sevmişlerdi." (312) demektedir. 10 Ağustos gecesi bu köyde
 geçirildi. 11 Ağustos sabahı, namaz cezalilerle birlikte kalın-
 dı. Bağışlanmalarını isteyen bu şahıslar da, "Cahiliz! Her söy-
 lenene inanıyoruz" dediler. Kahvaltıdan sonra Yaver İhsan askere

(310) a.g.y.

(311) a.g.y.

(312) a.g.y.

hareket emrini verdi ve köy halkı, içtenlikle, kadın, kız, çoluk-çocuk, genç, ihtiyar, uzak mesafeye kadar askeri uğurladı (313). Bu hareket yine Yaver İhsan'ın uygulandığından; "İşte hakiki Türk karakteri. Yanlış yola gittiğini anladıktan sonra ceze görmüş bile olsa bunu hatasının bir keffâreti saymakta, cahilliğini samimiyetle itiraf ederek, tekrar kitleye katılmakta ve su gibi süratle kabın şeklini almaktadır" (314) şeklinde hislerini ifade ediyordu. Yaver İhsan, ismini zikretmediği birkaç köyde konakladıktan sonra, Kallıhan'a geldi ve burada Binbaşı Nâzım ile birleşti. Sözlü olarak Bolu'dan itibaren çekilme raporunu verdi (315). Binbaşı Nâzım, yerine getirilen vazifeyi överek, "Tümen topları, ağırlıkları, kıtaları dağılan subaylar ve hatta ben, kahramanca mukavemetiniz sayesinde kurtulduk. Eğer siz ussatı tevkiif etmese idiniz, evvelce doğranan iki taburun akıbetine biz de uğrayacaktık" (316) dedi. Askerin fedakârlığını para mükâfatıyla karşılayan Binbaşı Nâzım Bey, pek kayıp olmadığına, kuvvetlerin dağılmadığına memnun oldu.

H) Sahipsiz Bolu

Bolu'ya çok yaklaşan asiler, şehre hemen girmediler . Bu fırsatı değerlendiren Binbaşı Nâzım, Bolu'yu daha tehlikeli durumlara düşürmemek için beşaltmağa karar verdi. 10 Ağustos 1920 günü, Mutassarıf Halil, Fırka Kumandanı Binbaşı Nâzım ve Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Midhat Kemal Beyler'le, hükümet me-

(313) a.g.y.

(314) a.g.y.

(315) a.g.y.

(316) a.g.y.

murları ve bankacılar, silâh sesi parolasıyla bozuk düzen bir şekilde Bolu'dan çıktılar (317).

Birinci ayaklanmadan beri kuşku içinde bulunan halk, sebebi bilinmeyen, fakat sürekli olarak patlayan silâh sesleri üzerine saklandılar. Bunların, Bolu'yu beğaltanların parolası olduğu anlaşılınca; halkın bir kısmı, bundan sonra olacak olayları izlemek için evine çekilirken, diğer bir kısmı da silâhlanarak, yakın köylere gittiler.

Banka memurlarının parola üzerine Bolu'yu terkedikleri, pek acıklı olmuştur. Söylentiye göre, bir bankacı paraları gelişigüzel şekilde sepetlere doldurmuştu. Hisar tepesinin altından geçerken, sepetleri taşıyan hayvanlar ürkererek sepetleri devirmiş ve tarlalara dağılan paralar, oradan geçen köylüler tarafından yağma edilmişti (318).

Bolu'nun 10 Ağustos 1920 gününden itibaren savunmasız ve hükümeteşiz kalışı, şehrin heyecanlı anlar yaşamasına sebep olmuş, halkın bir kısmı Bolu'yu korumak için, silâhlarını alarak, asilere karşı sokaklarda devriye gezmeğe başlamışlardı.

Yöneticisiz kalan Bolu'da halk, kendisini koruyabilmek amacıyla yeni bir teşkilâta gerek duydu. Allâme Hakim Geredeli Sıtkı Efendi, 12 Ağustos 1920'de, kendi başkanlığında geçici bir idare için, bir heyet kurdu (319).

(317) Z. Konrapa, a.g.e., s.727; E. Konukçu, a.g.m., s.30; K. Aras, a.g.e., s.18; H. Ertuna, a.g.e., s.116.

(318) R. Özkök, Millî Mücadele Başlarken Düzce-Bolu İsyanları, 1971, s.304.

(319) Z. Konrapa, a.g.e., s.727; E. Konukçu, a.g.m., s.30.

Şehrin hükûmetsiz kaldığını duyan Düzceli asiler, affedilmeleri için Düzce halkı tarafından bir başvuruda (320) bulunmuş olmasına rağmen, hükûmeti ele almak üzere Bolu'ya gelmişlerdi. Bolu'ya girdiklerinde, ahaliye kendilerine katılmalarını bildirmiş ve Bolu halkının bunlara yüz vermemesi üzerine, asi liderlerinden Abaza Şirin ve arkadaşları Belediye'de, "...bizler İngiliz ve Yunan ve Ermenilerle ittifak ettik. Bunların mühim kuvvetleri gelecek. Beraberce, bu kuvvetlerle birlikte buralarda ıslâhat yapacağız. O vakit siz de pişman olacaksınız" (321) şeklinde konuşmuşlardı. Bolulular da bunlara: "...ya biz Müslümanlar birleşsek de, düşman-ı dinimiz olan İngiliz ve Yunanlıları memleketimizden kovsak, daha iyi olmaz mı?" (322) demişlerdi. Bunun üzerine, asiler: "...hayır, memleketimizde ıslâhat yapacak olan İngiliz ve Yunanlılara silâh atmayız. Onlarla birleştik. Söz verdik" (323) şeklinde cevap vermişlerdi.

Boluluları ikna edemeyen asiler, kendilerine hükûmeti teslim etmek istemeyen Hâkim Sıtkı Efendi ile çatışmaya girdiler. Bu tehlikeli durumda, Yüzbaşı Şerif, kuvvetlerinin başında şehre girince, telâşa kapılan asiler Düzce taraflarına çekildiler (324).

(320) R. Apak, a.g.e., s.116.

(321) Derdli, 23 Ağustos 1336, No. 21, s.1.

(322) a.g.y.

(323) a.g.y.

(324) Ş. Güralp, İstiklâl Savaşının İç Yüzü, İstanbul 1958, s.74.

3- İkinci Düzce Ayaklanması'nın Bastırılması

A) Binbaşı Nâzım Mudurnu'da

Beraberinde sadece otuzdört atlı (325) bulunan Binbaşı Nâzım, Nallıhan'da fazla beklemedi. Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi'nin, yardım kuvvetlerinin trenle yola çıkarıldığını bildirmesi (326) üzerine, Binbaşı Nâzım, Birinci Düzce Ayaklanması'nı bastırmak amacıyla, Egeli Zeybek kuvvetleriyle birlikte 15 Mayıs 1920'de gelmiş olduğu yoldan, 11 Ağustos 1920'de (327) Mudurnu'ya girdi.

Millî kuvvetlerin kontrolündeki Mudurnu halkı, Binbaşı Nâzım'a tekrar büyük bir samimiyetle kollarını açtı. Binbaşı Nâzım, Bolu hakkındaki haberleri burada değerlendirmeyi ve yardımcı kuvvetlerin gelmesinden sonra Bolu'ya dönmeyi düşünüyordu.

8 Ağustos'ta, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi Miralây İsmet'ten emir almış olan Yüzbaşı Şerif (328) komutasındaki kuvvetler, 11 Ağustos 1920 günü ikindiye doğru Mudurnu'ya varabildiler (329).

Yüzbaşı Şerif'in yanında, Erzurumlu Cafer Bey komutasında olmak üzere , kırk atlıdan teşekkül etmiş olan, Ermeni takiplerinde deneyimli Erzurum Müfrezesi ile, Kayserili Efe Hasan komutasında bulunan kırk kişilik Maraş Müfrezesi de vardı (330).

(325) H. Ertuna, a.g.e., s.116.

(326) İ. İdikut, a.g.e., s.32.

(327) H. Ertuna, a.g.e., s.118.

(328) Ş. Güralp, a.g.e., s.65.

(329) a.g.e., s.67.

(330) Ş. Güralp, a.g.e., s.66-67; İ. İdikut, a.g.e., s.32.

İkinci Düzce Ayaklanması'nda, Mudurnulular kurtuluşun BMM ve Kuvâ-yi Milliye'de olduğuna inanmışlardır. Bu yüzden, Mudurnu'dan geçen millî kuvvetlerin yiyeceğini ve dinlenmesini en iyi şekilde sağlamaya çalışmışlardır. Örneğin; Mudurnu halkı, yalnızca iki gün içinde, onbeşbin lira gibi önemli miktarda yardım toplayarak, askeri ihtiyaçlara karşılama için kasaba Müşâfâ-i Hukuk Cemiyeti'ne teslim etmişlerdir (331).

B) Yüzbaşı Şerif Mudurnu'da

Yüzyirmi nizamiye, seksen çete ve bir ağır makineli tüfek takımıyla, 11 Ağustos 1920 günü ikindiye doğru Mudurnu'ya ulaşan Yüzbaşı Şerif, Binbaşı Nâzım'ı son durumlar dolayısıyla fazla üzgün buldu (332). Binbaşı Nâzım ile yaptığı kısa bir görüşmeden sonra istirahat çekilen Yüzbaşı Şerif, 13 Ağustos 1920 günü, öğleden önce Binbaşı Nâzım'dan aşağıda yazılı olan emirleri almıştır (333).

İhsan Bey, aynı gün İbrahim Bey'in süvari kutasının da geldiğini bildirmektedir. Bkz. a.g.e., s.32.

(331) Derdli, 23 Ağustos 1936, No. 21, s.1. Mudurnuluların Kuvâ-yi Milliye yanında yer almaları dolayısıyla, ayaklanmanın bastırılmasından sonra, BMM Reisi Mustafa Kemal Paşa, 24 Ekim 1920 Pazartesi günü Mudurnululara bir telgraf göndererek, Mudurnu halkının Millî Hükûmet'e karşı gösterdiği bağlılık ve vatanperverâne duygulara teşekkür etmiştir. Bkz. Selim Sarıbay, İstiklâl Savaşında Mudurnu-Bolu-Düzce, Sunan: A. Utkun Boyacıoğlu, Aydın 1943, s.105; Derdli, 25 Teşrin-i evvel 1936, No. 30, s.2.

(332) Ş. Güralp, a.g.e., s.67.

(333) a.g.e., s.67-68.

"13.8.1336 Mudurnu;

Süvari Müfreze Kumandanlığı'na.

- 1- Düşmanın beklenmekte olan taarruzu vaki olmamıştır.
- 2- Müfreze, bugün zevalde Bolu istikametinde ilerleyerek, geceyi boğazın medhalinde geçirecektir.
- 3- 14 Ağustos sabahı, müfreze Bolu'ya taarruz edecektir.
- 4- Alemdar müfrezesi Abant Gölü civarına giderek müfrezenin boğazdan geçişini ertecektir.
- 5- Süvari ve Alemdar Müfreze Kumandanları'na yazılmıştır.

Müretteb Piyade Tümen

Kumandanı Binbaşı Nâzım

Yukarıda görüldüğü gibi, Alemdar Müfrezesi, Abant gölü ile boğaz arasında, Yüzbaşı Şerif'in kuvvetlerini himayeyle görevlendiriliyordu. Yüzbaşı Şerif de, o gün emredildiği gibi, boğazın giriş yerine ulaşarak, boğazı ve yakınlarından Bolu'ya giden yolları tutturup, ertesi sabah yola çıkılmak üzere, istirahate çekildi (334).

C) Yüzbaşı Şerif'in Bolu'ya Girişi

Yüzbaşı Şerif, gece yarısına doğru, uzandığı şilteden kalkıp, subayları ve çete kumandanlarını yanına davetle, Bolu'ya yapılacak baskın hakkında son emirleri verdi. Burada hemen atlara binilerek, sessiz bir şekilde geceleyin boğazın geçileceği, sabaha karşı da Bolu'ya baskın yapılacağına dair emir verilmiştir (335).

(334) a.g.e., s.69.

(335) a.g.y.

Yüzbaşı Şerif, bu emirleri verdikten sonra, 14 Ağustos 1920 gece saat bir'e doğru müfreze ve nizamiye bölüğüyle hareket etti. Bölüğü sırasıyla, İttihâd ve Terakki'nin eski gözdelelerinden, Teşkilât-ı Mahsusa Doğu Sorumlusu Dr. Bahaeddin'in adanlarından Cafer ile Efe Hasan'ın çeteleri takip etmekteydi. Karanlıklar içerisinde dikkatli bir yürüyüşten sonra, sabaha karşı müfreze, Bolu istikametindeki Mudurnu-Aktaş yolunu geçmiş bulunuyordu (336).

Bolu'ya sekiz kilometre uzaklıkta, müfreze erlerine onbeş dakikalık kısa bir dinlenme süresi tanıyan Yüzbaşı Şerif, yanına birkaç kişi aldıktan sonra, yüksekçe bir yere çıkıp, ova ortasında Bolu tarafına gözetledi. Daha sonra, subay ve çete sorumlularına, Binbaşı Nâzım'ın daha önce vermiş olduğu talimat doğrultusunda gerekli emirleri vererek, tekrar harekete geçti (337).

Bolu'ya üç kilometre uzaklıkta, öndeki keşif kolundan bir atlı gelerek, önlerinde yirmiye yakın atlıya rastladıklarını haber verdi. Bunun üzerine, Yüzbaşı Şerif, birinci takım keşif kolunun yardımına gönderdi (338).

Nizamiye müfrezesi, Bolu'nun güneyindeki ekili düzlüklere, hiçbir direnişle karşılaşmadan, kolayca ulaştı. Asilerin gelmesi ihtimali bulunan Düzce yoluna doğru ağır makineli tüfekler yerleştirilerek, ikinci takım da İbrahim Hakkı Bey'in komutasında olmak üzere, Hisar Mektebi'ne doğru gönderildi. Bu sırada Ca-

(336) a.g.e., s.69-70.

(337) a.g.y.

(338) a.g.e., s.72-73.

fer Bey kuvvetlerinin bulunduğu yerden silâh sesleri gelmeye başladı. Kısa bir süre sonra da, yedi asiği öldürdükleri şeklinde haber alındı (339).

Millî kuvvetlerin Bolu'ya girdiğini gören asilerden bir kısmı, At yaylası yoluyla Bolu'dan kaçtılar. Kaçarken öldürülen asilerin cesetleri göp arabalarıyla şehirden atıldı (340).

Yüzbaşı Şerif'e bağlı kuvvetler Bolu'ya hakim olduktan sonra, Bolu'nun ileri gelenleri, başta Müftü olmak üzere Yüzbaşı Şerif'i ziyaret ettiler. Bolulular adına, Müftü; "hocş geldiniz" dedi. Yüzbaşı Şerif'in, asilerin niçin müdafaada bulunmadıklarını sorusuna; evayı toz bulutları kaplayınca telâşe düşüp kaçtıkları şeklinde cevap verdiler (341).

Yüzbaşı Şerif, yirmi subay, beşyüz er ve beşyüzyirmi hayvan için gerekli malzemeyle, ahşının mektebe gönderilmesi hususunu belirttiikten sonra, halktan aşağıda yazılı olan isteklerde bulunmuştur (342):

1- Jandarma ve Kuvâ-yi Milliye erlerini bana silâhları ile beraber, Sultani Mektebi'ne gönderiniz.

2- 100 araba saman isterim.

3- Asilerden belki evlere saklananlar olmuştur. Akşam ezanına bir saat kalıncaya kadar sizlere müsaade ediyorum. Onları bana teslim ediniz. Asi olmayan mahalle muhtarı ilmihaberini getirsin. Ezan saatine kadar bir saat de ben kontrol edeceğim. Eğer

(339) a.g.e., s.73.

(340) R. Özkök, a.g.e., s.308.

(341) Ş. Güralp, a.g.e., s.73-74.

(342) a.g.e., s.74-75.

bir mahallede bir asibulursam, o mahalleyi ateşe vereceğim."

Kendisini ziyaret eden şahıslardan, yukarıdaki isteklerinin yerine getirileceğine dair söz alan Yüzbaşı Şerif, askerleriyle birlikte mektebe çıktı (343).

Mektebin üst katındaki balkona makineli tüfekleri yerleştirerek şehri kontrol altına alan Yüzbaşı Şerif, altmışa yakın jendarme ve Kuvâ-yi Milliye'ye mensup kişiye nasihatla bulunarak, nizamiye müfrezesine katılmalarını sağladı (344).

10 Ağustos 1920'de verilen emirler uygulanarak, 14 Ağustos'ta ufak bir çatışma sonucu, Bolu tekrar millî kuvvetlerin eline geçmişti. Bu durum Kuvâ-yi Milliye'nin moralini düzeltmişti (345).

10 Ağustos'ta Düzceli asilerin Bolu'ya hücumu üzerine, Bolu memurları ve ahalisinden bir kısmı civar kazalara gitmek zorunda kalmışlardı. Devrek, Çerkeş, Mudurnu, Beypazarı Müdâfaa-i Hukuk Cemiyetleri, hükümet memurları ve halkın her türlü yardımlarına gören bu kişiler, Bolu'nun tekrar millî kuvvetlerin eline geçmesi üzerine, can ve mal güvenlikleri sağlandığı için Bolu'ya döndüler (346).

Ç) Binbaşı Nâzım Bolu'da

Binbaşı Nâzım, 23 Ağustos 1920'de Bolu'ya geri döndü (347).

Fırka Yaveri İhsan'ı tekrar Merkez Kumandanlığı'na getirdi.

(343) a.g.e., s.75.

(344) a.g.e., s.75-76; K. Aras, a.g.e., s.19.

(345) a.g.y.

(346) Derdli, 23 Ağustos 1336, No. 21, s.2.

(347) İ. İdikut, a.g.e., s.32; Derdli, 23 Ağustos 1336, No. 21, s.1.

Binbaşı Nâzım'ın yaptırdığı soruşturmada, halkın asilerin yanında yer almadığı görüldü. Bolu'da yakalanan bazı suçlular ise, Cafer Bey tarafından cezalandırılmıştı (348).

24 Eylül 1920'de İstanbul Ders-i İmmlarından Darü'l-Hilâfe Bolu Medresesi Müdri, Tabaklar mahallesinden Hafız Mehmed A- rif Efendi, hazırladığı Arapça hutbesini Büyük Câmîi'de okurken, cemast arasında bulunan Binbaşı Nâzım, Arapça sözlerden ziyade Türkçe okunmasını istedi. Böylece Türkçe ilk hutbe de, Binbaşı Nâ- zım vasıtasıyla okunmuş oldu (349).

İkinci ayaklanmadan sonra alınan tedbirler sayesinde hal- kın millî kuvvetlere karşı olan güveni artmış, IV. Fırka hızla teşkilâtlanmıştır. Binbaşı Nâzım, askerlerinin başlarına bir ka- nadı kırmızı, bir kanadı yeşil, etrafı ince siyah saten zırhla çevrilmiş başlıkları sardırıyordu. Yeşil, yeşil yurdun; kırmızı, al kanlara boyandığını ve siyah, matemi simgeliyordu (350).

IV. Fırka genişletilirken, 16 Eylül 1920 günü Ankara'dan Bolu'ya gelen Şerafeddin Bey de, Fırka Erkân-ı Harbiye Riyâseti görevini aldı (351).

Bu ayaklanmada, ilkinin nazarın, halkın daha sağduyulu dav- randığı anlaşılmaktadır. Nitekim, birincisinde Dîvân-ı Harb-i Örfî'ce geçitli cezalara çarptırılan bazı şahıslar, bu defaki hâdiselerde, canla başla hizmetlerde bulundular. Bu kişiler hiz-

(348) İ. İdikut, a.g.e., s.32.

(349) Z. Konraba, a.g.e., s.727.

(350) İ. İdikut, a.g.e., s.32.

(351) Derdli, 13 Eylül 1336, No. 24, s.1.

metlerinin karşılığı olarak, Firka Kuvâ-yi Tedibiye Kumandanlığı'nın isteği üzerine affedildiler (352).

Millî davanın, düşmanı memleketten atmaya yönelik olduğunu anlayan halk, bunu gerçekleştirebilmek için, canla başla çalışmışlardı. İlk ayaklanmadan sonra, bizzat Kuvâ-yi Milliye emrinde gönüllü olarak hizmet verdiler. Eylül ortalarına doğru, Düzce'nin güneydoğusundaki Derdin, Bolu Dağı eteğindeki Darıyeri ve Hendek tarafındaki Nüfren Abaza eşrafından otuz aşkın şahıs Bolu'ya gelmişler, Halil Bey ve Binbaşı Nâzım'la görüşmüşlerdi. Silâhlarıyla birlikte gelmiş olan bu şahıslar, Jandarma Mülâzımı Cemal Bey'in komutasında, kaçak takibine gönderilmişlerdi (353).

İkinci ayaklanmaya katılan şahısların bir kısmı kandırıldıkları ve milletin kutsal gayesini anladıkları için, bundan böyle vatan uğrunda çalışacakları hakkında söz veriyorlar, böylece affedilmelerini sağlıyorlardı.

Örnek vermek gerekirse; ayaklanma hareketini başlattıkları için Mudurnu cezaevinde tutuklu bulunan kasaba ve köylü ahalisinden yirmibeş kişi, bu şekilde söz vermelerinden dolayı, Kuvâ-yi Tedibiye Kumandanlığı'ndan verilen emir üzerine affedilmişlerdi (354).

Bu arada ayaklanmaya katılan elebağları yakalanarak, gerekli cezalara çarptırılıyorlardı. Bunlardan, Yunanlılarla işbirliği yaparak, Kuvâ-yi Milliye aleyhine silâhlı olarak ayaklanan Düzce'nin Darıyeri ahalisinden Abaza Kel Said ve Kara Şahin ile

(352) Derdli, 23 Ağustos 1336, No. 21, s.1.

(353) Derdli, 13 Eylül 1336, No. 24, s.1.

(354) Derdli, 23 Ağustos 1336, No. 21, s.1.

diğerleri, yapılan çarpışmalarda ölü olarak ele geçirilmişlerdi (355).

Öte yandan, seferberlikten bu yana büyük bir yara haline gelen asker kaçakları ile de uğraşmak gerekiyordu. Örneğin; silâhları ile birlikte ait oldukları kitalardan kaçan ve ancak çarpışma sonunda yakalanabilen Düzce köyleri ahalisinden yedi kişi, Binbaşı Nâzım'ın emriyle Divân-ı Harb-i Örfî'ye verilmişlerdi. Muhakeme sonucunda ölüm cezasına çarptırılan yedi Düzceli, 13 Eylül 1920'de kurşuna dizilmişlerdi (356).

Kaçaklarla mücadelede halkla işbirliğine gidiliyor, bu da olumlu sonuçlar veriyordu. Bu kaçaklardan, kitalarından silâhlı olarak kaçan ve Mengen civarında haydutluk yapan Rumbeyli köyünden Edhemoğlu Bayram; Çayırılar köyünden Yakuboğlu Ramazan; Kuzgöl köyünden Nurioğlu Kâzım; Dere köyünden İzzetoğlu Mustafa takip müfrezeleri tarafından yakalanmış ve Fırka Kumandanlığı'ndan verilen emir üzerine, Mengen'de idam edilmişlerdi (357).

Bolu'da sükûnun tamamen sağlanmasından sonra, ayaklanma üzerine, can ve mal güvenliklerini sağlamak için çevredeki yerleşim birimlerine sığınan şahıslar, birer birer evlerine döndüler. Bunlardan, Ereğli'ye sığınan Düzce esrafından Kürdzade Mehmed ve Belediye Reisi Hüseyin Renzi de Bolu'ya dönenler arasındaydı (358).

(355) a.g.y.

(356) Derdli, 13 Eylül 1336, No. 24, s.1.

(357) Derdli, 23 Eylül 1336, No.26, s.1.

(358) Derdli, 2 Eylül 1336, No. 22, s.1.

D) Halil Bey Mudurnu'da

Halil Bey, 13 Ağustos 1920 Cuma günü Beypazarı'ndan hareket ederek, 15 Ağustos Pazar günü Mudurnu'ya vardı. Malluhan'dan geçerken, Ali Fuad Paşa'dan, vakit kaybetmeden Mudurnu'ya yetişerek Binbaşı Nâzım'a katılmasını isteyen şifreli bir telgraf almıştı (359).

Bundan dolayı Halil Bey, Mudurnu'ya varır varmaz karar-gâha giderek Fırka Kumandanı ile görüştü. Halil Bey'e göre , bu görüşme sırasında Binbaşı Nâzım'ın oldukça soğuk davrandığı ve Halil Bey'in durum hakkındaki sorularını açık ifadelerle cevaplandırmadığı görülmüştü (360).

Halil Bey, Mudurnu'da iken, Bolu'da olup bitenler hakkında ilk resmi haberleri Fırka Kumandanı'nın 16 Ağustos 1920 günlü telgrafından aldı. Fırka Kumandanı'nın adı geçen telgrafında, üç gündür beri millî kuvvetlerin elinde bulunan Bolu'da mülki teşkilâtsizliğin eksikliğinin hissedildiğinin, alınan raporlardan anlaşılacağından söz edilerek, mülki teşkilâtın Bolu'ya gitmesi gerekli görülmüştü (361).

Halil Bey'e göre; "Mudurnu'da hükümet hâl-i tabfisinde ve fazla olarak Mutasarrıf-ı Livâ da mevcut olduğu halde, halk mal ve canından emin olmayacak derecede, hükûmetsizlik hükûm-fermâ ve buna bi'n-nefs Fırka Kumandanı sebep olduğundan" (362) cevabında, mülki teşkilâtın Bolu'ya hareketi için sabahdan emir ve-

(359) H. Türkmen, a.g.h., s.102-103.

(360) a.g.y.

(361) a.g.h., s.105.

(362) a.g.y.

xilmiş olduğunu belirttikten sonra, Bolu'daki hükümeteşizliğin sadece, mülkî teşkilâtın oraya gitmesiyle yok olmayacağından ve herşeyden evvel oradaki "kuvâ-yi müsellâhamın müzâhereti ve hükümetle tevhd-i mesâf etmesi" (363) gereğinden bahsederek, bu konuda Bolu'daki Kumandan'a nasihatte bulunulmasını ve herşeyi mülkî idarenin kılavuzluğunda yapması için dikkatinin çekilmesini istedi (364).

E) Ayaklanma Sırasında

Mutasarrıflığın Genel Durumu

Halil Bey, 18 Ağustos 1920'de Mudurnu'dan ayrılışına kadar, Düzce hariç Mutasarrıflığın hemen her tarafında sessizliğin hüküm sürdüğünü söylemektedir (365). Asayiş bozulmamış, halk soğukkanlı kalabilmeyi başarmıştı.

Halil Bey, hatıralarında Gerede'de; "Dayıoğlu İbrahim Ağa, Bolu'ya giren asilerin tahrikâtıyla, ahâlden teşkilât yapmaya kalkışmış ise de, halk reşid davranarak merkûmun tekliflerini reddetmiştir" (366) demektedir. Fakat, 8 Ağustos 1920'de Geredeli eski asi elebaşlarından Dayıoğlu İbrahim Ağa, Millî Hükümet'e katılmak isteğinde bulundu (367). Bu asiyi iyi tanıyan ve Yozgat bölgesinde bulunmakta olan Miralây Refet'e bu konudaki düşüncesi soruldu. Miralây Refet, verdiği cevapta; Dayıoğlu, memleket içinde hatırı sayılır birisidir. Oğlu Midhat da, millî harekâta karşı ayaklananlara katılmış olmakla beraber isyan sıra-

(363) a.g.y.

(364) a.g.h., s.106.

(365) a.g.h., s.103.

(366) a.g.y.

(367) H. Ertuna, a.g.e., s.117.

sında millî hareket taraftarı görülmüştür. Babası ile arası açıktı. Yozgat ayaklanmasını bastırmak için benimle beraber gelerek, çalışmıştır (368) diyordu.

Bunun üzerine, Dayıoğlu İbrahim Ağa, millî hareket lehine çalışmaya başladı (369).

Ayıklanma sırasında, her yerde olduğu gibi Gerede'de de, jandarmalar dağılmış, tutuklular kaçıyordu. Divân-ı Harb-i Örfî'de muhakeme altında olup, 9-10 Ağustos gecesi, Kastamonu Alâyi'ne mensup Mülâzım Mustafa'nın müfrezesiyle yola çıkarılmış olan tutuklular Gerede ile Çankırı cihetindeki Çerkeş arasında uygun bir yerde kaçımayı başarmışlardı (370).

Asilerin Bolu'ya girmesi üzerine, Geredelilere güvenemeyen 32. Alây Kumandanı ve Gerede Mevkii Kumandanı Binbaşı Tal'at 10-11 Ağustos 1920 gecesi, üçyüz er ve otuzbir tüfekli mevcuduyla Esentepe-Ramazantepe eteğindeki kasabaya terketti (371). Gerede'nin hemen dışında düzenlenen pusudan edilen ateşle, on mekâreyi yükleriyle kaybetti. Bartın, Gerede ve Devrek halkından olan silâhsız erler, tamamen dağıldı. Yanındaki otuzbir silâhlı erden onu kaçırmış bulunduğundan, yirmibir silâhlı erle Kızılcahanmam'a geldi (372).

Binbaşı Tal'at, bütün bu olayları Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâseti'ne gönderdiği 12 Ağustos 1920 günlü bir telgrafla

(368) a.g.y.

(369) a.g.y.

(370) H. Türkmen, a.g.h., s.103.

(371) a.g.y.; H. Ertuna, a.g.e., s.118.

(372) H. Ertuna, a.g.e., s.118.

bildirdi (373).

Telgrafa göre, Binbaşı Tal'at kendisine teslim edilen yeri emirsiz terketmiş bulunuyordu. Bundan dolayı, birkaç gün sonra Müdâfaa-i Milliye Vekâleti tarafından, Binbaşı Tal'at hakkında soruşturma yapmak üzere, yüz kişilik bir müfreze ile birlikte, bir askerî mahkeme heyeti gönderilmisti (374).

Binbaşı Tal'at, bu şekilde Gerde'yi boşaltırken, Telgraf Müdüri de ortadan kaybolmuş, Kaymakam İsmail Hakkı Bey ise soğukkanlılığını koruyarak, makamında kalmıştı (375).

Mudurnu'da da, Halil Bey'in 16 Ağustos 1920'de şifreli telgrafla Dâhiliye Vekâleti'ne bildirdiği tahsilât meselesi (376) dışında önemli bir olay olmadığı anlaşılmaktadır. Halil Bey'e göre, halk menfaatinin nerede olduğunu anlamış durumdaydı (377).

Tahsilât meselesine gelince, Halil Bey Mudurnu'da, Kaymakam'ın yapmış olduğu başvuru ve kendi incelemeleri sonucu, bazı kişilerden, önceki ayaklanmaya karışmış olmaları bahanesiyle para istendiğini, hatta bu iş için dayak atıldığını anladı. Bunun üzerine, Binbaşı Nâzım'a 15 Ağustos 1920 günlü bir telgraf göndererek; "...Vaz'iyet-i hâzıra-i mâliyemizin muâveneti ahâliye muhtâc olduğu derkâr ise de, halkı tenfir edecek ve kargımıza anâsır-ı muhâsana çıkarmağa sebep olacak eşkâlde, tahsilât icrâsı hâssaten bugünlerde pek tehlikeli bir iştir" (378) dedi. Halil

(373) a.g.y.

(374) a.g.y.

(375) H. Türkmen, a.g.h., s.103.

(376) a.g.h., s.104-106.

(377) a.g.h., s.104.

(378) a.g.y.

Bey telgrafında devamla, "essasen her yerde olduğu gibi burada da bir Müdâfee-i Hukuk subesi mevcud ve her türlü sarfiyât ve tahsilât buna mevdu' olduğundan, eghâs-ı askeriyenin ise müdahalesi maksad-ı teşvîf etmekden ve efkâr-ı umûmiyeyi bulandırmaktan başka hiçbir netice vermeyeceğini" (379) belirttikten sonra, "anarşiye ve nâ-hûş hâdisâta meydan kalmamak üzere, Merkez Kumandanlığı'nın bu işlere müdâhale etmemesi lüzûmunun tebliğini, selâmet-i maksad nâmına ricâ ederim" (380) diyordu.

Binbaşı Mâzım, 15-16 Ağustos 1920 günü Halil Bey'e gönderdiği telgrafta; "size, bu sözleri söyleyenleri bana göndermenizi ricâ ederim" (381) demekteydi.

Halil Bey, 16 Ağustos 1920'de Dâhiliye Vekâleti'ne gönderdiği telgrafta, tahsilât meselesini bildirdikten sonra, sözlerini şu şekilde bitirmekteydi: "Livâ'ya vürûdumdan beri efkâr-ı umûmiyeyi Hükûmet lehine kazanmak için vâki' olan vesâyâma, hep bu tarzda cevap vermeği şî'âr ittihâz eden bu şımarık Binbaşı ile, işimi gücümü bırakıp da uğraşamayacağım. Çünkü vakit dar, vaz'iyet münâkaşaya tahammül edemeyecek derecede nâzıktır. Mutasarrıf veya Kumandan'dan birinin, be-heme-hâl buradan kaldırılmasına lüzûm-ı âcil bulunduğunu arz ederim" (382).

Yukarıdaki ifadelerin, bir kızgınlık anında Halil Bey'in kaleminden çıktığı anlaşılmaktadır. Bu telgrafın yazılmasından iki gün sonra, Halil Bey, aldığı emir üzerine Ankara'ya hareket

(379) a.g.y.

(380) a.g.y.

(381) a.g.h., s.104.

(382) a.g.h., s.105-106.

etmiştir (383).

Ayaklanma sonrası askeri araç-gereç kaybını, Halil Bey şöyle vermektedir: Düzce'de bir top, iki makineli tüfek, birçok silâh ve bol malzeme; Bolu'da bir makineli tüfek, birçok tüfek ve bir miktar cephane (384).

F) Halil Bey'in Ankara'ya Davet Edilmesi

Halil Bey, Dâhiliye Vekâleti'nin talimatı üzerine, 18 Ağustos 1920 Çarşamba günü, saat yediye doğru hareket ederek, 19-20 Ağustos Cuma gecesi saat dörtbuçuğa doğru Ankara'ya vardı (385).

Halil Bey'e göre, Dâhiliye Vekâleti tarafından Ankara'ya çağırılmasının sebebi; Binbaşı Nâzım'ın, Fırka'nın dağılışının Ali Fuad Paşa'ya yazdığı raporlarla, Halil Bey'in davranışları sonucu olduğunu belirtmesi ve Mutasarrıf'ın acilen Bolu'dan alınmasını gerekli görmesidir (386).

Ali Fuad Paşa'nın bu durumu Ankara'ya bildirmesi üzerine, Dâhiliye Vekâleti Halil Bey'i Ankara'ya çağırarak, başbaşa konuşulması gereğini duymuştur.

Halil Bey Ankara yolundayken, Nallıhan'da birtakım hoş olmayan hareketlere rastlamıştır.

Nallıhan'a Mihaliççık yoluyla, ikiyüz kişilik Eskişehir Müfrezesi gelmiş ve birçok çirkin hareketlerde bulunmuşlardı. Bunlar, Nallıhan'da bütün hayvanları toplayarak, bir taraftan ahaliye

(383) a.g.h., s.105-106.

(384) a.g.h., s.103.

(385) a.g.h., s.106; Derdli, 23 Ağustos 1336, No.21, s.1.

(386) H. Türkmen, a.g.h., s.106.

satmış ve satın alenlerden tekrar geri aldıkları gibi, yolda rastladıkları arabaların hayvanlarını koşunlarıyla birlikte almışlardı. Bu yaptıkları yetmiyormuş gibi, Hallihan Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'ne giderek, yiyecek maddeleri dışında rakı da istemişler, ayrıca caminin keçelerini İslâmî kuralları hiçe sayarak kirletmişlerdi (387).

Halil Bey, bütün bu olup bitenleri, Mudurnu'da bulunan Çolak İbrahim'e bildirdi. Çolak İbrahim, Halil Bey'e Ayaş'ta ulaşan cevabında; söz konusu kişilerin kaçıklarını, bunlardan ancak otuz kişinin Mudurnu'ya geldiği ve diğerlerinin suçları sabit görüldüğünden, yakalandıklarında idam edilmeleri için Ali Fuad Paşa'ya yazdığını bildirdi (388).

Hallihan Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri, gerek Eskişehir Müfrezesi'nin saldırılarından ve gerekse, Binbaşı Nâzım'ın arda arkası kesilmeyen isteklerinden kurtarılmaları konusundaki arzularını Ankara'ya bildirmesini, Halil Bey'den istediler (389).

Binbaşı Nâzım, Fırka'nın işesini sağlayabilmek için, gerek Bolu Sancığı'ndan ve gerekse komşu yerleşim birimlerinden devamlı olarak para, eşya ve yiyecek maddesi toplamıştır. Halil Bey'in usûlen ve vesikaya dayalı olarak yaptırdığı araştırmaya göre, yalnız Bolu merkez kazasıyla, Mudurnu, Göynük ve Kızılcak'ın Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti aracılığıyla verdiği para, eşya ve yiyecek maddesinin tamamı altmışbin liraya varmıştır (390).

(387) a.g.h., s.106-107.

(388) a.g.y.

(389) a.g.h., s.107.

(390) a.g.y.

G) Halil Bey'in Ankara'dan Döndüğü

Dâhiliye Vekâleti'nin emri üzerine 20 Ağustos 1920'de Ankara'ya gelmiş olan Mutasarrıf Halil Bey, 22 Ağustos 1920 günü, Bolu Sancağı'nda ortaya çıkan hâdiseler hakkında oldukça detaylı bir rapor sundu (391). 14 Temmuz 1920'den 19-20 Ağustos 1920'ye kadar Bolu Sancağı'nda yaşanan olayların anlatıldığı raporun başında, İkinci Düzce Ayaklanması'nın sebepleri hakkında da bir bölüm bulunmaktadır (392).

Raporunu sunan ve gerekli görüşmelerini tamamlayan Halil Bey, 8 Eylül 1920 Çarşamba günü Bolu'ya döndü (393). Fırka Kumandanı Binbaşı Nâzım ve beraberindekiler tarafından karşılanan Mutasarrıf, törenden sonra, Binbaşı Nâzım ile Ankara'daki temasları hakkında bilgi alışverişinde bulunmuştur (394).

H) Halil Bey'e Göre Ayaklanmanın Sebepleri

Halil Bey, 22 Ağustos 1920'de sunduğu raporunda, ayaklanmanın sebepleri üzerinde de durmuştur. Ona göre ayaklanmanın gerçek sebepleri şunlardır (395):

Sonraki gelişmelerde; asilerin gösterdikleri siyasi kabiliyet ve özellikle, Bolu'nun işgalinde kasabayı yağma etmeyerek, soğukkanlı davranmaları, bu adamların saf ve basit bir hisle tahrik edilmediklerini, kendilerinin mükemmel bir fesat cihazıyla

(391) a.g.h., s.108

(392) Rapor için bkz. H. Türkmen, a.g.h., s.86-110.

(393) Dördü, 13 Eylül 1936, No. 24, s.1.

(394) a.g.y.

(395) H. Türkmen, a.g.h., s.86-87.

kışkırtıldıklarını gösterir. Bu cihaz İstanbul'dadır. Düzce kazasında ikide bir tekrarlanan olayların sebepleri, bazı kimselerin zannettikleri gibi, basit şeylerden ibaret değildir ve bunda, ucu sarayda olan bir politikanın etkisi söz konusudur.

Halil Bey'e göre, bu sebepleri ortaya çıkaran bazı unsurlar bulunmaktadır. O, bu unsurları şu şekilde açıklamaktadır (396):

Birinci Düzce Ayaklanması'na katılanlar hakkında esaslı takibat yapılmamıştır. Bolu, Gerede, Mudurnu, Beypazarı ve Nallihan havalisinde oldukça esaslı işler yapıldığı halde; Düzce kazasındaki takibat gereği gibi olmamıştır. Adanalı (Ayıo) Arif'in komutasındaki XI. Fırka sorumluluğunu yerine getirmemiş ve aksine, Kumandan, içki içmeği, faal hareket etmeğe tercih etmiştir (397). Fakat, birinci ayaklanmayı hazırlayan Düzce muhiti olmuş, diğer kazalar halkı tamamen değilse de, kısmen aldatılmıştı. Açıkcası, Düzce siyasi bir cinayet suçu işlemiş, diğer kazalar adı şekavet kırıyla lekelenmiştir. Siyasi cinayete daha çok önem

(396) a.g.h., s.87.

(397) a.g.y. Halil Bey, Ayıo Arif'in sefih durumları hakkında Dâhiliye Vekâleti'ne bir rapor göndermiştir. Bolu Mutasarrıfı'ndan alınan telgraf sürati, 18 Temmuz 1920 günü Umûr-ı Dâhiliye Vekili tarafından Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi'ne gönderilmiştir. Bolu Mutasarrıfı Halil Bey bu raporda: "Lefke'de bu Fırka'nın Kumandanı Kaim-makam Adanalı Arif'in (...) işret takımları kasabadan istasyona kadar efrâd elinde götürülüyordu. Bendeniz bu fecî olayı Abdullah ile birlikte gözleriyle temâşâ ettim. Bu vaz'iyetin asker ve ahâli üzerinde yapacağı te'sirin şöhretini izâha lüzûm göremem" diyordu. Bkz. ATASE Arşivi, Klasör, 556, Dosya, (36)-7, Fihrist, 109.

verilmesi gerekirken, adı şekavet suçlarıyla uğraşmıştır. O zaman, Düzce'den geçen kumandanların, bunların bir kısmını Kuvâ-yi Milliye kuvvetlerine katmaları iki görüş açısından iyi olmuştur:

- 1- Suçluların takibatlarının yapılması,
- 2- Durumumuzun iç yüzünün ortaya çıkması için uygun ortam hazırlanması.

Yukarıdaki sebepleri, bunları ortaya çıkaran olayları ve hâdiseleri çabuklaştıran unsurları ise, Halil Bey'e göre; "Edhem Bey müfrezesine Kuvâ-yi Milliye nâmı tahtında iltihâk eden, Abaza rüesâsından bazılarının idâm edilmesi veya idâm edildiklerinin sâyi' olması, en mühim esbâb-ı ta'ciliyedendir. Kaza Kaim-makamı Abidin Bey, irâd ettiği bir nutukda, nasıl da oğ-u hurûşa gelerek kendilerini tahkir ve tehdid etmiş ve tehyic edecek esbâbi hazırlamıştır" (398).

I) Ayaklanmanın Bastırılışı

a) Kuvâ-yi Milliye'nin Bolu'da Toplanması

22 Ağustos 1920 günü akşam üzeri Sarı Efe Edib, boğazdan asilerin ateşi altında geçerek, altıyüz atlı ve iki ağır makinelili tüfekte Bolu'ya ulaştı (399).

Bir gün sonra ise, Binbaşı Nâzım, emrindeki Fırka Karargâhı ve nizamiye askeriyle Bolu'ya geldi (400).

(398) H. Türkmen, a.g.h., s.87.

(399) Ş. Guralp, a.g.e., s.76-77.

(400) a.g.y.; Derdli, 23 Ağustos 1336, No. 21, s.1; İ. İdi-kut, a.g.e., s.32; Y. Özkaya, a.g.e., s.86.

Bu sırada Bolu'da büyük bir yangın çıkmış, söndürülmesi mümkün olmamıştı. Mudurnu-Ankara yolundaki Nallihan'a çekilirken, IV. Fırka ardıcı kuvvetlerine ateş eden Ermeni Mahallesi tamamen yanmıştı. Binbaşı Mâzım, yangın söndürüldükten sonra Bolu'ya girmişti (401).

Bolu'daki Kuvâ-yi Milliye'ye Demir Bey'in Alemdar Müfrezesi ile, Bursa yöresinde Arnavut Aziz Kaptan Çetesi Ününü kazanmış olan yetmiş kişilik bir kuvvet de katıldı. Bütün bu kuvvetler, Bozdağlar'daki Çakırcalı takipleriyle şöhret kazanmış olan Jandarma Yüzbaşı Sarı Efe Edib'in emrine verilmişti. Yardımcısı da Yüzbaşı Said idi (402).

b) Darıyeri Çatışması

Ali Fuad Paşa'nın emri gereğince, Ağustos'un sonunda (403) Bolu'da toplanmış olan kuvvetler, Düzce'ye yürümek üzere Bolu'nun güneybatısındaki meydanlıkta, Sarı Efe Edib'in komutasında toplandılar (404). Bu kuvvetler, Sarı Efe Edib'in beşbin lira istemesi üzerine, saatlerce hareket edemedi. Ancak parasını aldıktan sonra, Sarı Efe Edib kuvvetlerinin başında Düzce'ye hareket etti (405). Bu kuvvetlere Müretteb Fırka'dan bir piyade bölüğü ko-

(401) İ. İdikut, a.g.e., s.32.

(402) Ş. Güralp, a.g.e., s.77. Bu grupta, İzmir'de Atatürk'e suikast hazırlayıp, Sarı Efe Edib ile birlikte asılan Çopur Hilmi ve Veteriner Miralây Rasim de bulunuyordu. Bkz. a.g.y.

(403) Y. Özkaya, toplanma tarihi için, 28 Ağustos 1920 gününü vermektedir. Bkz. Y.Özkaya, a.g.e., s.85.

(404) Ş. Güralp, a.g.e., s.78.

(405) a.g.y.

rumasında, bir dağ batarya takımı da katılmıştı (406).

Yürüyüş kolu, bütün dikkatiyle Bolu Dağı'na inerken, aşağıdan Darıyeri köyünün kuzeyde dere ile ayrılmış kısmından gelen zayıf bir ateş sesini alan çeteler, hep birden harekete geçtiler. Onbeşe yakın asiye karşı, sekizyüz silâh patlıyordu. Az bir kuvvetle karşılaşılması olmasına rağmen, başıbozuk bir şekilde sevk edildiklerinden ve aynı zamanda arazi ormanlık olduğu için oyalandılar (407).

Sonuçta, Yüzbaşı Şerif'in isteği üzerine, top kullanarak asileri dağıtan kuvvetler, Düzce üzerine yürümeye devam ettiler. (408) Kuvvetler ilerlerken, derenin güneyindeki evlerin önemli bir kısmını yaktılar. Bu işi özellikle Ebülhindili Cafer Bey'in Müfrezesi yaptı (409).

Sarı Efe Edib kuvvetleri Düzce'ye vardığında, daha hızlı hareket etmiş olan Çolak İbrahim kuvvetlerinin, Düzce'yi işgal etmiş olduğu görüldü (410).

Kuvâ-yi Milliye çetelerininin Düzce'ye girmesi üzerine telaşa kapılan asiler, Bolu'dan Düzce'ye gelmekte olan, içlerinde Düzce Mal Müdürü Reşad, Edebiyat Öğretmeni ve yeni Düzce Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Şeref, Posta Müdürü, Muhabere Memuru ve Orman Memuru'nun bulunduğu altı kişilik bir grubu Darıyeri'nden geçtikleri sırada gevirerek, içlerinden Reşad ve Şeref Bey-

(406) a.g.y.

(407) a.g.y.

(408) a.g.y.

(409) a.g.y.

(410) a.g.y.

ler'i öldürmüşlerdir (411).

c) Nüfren Boğazı'nda ve Bıçkı'daki Çatışma

Düzce'de iki gün kalındıktan sonra, Çolak İbrahim Nüfren Boğazı'na, Sarı Efe Edib soldan, eski Bağdad Caddesi üzerindeki Bıçkı Boğazı'na müfrezeleriyle birlikte, iki koldan yürüttüler (412).

Bıçkı'ya yürüten kol, boğaza yaklaşıncaya, boğazdan seri bir şekilde ateş edilmeye başlandı. O gün akşama kadar karşılıklı ateş sürdü (413). Hava karardığında ateş kesildiğinden, müfreze boğaza girebildi. Gecedeki ve orman örtüsünden faydalanan asiler de çekildi. Sabahleyin Sarı Efe Edib, muzaferâne Hendek'e girdi (414).

Diğer koldan gelen Çolak İbrahim kuvvetleri de, aşağı-yukarı aynı şekilde Hendek'e ulaşarak, iki müfreze Hükümet binasının yanında dinlenmeye çekildi (415).

Öğleye yakın bir İngiliz tayyaresi gelerek, Hilâfeti Övücü, Padışaha sadakate davet eden beyannameler attı. Yüzbaşı Şe-

(411) Z. Konrapa, a.g.e., s.727 ; E. Konukçu, a.g.m., s. 31; Derdli, 6 Eylül 1936, No. 23, s.2. Z. Konrapa ve E. Konukçu, bu hâdise için 25 Ağustos 1920 tarihini, Derdli Gazetesi ise 2 Eylül 1920 tarihini vermektedirler. Ekz. a.g.y.

(412) Ş. Güralp, a.g.e., s.84.

(413) a.g.y. HTVD, sayı 51, Belge.1181'de Nüfren Boğazı'nda yapılan çatışmanın tarihi 27 Ağustos 1920 olarak verilmektedir.

(414) Ş. Güralp, a.g.e., s.84.

(415) a.g.y.

rif'in emri de, bu beyannamelerin birçoğunu topladılar (416).

Derdli Gazetesi'nin 2 Eylül 1920 günlü nüshasındaki habere göre; "Bir İngiliz tayyaresi, 1 Eylül 1920 Çarşamba günü Düzcce üzerinde dolayarak, Ferid Hükümeti tarafından düzenlettirilmiş 5 Nisan 1920 tarihli fetvâ ile, Damad Ferid'in icrâst-ı lâ'inesi musavver ecnebi ajanlarına kapsayan beyannameleri dört tomar halinde şehir içine atmıştır" (417).

Derdli Gazetesi 13 Eylül 1920 günlü sayısında da, bu beyannamelerden eline geçen bir nüsha hakkında, uzun bir yazıya yer vermiştir (418). Burada, bu beyannamenin Müslümanları ve Türkleri kandırmak için, İngilizlerin hangi yolları denediklerine bir örnek olduğu belirtilerek, onların din perdesi altında, istedikleri belâları ortaya çıkarabilmek için, kanlı ellerinde kukla gibi oynattıklarını İstanbul Hükümeti'nin ricaline düzenlettikleri bu beyannameyi okuyanların, İngilizlerin İslâmiyeti ve Türklüğü yok etmek amacıyla nasıl çalıştıklarını anlamakta güçlük çekmeyecekleri ifade edilmiştir (419).

Hendek'te Sarı Efe Edib'in emri altındaki çetelerden bir kısmı, mahallelerde, çarşılarda Ankara Hükümeti'nin talimatına ve Kuvâ-yi Milliye prensiplerine ters düşen bir şekilde harekete giriştiklerinden, Sarı Efe Edib'in emri üzerine, Yüzbaşı Şerif ni-zamiye askerleri ile bu işe son vermiştir (420).

(416) a.g.y.

(417) Derdli, 2 Eylül 1336, No. 22, s.1.

(418) Derdli, 13 Eylül 1336, No. 24, s.1.

(419) a.g.y.

(420) Ş. Güralp, a.g.e., s.85-88.

Bastırma hareketi sona erip bölgede sükûnet sağlandıktan sonra, Sarı Efe Edib kuvvetleri Düzce'ye hareket etmiş, Çolak İbrahim kuvvetleri de başka yöne gitmiştir (421).

Tedip hareketinin sona erdiğini, Derdli Gazetesi 2 Eylül 1920 tarihli nüshasında bildirmiştir (422).

Ayaklanmanın bastırılması halk üzerinde olumlu tesirler yapmış, millî kuvvetlerin çapulculara aman vermemesi, halkın Millî Hükûmet'e daha fazla ısınmasına sebep olmuştur.

28 Eylül 1920'de Bolu'ya gelen Düzce Kuvâ-yi Tedibiye Kumandanı Sarı Efe Edib, Halil Bey tarafından Düzce Kaymakamlığı'na tayin edildi. Düzce Kaymakamı Sarı Efe Edib, 1 Ekim 1920'de tekrar Düzce'ye döndü (423).

ç) Ayaklanmanın sonu

Ankara Hükûmeti, Anadolu'nun bağrına doğru yürümekte olan Yunanlılara karşı iyi bir savunma yapabilmek için, Bolu-Düzce bölgesine fazla kuvvet gönderemiyordu. Bu sebeple, asilerle anlaşma yapmak yoluyla bu ayaklanmanın bastırılması düşünülüyordu. Böylece hem sorun çözülmüş ve hem de bölge halkının da katılımıyla, Yunan ordusuna karşı kuvvetli bir cephe kurulmuş olacaktı. Huzuru sağlamak ve düşmana cephe almak üzere, Garb Cephesi Kumandanı Ali Fuad Paşa, 26 Ağustos 1920 günü verdiği emrinde şöyle diyordu (424):

(421) Ş. Güralp, a.g.e., s.86.

(422) Derdli, 2 Eylül 1336, No. 22, s.1.

(423) Derdli, 4 Tegrin-i evvel 1336, No. 27, s.1.

(424) K. Aras, a.g.e., s.21.

1- Yunanlıların bugünlerde yeni bir taarruz hazırlığı hissediliyor. Şimdilik tahassüd faaliyeti enikinci kolordu cephesinde görülüyor. Maahaza İzmit ve Bursa cephelerinde de muhtemel görülen taarruzlarının vuku bulmayacağı hakkında , henüz kat'î bir haber ve malûmat yoktur.

2- Binaenaleyh Düzce ve Hendek kıyımının sür'at-i mümkin ile halli ile, bu mntakadaki kuvvetlerimizden ve bilhassa ikinci kuvve-i seyyareden hasm-ı aslimiz aleyhine azamî istifade temini mecburiyetindeyiz. Bunun için:

3- Müretteb tümen ve 24. tümen tedib harekâtını serian in-tac etmelidirler. Aleyhimize ifsad edilmiş olan anaesinin süratle teskin ve tatmini maksadı ile, hukuk-ı şahsiye davalarını baki kalmak üzere, cürm-i siyâsi mahkûmlarını affetmek ve bunlardan sti-yen yine bir kıyam yapmağa muktedir ne kadar rüesa varsa tesbit için de, 24. ve Müretteb tümenler kendi mntakaları dahilinde bu gibi rüesadan kaç kişi varsa bunların isimlerini kimin vesatetiyle tesbiti münasib olacağını serian bildirmelidirler. Mücrimîn-i siyâsiyenin affını ancak ber-vech-i âti gerâit dahilinde tebliğ edeceğiz.

Bilumün erbab-ı kıyam tekâlif-i devleti bitenâmihâ ifa ve kavânin-i mevûdeye itaat edecek ve bunlardan silâhı olanlar et-lî olarak Uşak cihetinde vazife-i vataniyelerini ifa etmek üzere ikinci kuvve-i seyyare kadrosuna iltihak edeceklerdir. Bunun şin-diden derhal ikinci kuvve-i seyyare Düzce ve Hendek rüesasına tebliğ ile, ikinci kuvve-i seyyarenin azamî süratle tezyif edil-mesi lâzımdır. Bu gerâit dahilinde ne kadar erken aff-ı umûmi il-lân ve rüesayı celb ve davet edersek, Düzce ve Hendek havalisin-

deki birlikleminizi o kadar çabuk serbest kılacağımızdan, bu hususa büyük ehemmiyet verilmesi lâzımdır. Bundan başka, tedibat biter bitmez yalnız Bolu dağı eski mevaki müretteb tünenden ve Hendeğ'i de 24. tünenden کافی müfrezelerle tutturmak fikrindeyim.

28-Ağustos-336

Garb Cephesi Kumandanı

Ali Fuad^w

Millî birlik ve beraberliğin korunmasına her zamankinden daha fazla ihtiyaç olduğu bu anda, birliğin korunmasını ve düşmana karşı ortak cephe alınmasını sağlamak amacıyla, BMM sorunun barışçı yolla sonuçlandırılmasını düşünmüş ve öyle de yapmıştı. Yapılan BMM görüşmelerinde, affın çıkmasının yerinde olacağı kabul edilmişti. BMM'nce kabul edilen Genel Af Beyannamesi, Ali Fuad Paşa tarafından 30 Ağustos 1920 günlü bildiriyle birlikte, başta Düzcü olmak üzere Adapazarı, Kandıra ve civarlarındaki halka duyuruldu (425). Ali Fuad Paşa'nın bildirimini ve Genel Af Beyannamesi'nin metni şöyledir (426):

"Bir sene evvel bizimle mütareke yapan düşmanların makam-ı muallâ-yi hilâfet ve saltanatımızı her türlü kavâid-i hukukiye ve medeniye hilâfına olarak ısgal ve bu suretle hilâfetpenâh şevketlû kudretlû padişahımız efendimizin hakk-ı kaza ve saltanatı, millet vekillerinin vezîf-i mevdûa-i vataniyelerini, hükûmetin istiklâl-i hareketini nes' ve iptal etmeleri üzerine mütareke hududumuz dahilinde kalmış olan tekmil Osmanlı milleti İstanbul'un

(425) K. Aras, a.g.e., s.21; Z.Konraba, a.g.e., s.727.

(426) K. Aras, a.g.e., s.22-25.

İşbu illegalini katiyen kabul etmeyerek düşmanlarımızı payitaht -
 nızdan ve vatanımızın aksan-ı meğulesinden çıkarmak ve mukadde-
 ratını düşman tesiratından azade olarak bizzat hal ve tedvir ey-
 lemek üzere düşman elinde bulunan İstanbul ile irtibat ve miina -
 sebetini kat'etmiş ve bir de Büyük Millet Meclisi açmıştır. Mille-
 tin bu vahdet azim ve iradesi karşısında ne yapacaklarını şaşır-
 mış olan düşmanlarımız emel ve maksatlarına tamamen esir ve hiz-
 metkâr olan Ferid Paşa ve hempalarını vesikâre geçirdiler ve mer-
 kûmân vasıtasıyla memlekette bir nifak-ı dahilî ihdas ederek Dev-
 let-i Osmaniye'nin izmihlâl ve bu suretle istilâsını ihzar etmek
 istediler.

Ferid ve hempaları Adapazarı, Düzce ve Bolu havâlisinde
 kendi âmâl-i habâsetkâranelerine hâdim bazı vatan hainleri buldu-
 lar ve nihayet Düzce ve Hendek vekâfi-i müessifelerini ve ihtilâli-
 ni fikâ'a muvaffak oldular. Bunun üzerine Büyük Millet Meclisi, rü-
 esâ-yi fesâdî imha etmek ve iğfale kapılarak ayaklanmış olan ca-
 hil ve masum ahâliyi irgâd ve dâire-i sükûnet ve itâate irca ey-
 lemek vazifesiyle beni gönderdi. Gayve'ye muvâsalatımla beraber
 size hitaben bir beyanname nesrettim ve bunda tutulan yolun vata-
 na ve millete kargı bir ihanet olduğunu kuvvâ-yi megrûa-yi milli-
 yeye müstenid Büyük Millet Meclisi'nin maksad-ı mukaddesini ber-
 tafsil izah ile cümlenizi tarîk-ı hakka davet eyledim ve maksad-ı
 mukaddesemize tâbi olanların bize memurlar göndermesini talep et-
 tim. Halbuki sizler, maatteessüf sizleri isti'nâl-i silâha tahrik
 ve teşvik edenlerin batıl sözlerine uydunuz ve nesâyhini ekseri-
 niz dinlemediniz. Bunun üzerine millet-i Osmaniye kudretini si-
 lâhla göstermeye mecbur oldu. Sizi iğfal eden rüesânın çoğu malû-

munuz olduğu üzere ceza-yi sezâklarını buldu. Bir kısmı da düğ-
man kucağına kaçtı.

İmdi sizler milletin öz evlâdı olduğunuzdan ve hakikat-i
hâli anlayarak cümlelisiz müteebbih olduğuna zann-ı kavi hasıl
olmuş bulunduğundan bu ana kadar yapılan tedibât kâfi görülmüş ve
binsenaleyh firârî rüesâ-yi fesâd müstesnâ olmak ve bu hareket-i
ihtilâlkârânenin fırsat ittihazıyla irtikâb edilen her nevi cerâ-
im-i adiyeye ve bundan mütevellid hukûk-ı şahsiye davalarını baki kal-
mak şartıyla şimdiye kadar işgal ve tehdit altında yaptığınız ka-
bahatleri Büyük Millet Meclisi'nin affetmiş olduğunu tebsir ede-
rin. İşbu affın şeraiti bervehiatidir:

1- Millet-i Osmaniyenin vahdet-i iradesini ve mütearrız
düşmanlarınıza karşı umum milletin iktisab ettiği kabiliyet-i te-
dafüiyeyi ihlâl etmek ve ekim bırakmak kasdiyle bir kısım ahaliyi
silâhlandırarak mukateleyle tahrik ve bu hareketi bilfiil sevk ve
idare eyledikleri delâil-i kat'iyeye ile sübut bulmuş olan ve ol-
yevm hal-i firarda bulunan Düzce'den Hacı Kâmil, Hasan Ali Bey ,

Hendek'te Gürcü Süleyman Efendi ve İsmail Pehlivan, Akyazı'dan
Talo Sinan Bey ve yeğeni Çırçır Bey, Kâmil Akçaylı, Hüseyin Çavuş
ve biraderi Beslan ve Kandıra taraflarında irtikâb-ı hıyanet ey-
leyen Şirin, Hazbuk Ahmed, Kayalardan Mustafa bu aften bilâ kayıd
ve şart müstesnadırlar. Balâda isimleri mezkûr işbu kesanın hay-
yen veya meyten derdestleri ile hükümet-i mahalliyeye teslimine
her şahıs mecbur olup bunları ihfâ ve muhafaza edenler veya mahal-
li hafalarını bilip te hükümet-i mahalliyeye haber vermeyenler şer-
hik-i cürüm addile aynı ceza ile tecziye edileceklerdir. Kezalik

memureyn-i mülkiye ve mensubin-i askeriyeden olup da hal-i firar-
da bulunanlardan bu mukateleyle bilfiil cevk ve idare etmek sureti
ile mügarik oldukları takdir-i muhakemelerinde sübut bulanlar da-
hi bilâ kayid ve şart bu aften müstesnadırlar. Bu kabil memureyn-i
mülkiye ve askeriyeye meyanında Bolu Mutasarrıfı Osman Kuri, İzmit
Mutasarrıfı İbrahim Hakkı, Ahmed Anzavor ve Yüzbaşı Mehmed Hulûsi
gibi ef'âl-i hayânetkârâneleri müsbet ve malûm eşhas mevcud olup
gerek bunların ve gerekse firar tarikiyle hafiyen bu menatika ge-
lerek ifsadatta bulunmak isteyen şüpheli memureyn-i mülkiye mensu-
bin-i askeriyenin hayyen veya meyten derdest ve hükümet-i mahalli-
yeye teslimleriyle her şahıs mükelleftir ve bu gibileri ihfa veya
muhafaza edenler veya mahall-i hafalarını gizleyenler aynı cezaya
çarpılırlar.

2- Birinci maddedeki mezkûr eşhas, memureyn-i mülkiye ve
mensubin-i askeriyeye müstesna olmak üzere harekât-ı isyanıyeye iş-
tirak eden Adapazarı, Düzce, Kandıra kazaları ve Armaşa, Büyük
Derbent nahiyeleri ahaliisi ellerindeki silâhları hükümet-i mahal-
liyyeye teslim etmek ve umum millet-i osmaniye gibi vatanın ve hu-
kûk-ı meşrua-i milliyenin müdâfaasını taahhüd ve ifa eylemek şar-
tiyle affolunmuşlardır. Yalnız her nevi cerâim-i adıye ve bundan
mütevellid hukuk-ı şahsiye davaları bittabi aynen bakidir. El-yevm
muhakemeleri icra edilmekte olanlar netice-i muhakemelerine göre
muamele göreceklerdir.

3- İşbu beyannamenin her mahalde tarih-i neşir ve ilânın-
dan itibaren üç gün zarfında istiman edenler ikinci maddedeki şer-
hâti ifa ve askere aid bilcümle esliha, malzeme, melbusat ve eş-
yayı aynen red ve iade etmek üzere iş ve güçleriyle serbestçe meş-

gul olabilmekler. Bu müddet münkazi olup evdet etmeyenler mütemer-
rid addolunacak ve işbu aftar istifade edemeyerek haklarında ta-
kibat ve tenkilât icra edilecektir.

4- Birinci maddede isim ve hüviyetleri zikir ve tayin edi-
len eşhasın ve kezalik esna-yi tedibatta idam edilme suretiyle
kanunen cezaları verilmiş olanların gerek ahâlden ve gerekse
devair ve müessesat-ı resmîyeden gasb ve suver-i sairıyla almış
oldukları nükud, emval ve eşyanın sahib-i aslilerine veya kanunen
hakk-ı rûvuları olanlara red ve iadesine değin işbu eşhasın em-
val-i menkul ve gayr-ı menkulleri hükümet-i mülkiye zarifetiyle
tevkif edilecektir. İşbu tevkif muamelesi merkumanın mukaddema uh-
de-i tasarruflarında iken bir maksad-ı mahsusla meharimine ferâğ
edilmek suretiyle elden çıkarılmış olanlara dahi keene kendi uh-
delerinde imiş gibi şamilidir. Bu hususta yapılacak muamele-i tev-
kifiye karye ve mahalle heyet-i ihtiyariyeleri marifetiyle emva-
l-i menkule ve gayr-ı menkulleri sebt-i defter edilmek ve bunlar-
dan aksam-ı menkulenin yed-i emin suretiyle mehakin-i aidesince
taleb vukuunda ya aynen teslim veya ziyanda bedelini tediye et-
mek şartıyla heyet-i mezkure-i ihtiyariyeye tevdi eylenecek ve ak-
sam-ı gayr-ı menkulenin de ahare devir ve ferâğ edilmemesi en bü-
yük mülkiye memurlarınca taht-ı temine alınmak üzere tatbik olu-
nacaktır.

5- Harekât-ı ihtilâlkâraneye iştirak etmiş olanlardan Ri-
fat Bey ikiyüz süvari ile Aydın cephesinde hizmet görmek şartiy-
le istizan etmiş ve bu şartla dehaleti kabul edilmiştir.

Birinci maddede mezkûr eşhasa şamil olmamak üzere bu su-
retle ve diğer cephelerde vazife-i vataniyelerini ifa etmek is-

teyzenlerin talepleri tetkik ve icabına göre kabul edilecektir. Yalnız bunların emsalinin silâh altında bulunmamaları şarttır.

6- Büyük Millet Meclisi'nce hıyanet-i vataniye kanunu tanzim ve neşri ilân edilmiş olduğu cümlece malûmdur. Hanelerine avdetle iş ve güçleriyle meşgul olacak efrad-ı millet badema bu kanunun mer'î olduğunu iyice bilmelidirler.

7- İşbu beyanname Adapazarı kaymakamlığına süratle tabî ettirilerek Adapazarı nevahi ve kurasına ve gerekse Düzce ve Kandıra Kaymakamlıklarına ve Armoşa, Büyük Derbent nahiyelerine neşir ve ilâna mecbur tutulmak ve kendilerinden ilmühaber alınmak suretiyle hangi gün tekmil köylerde neşir ve ilân edildiği Düzce, Adapazarı, Kandıra kaymakamları ve Armoşa, Büyük Derbent nahiyeleri tarafından bana bildirilecektir.

Mirliva

Ali Fuad^o

Genel Af Beyannamesini bir bildiri ile duyuran Ali Fuad Paşa, bölge halkının bu beyannameyi okumasını ve anlamasını istiyordu. Nitekim, 2 Eylül 1920 günlü Derdli Gazetesi'nde yayınlanan, Düzce ve Adapazarı havalisinde duyurduğu beyannamesinde (427), Genel Af Beyannamesi'nin açıklamasını yapmaya çalışıyordu.

Bütün bunlara ilâve olarak, Ali Fuad Paşanın da yeniden gönderdiği aracılardan Abazaların başkanlarıyla yaptıkları, bir iki defa kesilip tekrar başlanan ve bu sefer iyi sonuç veren anlaşmalar sayesinde bu ikinci ayaklanma da fazla genişlemeden sona ermişti.

(427) Derdli, 2 Eylül 1920, No. 22, s.1. Bkz. Ek XIV.

Bolu Jandarma Kumandanlığı'na atanan ve aslen Karasulu Kafkasya göçmen ailesine mensup olan Binbaşı Rüşdi, 2 Eylül 1920'de Ankara'ya gönderdiği telgrafta; Düzce kazası dahilinde bulunan bütün Abaza reisleri, Nüfren ve Bıçkı reisleri ile yapılan görüşmelerin iyi bir surette sonuçlandığını bildirerek, reislerin bundan sonra Hükümet'in bütün emirlerine itaat edeceklerine inandığını belirtiyordu (428). Bu telgrafın altını haklarında soruşturma yapılmadığı takdirde Millî Hükümet'e itaat edeceklerini bildiren ve af dileğinde bulunan kırk sorumlu ayrı ayrı imza etmişlerdi (429).

BMM'nin 9 Eylül 1920 tarihli oturumunda, Bolu Divân-i Harbi'nce geçitli cezalara çarptırılmış suçluların, katiller hariç olmak şartıyla affı hakkında Bolu Mebusu Fuad Bey ile arkadaşlarının af önergesi, Layiha Encümeni'ne havale edildi (430).

Bu arada, Genel Af Beyannamesi, yalnızca Düzceli asileri kapsamakla beraber, Bolu Mevkii Kumandanı suçun aynı nitelikte olduğunu göz önünde tutarak, Bolulu asiler için de af ilân etti (431).

BMM'nin 28 Eylül 1920'de yaptığı toplantıda, Dr. Fuad Beyin 7 Eylül 1920 tarihli önergesi görüşüldü (432). Bolulu asilerin de Bolu Mevkii Kumandanı tarafından affedilmiş olmalarından dolayı, oturumda bağışlanmanın tasvip edilmesi istenmiş ve durumun Heyet-i Vekile'ye havale edilmesi kararlaştırılmıştır.

(428) H. Ertuna, a.g.e., s.119.

(429) a.g.y.

(430) TBMM ZC IV, s.40.

(431) TBMM ZC IV, s.308-309

(432) a.g.y.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

IV. MÜRETTEB FIRKA KUMANDANI

BİNBAŞI NÂZİM

I- BİNBAŞI NÂZİM'İN BOLU HALKIYLA İLİŞKİLERİ

Birinci Bolu Ayaklanması'nda, Efe kuvvetleriyle bölgeye gönderilen Binbaşı Nâzım (433), Çolak İbrahim'in yardımına koşarak, asileri Mudurnu'dan daha geri hatlara sürmüştü. Ayaklanma bastırıldıktan sonra, Bolu'da Halil Bey gelinceye kadar mutasarrıf ve kumandan olarak bölgenin asayişini sağlamıştır.

Binbaşı Nâzım da Halil Bey gibi, moral değerlerin artırılmasına çok önem vermiştir. Bunu gerçekleştirebilmek için de, hemen her fırsatı değerlendirmeye çalışmıştır. Bayramlar ve çeşitli geziler, bu fırsatlardan yalnızca birkaçıdır. Bunlara birkaç örnek vermek gerekirse; Mutasarrıf ve Kumandan Binbaşı Nâzım, Ramazan Bayramı dolayısıyla, Bayram'ın ikinci günü, yanında belediye reisi, erkân-ı memûrin, eşraf ve şehrin ileri gelenleri olduğu halde Bolu Hastanesi'ne gelmiş ve yaralıları ziyaret etmişti (434).

Aynı gün, Binbaşı Nâzım'ın emriyle büyük bir ziyafet düzenlenmişti. Uzun süreden beri kötü günler geçirmekte bulunan Bo-

(433) 1887 yılında Güllükbaşı'nda dünyaya geldi. Harbiye'yi bitirip, çeşitli yerlerde vazife gördükten sonra, Mütareke'nin imzalanması üzerine Anadolu'ya geçti ve Aydın Cephesi'nde çalıştı. Bkz. İ. İdikut, a.g.e., s.7-22.

(434) Derdli, 21 Haziran 1336, No. 13, s.1.

lu, ilk defa doğal hayatın bir gününü yaşama zevkini yaşamıştı . Akçakavak'taki bu ziyafet, yüz kişilik düzenlenmiş olmakla beraber halkın ilgisi dolayısıyla, gayirdaki kalabalık ikibini aşmış bulunuyordu. Akşama kadar geçitli cyunlar düzenlenerek, yarışmalara katılanlara derecelerine göre geçitli ödülleri verilmişti (435).

Böylece, bu yemekle, Binbaşı Nâzım, bir hafta önce ayd-i millî münasebetiyle Boluluların kendilerine vermiş oldukları ziyafetin (436) karşılığını ifa etmiş oluyordu.

Askerlerle halkın diz dize yemek yediği bu ziyafetler ve diğer faaliyetler; halkın askerle kaynaşmasıyla, millî birlik ve beraberliğin sağlanması açısından çok yararlıydı.

Halil Bey Bolu Mutasarrıflığı'na başladıktan sonra da, Binbaşı Nâzım bu tür faaliyetlerini sürdürmeye çalışmıştır. Özellikle Bolu civarındaki yerleşim birimlerine giderek, bazı incelemelerde bulunmuştur. Örneğin; 14 Ekim 1920 Perşembe günü Yüzbaşı Şevket Turgut ile birlikte bazı araştırmalarda bulunmak üzere Düzce'ye gittiler (437). Daha sonra Akçakoca'ya geçerek (438), burada bazı görüşmelerde bulundular. İncelemelerini bitirdikten sonra, 20 Ekim 1920 Çarşamba günü, tekrar Bolu'ya döndüler (439).

Binbaşı Nâzım, Bolu'dan ayrıldıktan sonra da, Bolulularla olan ilgisini kesmemiş, onların kendisine gösterdikleri bağlılığa karşılık vermeye çalışmıştır.

(435) a.g.y.

(436) Bolu, 5 Ağustos 1336, No. 312, s.1.

(437) Dardlı, 18 Teşrin-i evvel 1336, No. 29, s.2.

(438) a.g.y.

(439) Dardlı, 25 Teşrin-i evvel 1336, No. 30, s.2.

İnkü Muharebeleri'nde güçlerinin üstünde büyük kahramanlık gösteren Bolulu askerlerden şehit düşenlerin ailelerine , çoğu zaman taziyet dilekleriyle birlikte, para mükâfatı göndermeyi ihmal etmemiştir.

Örneğin; Birinci İnkü Muharebesi'nde şehit düşen, IV. Fırka istihkâm bölüğü efradından ve Bolu'nun Pîrahmedler köyünden Kethuda oğlu Seyid Ali Ağa'nın oğlu Cafer'in ölümü üzerine, ailesine taziyet dileklerini belirttiği bir mektupla, on lira mükâfat gönderdi (440).

II- BİNBAŞI NÂZİM'İN BOLU'DAN AYRILIŞI

Binbaşı Nâzım'ı kahramanlık ve fazilet sembolü sayan Bolulular, onu candan sevmiş ve saymışlardı. Son derece dürüst bir şahıs olan Binbaşı Nâzım, Bolu halkıyla iyi ilişkiler içine girmişti.

İkinci Düzce Ayaklanması'nın bastırılmasından kısa bir süre sonra, Bolu'da asayiş tam anlamıyla sağlanmıştı.

Sarıköy istasyonunda toplanmaları hakkındaki emri alan Binbaşı Nâzım, Bolu'da kurmuş olduğu Fırka ile birlikte, 29 Ekim 1920 Cuma günü, Bolu'dan ayrıldı (441).

Mutasarrıf Halil Bey, Binbaşı Nâzım şerefine hükûmette bir yemek vermiş, bu yemeğe oldukça kalabalık bir davetli grubu katıl-

(440) Derdli, 6 Nisan 1337, No. 53, s.1.

(441) Derdli, 1 Teşrin-i sâni 1336, No. 31, s.1 ; Bolu , 4 Teşrin-i sâni 1336, sayı 317, s.1 ; İ. İdikut, a. g.e., s.32-33.

mişti. Ziyafet oldukça samimi bir hava içinde geçmiş, veciz konuşmalar yapılmıştı (442).

IV. Fırka Kumandanı Binbaşı Nâzım Bolu'dan ayrılırken, Bolu ve Zonguldak Livâları içindeki mevki-i mülkiye başkanlarına, askeriyeye, jandarmaya ve bu arada Dardli Gazetesi Müdürlüğü'ne bir veda mesajı göndermiştir (443).

Binbaşı Nâzım'ı ve Fırka'sını uzak yerlere kadar uğurlayan Bolulular, Fırka Bolu'dan ayrıldıktan altı ay sonra, Kütahya taraflarında iken, Binbaşı Nâzım'a beşyüz koyun gönderdiler (444).

Boluluların Binbaşı Nâzım'a karşı hissettikleri, şehit olduktan sonra kutsal bir özelliğe sahip olmuştur. Ölüm haberini aldıktan sonra, bu vatanperver insan için mevlitler okutulmuştur (445).

Bolu'daki bir sokağa onun adını vermek suretiyle, Bolulular bugün dahi onun hatırasını saygı ile anmaktadırlar.

(442) Dardli, 1 Teşrin-i sâni 1336, No. 31, s.1; Bolu, 4 Teşrin-i sâni 1336, No. 317, s.1.

(443) Dardli, 1 Teşrin-i sâni 1336, No. 31, s.1. Bkz. Ek IV.

(444) İ. İdikut, a.g.e., s.32-33.

(445) a.g.e., s.33 ; Cephe de büyük yararlılıklar gösterdi. Eskişehir-Kütahya Muharebeleri sırasında şehit düştü (1921). Cenazesi Ankara'ya götürülerek, Hacı Bayram'da toprağa verildi. Sonra Askerî Şehitliğe nakledildi. Bkz. İ. İdikut, a.g.e., s.119-124.

D Ö R D Ü N C Ü B Ö L Ü M

HALİL BEY'İN İPSİZ RECEB İLE İLİŞKİLERİ

Receb Reis I. Dünya Savaşı'nın sonlarında, Karasu ve Kandıra havalesinde eşkıyalık faaliyetleriyle ün kazanmış , bundan dolayı da ölüm cezasına çarptırılmıştı (446).

Millî Mücadele'nin başlarında millî harekete katılan Receb Reis, Kefken yöresinde Rum ve Ermeni çetelerini sindirmiş, Yunan işgali günlerinde bölgedeki Türk halkını bunların tecavüzlerinden korumuştur.

Orhan Gazi Müfrezesi adıyla faaliyet gösteren Receb Reis, son zamanlarında kuvvetlerinin sayısını sekizyüze kadar çıkarmıştı. Alay haline gelen kuvvetleriyle Mekece'ye giderek, cephe emrinde çalışmıştır (447).

Halil Bey ile Receb Reis arasında birtakım sürtüşmeler meydana gelmiştir.

Geyve ve Adapazarı kazaları hariç olmak üzere Kocaeli Livâsı, İzmit dahil olduğu halde, Yunanlılar tarafından işgal edilmiş bulunuyordu. İşgal altında olmayan Adapazarı, o sırada, iki taraf arasında bir çeşit tampon şeklinde bir özellik taşımaktaydı. İdarî teşkilât açısından bağlı bulunduğu Adapazarı ile hiçbir ilgisi kalmamış olan Karasu nahiyesi İpsiz Receb'in

(446) R. Apak, a.g.e., s.143-144.

(447) a.g.e., s.145-146 ; Receb Reis'in hayatı için bkz. İhsan Birinci, Millî Mücadele İçin Kurulan Çeteler, Vatan Bizim Canımız, Hayat Tarih Mecmuası, sayı.10 (Kasım 1971).

mutlak hakimiyeti altında kalmış ve bu yörede sınırsız bir nüfuz ve güce sahip olmuştur. Karasu ve Bolu ile Zonguldak Livâlarına bağlı bazı yerlerde, halk İpsiz Receb hakkında şikâyetlerde bulunuyordu. Hemen her gün akseden hoş olmayan olaylar, artık bu nahiyenin karışıklıktan kurtarılması gereğini ortaya koymuş ve geçici olarak Düzo kazasına bağlanmak yoluyla, düzen altına alınması uygun görülerek, durum Dâhiliye Vekâleti'ne bildirilmiştir (448). Ankara bu teklifi kabul ettiğinden, Livâ'ca bu işlerle ilgili hususlar düşünüldürken, Akçakoca gümrüğü meselesi ortaya çıkmıştır.

I- AKÇAKOCA GÜMRÜĞÜ MESELESİ

14 Kasım 1920 günü Akçakoca gümrüğünde, birtakım eşya İpsiz Receb Müfrezesi'nden Rifat Reis tarafından, müfrezelerinin ihtiyacı vesilesiyle alınarak, kayıkla İncili'ye götürülmüştür. Bu eşya tamamen tüccar malıdır. Bir balyası Akçakoca esnafından Mevlid Çavuş'a ve dört balyası da Bolulu tüccar Şükrü Bey'e ait manifaturadır. Bunların arasında, Kuvâ-yi Tedibiye Müfrezesi için İstanbul'dan sipariş edilen elli kadar da yamçı bulunmaktadır. Akçakoca Nahiyesi Müdiri bu durum karşısında memuriyet nüfuzunu kullanamamıştır (449).

Kuvâ-yi Tedibiye Kumandanlığı tarafından, Receb Reis'e, eşyaların aynen ve hemen geri verilmesi bildirilmiş ve durum Kastamonu ve Havâlisi Kumandanlığı'na arzedilmiştir (450).

(448) H. Türkmen, a.g.h., s.154.

(449) a.g.h., s.155.

(450) a.g.y.

Sarı Efe Edib, görevini gereği gibi yapmış olan Nahiye Müdiri'ne, müdürlüğü Jandarma Kumandanı'na bırakarak, merkez kazaya gelmesini bildirdi (451). Ayrıca, bir müfreze Fethi Bey komutasında Akçakoca'ya gönderilerek, Mevki Kumandanlığı ona verilmiştir (452).

Sarı Efe Edib'in telgrafına cevaben Receb Reis, onunla bir ilgisi olmadığını bildirmiştir (453).

Bütün bu olan bitenleri, Düzce Kaymakam Vekili ve Kuvâ-yi Tedbiye Kumandanı Sarı Efe Edib, 15-16 Kasım 1920'de Bolu Mutassarıflığı'na yazdığı şifreli bir telgrafla bildirmiştir (454).

Halil Bey, bu telgrafa verdiği cevapta; "Fâilleri için zelilâne bir şekâvet olan hâdisse hadd-i zâtında mühim ve Hükümet için haysiyet-şikendir. Mamafih bence malûm olan isâbetli tedbirlerinizle kolayca halledilebilir." dedikten sonra, "ancak, aynı gaye uğrunda çalışan kuvvetler arasında bu gibi vekâyi'in tahdüsü, dâhilen ve hâricen pek çirkin tesirler icrâ' edeceğinden, bunun mümkün olduğu kadar gürültüsüzce halline himmetinizi ricâ ederim" (455) şeklinde konu hakkındaki görüşlerini belirtmekteydi.

Ayrıca, Halil Bey, söz konusu telgrafında, bunlara karşı koyacak kuvveti olmadığından, mazereti açık olan Nahiye Müdiri'nin, görevinin başına gönderilmesini ve bir jandarma refakatini-

(451) a.g.y.

(452) a.g.y.

(453) a.g.y.

(454) a.g.y.

(455) a.g.h., s.156.

deki müfrezenin Nahiye Müdîri'nin emrine verilmesini istiyordu (456)

Bu tür hâdiselerin, Sakarya boyundaki harp durumunun bozulmasına ve işte birtakım üzücü olayların ortaya çıkmasına sebep olabileceğini düşünen Halil Bey, durumun önemini, Livâ'ca gerekli tedbirlerin alındığını ve Dâhiliye Vekâleti'nin de konuya ilgi göstermesini, Dâhiliye Vekâleti'ne gönderdiği 17 Kasım 1920 günlü telgrafıyla istemiştir (457).

Akçakoca gümrüğü meselesini, memleketin içinde bulunduğu ortam dolayısıyla büyük bir hata olarak gören Halil Bey, Receb Reis'e gönderdiği 19 Kasım 1920 günlü telgrafında; "Akçşehir'deki münâsebetsiz hareketinizi haber aldım. Sizden böyle bir saygısızlığın sâdir olabileceğine hâlâ inanamıyorum. Hükûmetin ve ordunun tevaccühünü kaybetmeniz size çok pahalıya mâl olacaktır. Hatâyı düzeltmeniz ve gasbedilen malları Akçşehir'e götürüp, gümrüğe teslim etmeniz lâzımdır" (458) demekteydi.

Deniz Müfrezesi Kumandanı Receb Reis, 21 Kasım 1920 günü Bolu Mutasarrıflığı'na gönderdiği cevabî telgrafında; "Mâliar hazır ve kayıktadır. Hava açıldığında Akçşehir'e sevk ve müdire teslim edilecektir." (459) şeklinde iç açıcı bir ifade kullanmışsa da, sözünde durmamış, malları geri göndermemiştir. Hatta, mal sahipleri kendisine şahsen başvurdukları halde, bir sonuç alamamışlardır (460).

(456) a.g.y.

(457) a.g.h., s.156-157.

(458) a.g.h., s.157.

(459) a.g.y.

(460) a.g.y.

Bu arada, Kastamonu ve Bolu Havâlisi Kumandanı Muhiddin Paşa'dan alınan şifreli bir telgraf, bu müfrezedekilerin yalnız yağmacılıkla uğraşmadıklarını, Zonguldak Livâsı'na kadar yayılarak, adam öldürecek derecede azgınlığa başladıklarını gösteriyordu.

Muhiddin Paşa, 25 Kasım 1920 günlü bu telgrafta; "İpsiz Receb Müfrezesi efrâdından Zekeriya nâmında birinin on müsellâh refikiyle, 20/11/36'da Ereğli'nin Hamza karyesine gelerek, ahâlden para ve eşya talep etmekle beraber, Mazlûmoğlu Hazır'ı katlettikleri, Zonguldak Mutasarrıflığı'nın ilânından anlaşılmiştir" (461) dedikten sonra, devamla, katilin kim olduğunun, yakalanıp yakalanmadığının bildirilmesi ve şayet yakalanmamışsa hemen yakalanması isteniyordu (462).

Öldürme olayı Zonguldak'ta gerçekleştiğine, katillerin de henüz Livâ'ya bağlanmamış olan Karasu nahiyesine yerleşmiş kişiler olduğuna göre, bu telgrafın Bolu Mutasarrıflığı'na ilgilendirmemesi gerekirdi. Fakat Halil Bey'e göre, bu gibi durumlarda, ateşin saçağı sarmasını beklemek doğru olamayacağı gibi, İpsiz Receb'in Akçakoca hâdisesini affettirecek ciddi bir harekette bulunacağına da ümit kalmadığından, fiilî tegebbüslere girişmek zorunluluğu doğmuştur (463).

Halil Bey'in hatıralarına göre, millî müfrezelerin nasıl zihniyetlerle hareket ettiklerini gösteren bu olaylar son derece

(461) a.g.h., s.158.

(462) a.g.y.

(463) a.g.y.

önemliydi (464). Bunlar, bağımsız hükümetler gibi birbirleriyle olan ilişkilerini kesmekte ve kanlı çatışmalara girmek için tedbirler almaktaydılar. Böyle bir zeminde, durumun dışarıya ne kadar girkin bir şekilde aksedeceği muhakkaktı (465).

Halil Bey, Düzce, Akçakoca ve Karasu yöresinde, düzensiz kuvvetler tarafından yapılan kanun dışı hareketler hakkında bizzat yerine giderek araştırma yapmaya karar vermiş ve 27 Kasım 1920 günü hareket etmiştir. Yanında Maârif Müdürü Zülkifl, Merkez Memuru Kerim ve Livâ Jandarma Kumandanı Binbaşı Rüşdî ile Mülâzım Cemal'in komutasında elli kişilik bir muhafaza müfrezesi bulunmaktaydı (466). Halil Bey, aynı gün Dâhiliye Vekâleti'ne gönderdiği telgrafta, hareketini bildirerek; "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin akidesini tehlikeye düşürecek harekâta sapanların ve bil-hâssa, bu hareketlerde temerrüd ve ısrâr gösterenlerin egriyâ' addedilmeleri zarûrî olduğundan, imkân buldukça bu gibileri tutup, istiklâl Mahkemesi'ne tevdi' edeceğim" (467) şeklindeki ifadesiyle, amacını açıklamıştır.

(464) Halil Bey, 20-21 Kasım 1920 günü XXIV. Fırka Kumandanlığı'na yazdığı telgrafta; "Göynük'te bulunan Mutafzâde kumandasındaki efrâdın, pek fecî' mücib-i cehâleti ahvâle tasaddî ettikleri mahallinden bildirilmiş ve icrâ' ettirdiğim tahkikât-ı ahbârât vâkiyai teyid etmiştir" dedikten sonra, bunların Geyve'ye celbedilerek cezalandırılmalarını istemiştir. Ekz. ATASE Arşivi, Klasör, 900, Dosya, 216-A-(36), Fihrist, 48-1. Öyle anlaşılıyor ki, bu tür hâdiselere yer yer rastlanmaktadır.

(465) a.g.h., s.156.

(466) a.g.h., s.158, 190.

(467) a.g.h., s.158-159.

Halil Bey'in bu hareketinin iyi karşılanmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim, Dâhiliye Vekili Adnan Bey, 1 Aralık 1920 günlü telgrafında; "İpsiz Receb'in teşkil olunan bir Abaza müfrezesiyle, te'dibi tasavvurunda bulunduğunuz, Garb Cephesi Kumandanlığı'nca istihbâr kılındığını" belirterek, "birçok taşkınlıkları olmakla beraber, mücâhidâtımızın bidâyetinden beri çalışan ve elyevm ahvâlinden tazallüm ile, XXIV. Fırka Kumandanı'na mürâcaat etmek sûretiyle, kat'îsini i'tirâf ve nedâmet eden ve bundan dolayı (...), çare taharrî ettiği tahakkuk eden İpsiz Receb'in Abazalarla te'dibi, Abazaların ahvâl-i sâbıkaları itibariyle, nazarı hoşnûdiyle görülemeyeceğini" ilâve edip, "böyle bir teşebbüs vâki' ise, sarf-ı nazar buyurularak bu bâbda, Garb Cephesi Kumandanlığı ile temas ve oradan alınacak talimâta tevfiik hareket" edilmesini istemiştir (468).

Halil Bey, bu şifreli telgrafa 3 Aralık 1920 günü gönderdiği cevabî telgrafında;

1- Akçakoca ve Karasu yöresinde, birtakım çirkin hareketlerde bulunan şahısları tedibe yönelik teşebbüsünüz, bugün bir emrivaki olduğu ve halen Karasu nahiyesinin Karaali karyesinde bulunduğunu,

2- İstihdam ettiği kuvvetlerin herhangi bir unsura değil, BMM Hükûmeti'ne mensup jandarma kuvveti olduğunu ve bu arada gönüllü olarak hizmet etmek isteyen ahali kuvvetlerini reddetmenin doğru olmayacağını,

3- Belli şahısları kovalamayıp, halka eziyet edenleri ta-

kip ettiğini ve bunların kanunî cezaya çarptırılmamalarının Hükümet için iyi olmayacağını,

4- Temsil ettiği Hükümet'in, şahsına karşı bir fena maksadı olmadığını garanti ettiği halde, İpsiz Receb'in hala yanına gelmeyip, muhabereyle vakit kazanmaya çalışarak, işi Ankara'ya ulaştırdığını, onun koruyucularının, Hükümet'in adaletine güvenerek suçluları teslim etmesi gerektiğini, kendisine tavsiye ederlerse, pek büyük bir kurtuluş yolu göstermiş olacaklarını belirtmiştir (469).

Halil Bey, bütün meseleleri hallettikten sonra, Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye çıkışlı ve 7 Aralık 1920 günlü, Dâhiliye Vekili Adnan (Adıvar) Bey imzalı bir telgraf almıştır. Burada; "Bir müddet için İpsiz Receb'in takibinden ferâgat buyurulmasını rica ederim" (470) deniliyordu.

Yukarıdaki telgrafa cevap vermeyen Halil Bey, sonucu aşağıdaki raporuyla arz etmekle yetinmiştir (471);

"Dâhiliye Vekâletine

Mâh-ı hâlin dokuzuncu perşembe günü merkez-i Livâ'ya avdet eyledim. Karasü havâlisindeki netice-i tahkikât ve müşâhe-dâtım ve hülâsa-i icrââtım ber-vech-i âti arz olunur:

1- Bu havâlideki millî müfrezelere mensub eşhâsın irtikâb-ı fezâyih eyledikleri maa'l-esef sahibtir. Halkın mevâşîsi hemen hemen yarı yarıya sürülmüş, ba'zı kimselerin parası gasbe-

(469) a.g.h., s.159-160.

(470) a.g.h., s.161.

(471) a.g.h., s.161-162-163.

dilmiştir. Para cam' ve ahzında bazı pek feci' ve hicâbâver ve-
sâite mürşacet edilmiş, Lahaa köyünde vâki' olduğu vechile, ümid
edildiği kadar parası zuhûr etmeyen eghâss, akıl ve hayâle gelme-
yen -ve meselâ başlarına kızıl derece-i harârete getirilmiş tas
geçirilmek sûretiyle- işkenceler tertib edilmiştir. Mukaddemâ, tah-
liye ettirilmiş olan harıstıyan köylerindeki emvâl-i metrukâ, bir
kısm zahire müstesnâ olmak üzere, hemen kâmilan alıp götürül-
müştür. Refte refte tezyîd-i cür'et eden bu gürûh, en nihayet Ak-
şehir gümrüğü hâdisesini ikâ' etmişlerdir. Fenâlıklar, en zi-
yâde İpsiz Receb Müfrezesi tarafından irtikâb edilmiştir.

2- Tahkikat için köylere de uğrayarak, üç gün zarfında Ko-
caeli karyesine vâsil oldum ve orayı karargâh ittihâz ederek, mil-
lî müfrezelerin kumandanlarını da'vet ettim. İpsiz Receb'le, re-
fâkatine me'mûr Muhiddin Efendi isminde bir delikanlı müstesna
olmak üzere, hepsi geldiler. Merkûm, üç gün devam eden bir terec-
düden sonra, silâhıyla gelip arz-ı inkıyâd etti.

3- Kısa bir müzâkereyi müteâkib, Akşehir gümrüğünden
gasbedilen emvâl-i tüccâriyenin iâdesini ve müstehlik olan kıs-
mının faturası mücibince, tazmînini ve cerâim-i sâire fâilleri-
nin Hükûmet-i Âliyye'ye teslimini ta'ahhüd etmekle beraber, ba'
demâ herhangi bir hâdise vukû' bulursa, derhal fâillerini tutup
Hükûmet'e teslim etmeğe hâzır olduğunu bildirdi. Buna mukabil ben
de, Hükûmet'in teveccühünü kaybetmemek için, artık kendisini le-
keleyecek vukû'âta meydan vermemesini tavsiye ettim.

4- Madde-i sâbıkada zikredilen husûsâtın, kuvveden fiile
isâlini Nahiye Müdiri'ne bıraktım ve yirmibeg kişilik bir jandar-

me Kuvâ-yı Seyyâresi'ni, mûmâ-ileyhin emrine terkettim.

5- Karasu nahiyesiyle Sakarya'nın sol sahilinde kâin, Kandıra kasabasına âid arâzideki hıristiyan köylerinin ahâlisi savuşmuş ve bunlardan kalan envâl ve zahâir kapanın elinde kalmakta bulunmuş olduğundan, hiç olmazsa tarlalardaki mısırların hisse-i öşriyesi ba'de'l-ifrâz mütebâkisinin nisfı Hükümet'e ve nisfı diğeri mâkillerine âid olmak üzere, köylü mârifetiyle kaldırılıp anbarlara idhârı lâzım gelenlere bildirilmiş ve bu sûretle, kırk elli bin liralık zâhirenin ziyâdan vikâyesi temin edilmiştir.

6- Karasu nahiyesinin yirmibeş otuz bin lira tutarı olan mısır a'şârı hâl-i tezebzübde kaldığından, hukuk-ı hazinenin ziyâna meydan verilmemek üzere, me'mûr-ı mahsûs izâmı lüzümü muhâsebe-i Livâ'ya bildirilmiştir.

7- Kocaeli'deki eyyân-ı ikâmetime tesâdüf eden bir cum'a günü, Nahiyе'nin bütün köylerini câmiye da'vet-âvâz ile ilân etmiştir.

8- Hülâse: bigâregân ahâli zulûm ve taaddiden tahlis ve haysiyet ve müfûz-ı Hükümet'i îâde ve tesfî için ihtiyârına zarûret-i kat'îye hissettiğim bu seyâhatın, her nokta-i nazardan fâide-bahş olduğunu ve Karasu havâlisinin bilâ-kayd ü şart Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ne rabt-ı kalb ettiğini arzede bilirim.

9- Akçâşehir ve Düzce havâlisindeki müşâhedât-ı âcizânemle, Kandıra ahvâli hakkındaki mütâlââtımı ayrıca arzedeceğim.

10 Kânûn-ı evvel 36

Bolu Mutasarrıfı^{ve}

Halil

Halil Bey'in bu raporunun Ankara tarafından hoş karşılanmadığını anlıyoruz. Zira, Dâhiliye Vekili Adnan Bey, 11 Aralık 1920 günlü cevabî telgrafında; "İş'ârlarınız istikbâlde tahakkuk ederse, sizi tebrik edeceğim" (472) diyordu.

Bu kısa cevaptan rahatsız olan Halil Bey, bundan aleyhine yönelik bir hareketin başlangıcını ifade eden bir mana sezmişti. Bu sezgisinde aldanmadığını zaman göstermiştir. Önce Kastamonu ve Bolu Havâlisi Kumandanı Muhiddin Paşa ile arası bozulmuş, bundan sonra, Bolu'ya Mıntaka Kumandanı olarak gelen Osman'la da birtakım sürtüşmeler ortaya çıkmıştır (473). Bütün bunların üzerine, Mülkiye Mufettişi Tal'at Bey, Bolu'ya gönderilmiştir (474).

II- HALİL BEY'İN

MUHİDDİN PAŞA İLE İLİŞKİLERİ

İpsiz Receb meselesi dolayısıyla, Halil Bey ile Muhiddin Paşa'nın araları açılmıştır. Nitekim Havâli Kumandanı Muhiddin Paşa, Bolu Mutasarrıflığı'na gönderdiği 14-15 Aralık 1920 günlü telgrafta; "İpsiz Receb Müfrezesi'nin bazı taşkınlıkları dolayısıyla, berây-ı tedfîb seksen kadar atlı maiyyetinizle, Akçâşehir ve İncivli istikâmetine hareket ve bana mürâcaat edilip re'yi alınmaksızın, böyle bir harekete neden teşebbüs edildiğinin iş'ârı, 3-12-36 ve 533 numaralı şifre ile talep edilmişti. Henüz bir iş'âr vâki' olmadığından sebeb-i seyâhatleriyle, müstahsil-i ne-

(472) a.g.h., s.163.

(473) a.g.y.

(474) a.g.h., s.183.

tâyicini iş'ârı ekiden mütemennâdır" (475) diyordu.

Halil Bey, yukarıdaki telgrafa cevaben Kastamonu ve Bolu Havâlisi Kumandanlığı'na gönderdiği 15-16 Aralık 1920 günlü telgrafa şöyle demektedir (476):

"Kastamonu ve Bolu Havâlisi Kumandanlığı'na

c. 14-15 Kânûn-ı evvel tarihli şifreyle: Sebeb-i seyâhatım idâre-i Umûmiyye-i Vilâyât Kanûnu'nun otuzuncu maddesinde musarra'dır. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin undelerine muhalif olarak Akçâşehir gümrüğünü basarak, esyâ-yi tüccâriyyeyi gasb ederek, bî-çaregân ahâlinin başına kızgın tas geçirerek, mallarını nehb eden eşhası tedib etmekle, kanûn-ı mezkûrun yirmialtıncı maddesi mücibince, me'mûr ve mecbûrum. Kuvâ-yi mevcûdiye-i zâbitayı gayr-ı kâfi gördüğüm halde, takîbine mecbûr olduğum hatt-ı hareket, yirmialtı, yirmiyedi ve yirmisekizinci maddelerde musarrahtır.

2- Netâyic-i müstahsile ber-vech-i âtîdir: Gümrükten gasbedilen emvâl İpsiz Receb'den istirdâd edilerek, mahallî hükûmete teslim ve aksâm-ı müstehlikesi müsebbiblerine tazmîn ettirildi. İpsiz Receb, maiyyetindeki cerâim-i saire mürtekbilerinin ilk talebte hükûmete teslimlerini taahhüd etmiştir. Ahâlisi vaktiyle savuşmuş olan hıristiyan köylerinde bulunup şimdiye kadar kapanın elinde kalan emvâl-i metrûke üzerindeki hakk-ı velâyet-i hükûmet temîn edilmiştir.

3- İpsiz Receb, şahsen müfil olduğunu ve ba'demâ râh-ı sevabdan inhirâf etmiyerek, celb-i şikâyet edecek ahvâlden sakına-

(475) a.g.h., s.164.

(476) a.g.h., s.164-165; ATASE Arşivi, Klasör, 953, Dosya,

5-8, Fihrist, 8, Belge. 308.

cağını temiz etmiştir.

4- Düzce'deki kumandanlarla İncirli'de olanlar arasında şâyân-ı dikrat âsâr-ı nifâr meşhûddur. Ve her iki taraf birbirine karşı müttehiddir.

5- 3/12/36 tarih ve 533 numaralı şifre, re'sen makama gelmiş Bolu Mevkii ve Sakarya Müfrezesi Kumandanları tarafından bu meâlde tebliğâtta bulunulmuştur."

Muhiddin Paşa, Halil Bey'e gönderdiği 21 Aralık 1920 günlü cevabî telgrafında; idâre-i Vilâyât Kanûnu'nun uygulanabilmesinin ancak huzur zamanında olabileceğini, halen ise asayiş ve özellikle askeriyede, rüesâ-yi me'mûrin-i mülkiyenin ordu kumandanlığında bulunan büyük askerî makamların emri altında bulduklarının, Dâhiliye Vekâleti'nden tebliğ edilmiş bulunması gerektiğini bildirmiştir. Sonra devamla, şayet böyle bir emir alınmamışsa, müracaat edilerek istenmesinin faydalı olacağını belirterek, Düzce'deki müfrezeye kumandanı ile, İncirli'deki müfrezeye kumandanları arasındaki soğukluğun kaldırılması için, bu kumandanların ayrı ayrı Kumandanlı'ğa rica olunduklarını ilâve etmiştir (477).

Tam bu sırada, Kaymakam Osman Bolu'ya geldi. Asıl bundan sonra, Halil Bey ile Muhiddin Paşa'nın arası bozulmuştur. Halil Bey'e göre, Kaymakam Osman bir taraftan Livâ'yı rahatsız ederken, diğer taraftan çeşitli askerî makamlara esli astarı olmayan bir takım haberleri ileterek bu bunalımı son haddine vardırmıştır (478).

(477) Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Arşiv, 5/601, Dosya, 5, Fihrist, 10-1.

(478) H. Türkmen, a.g.h., s.165.

Muhiddin Paşa 25 Aralık 1920 günü Bolu Mutasarrıflığı'na gönderdiği telgrafta; "Bolu Livâsı dâhilinde, ilk fırsatta yeniden bir hâdise-i fesâdiye zühûr edeceğine dâir ba'azı haberler alındığını" (479) belirtip, bu konuda Halil Bey'den bir haber alınmadığını ilâve ederek, durumun araştırılıp, sonucun bildirilmesini istiyordu (480).

Halil Bey, aynı gün gönderdiği cevabi telgrafında; "Livâ, bu dakikaya kadar böyle bir hâdisenin istihzâr edilmekte olduğunu müeyyed, küllî ve cüz'î hiçbir emâreye desteriş olamamıştır. Ben buralarda bir daha isyân çıkacağına asla ihtimâl veremem" (481) şeklinde bilgi verdikten sonra, bu haberlerin doğruluğunun araştırılabilmesi için bu hâdisenin nerede ve kimler tarafından hazırlandığının bildirilmesini istiyordu (482).

"İzmit Mutasarrıfa İbrahim'in eser-i teşvikiyle Hendek civârındaki Abaza köylerinde ictimâlar ve teşkilât yapılmakta olduğu ve hâl-i hâzırda Uçyüz kişinin ictimâ ettiği ve ayrıca Düzc'e'de Uçyüz kişinin toplandığı ve Akyazı civârlarında da, bazı müfsidlerin köy köy doluşarak, tahrikâtta bulduklarının anlaşıldığı" (483) Mirlivâ Muhiddin'in Bolu Mutasarrıflığı'na gönderdiği 25-26 Aralık 1920 günlü telgrafta bildiriliyordu. Bu telgrafta, meselenin hakiki mahiyetinin neden ibaret olduğunun ve buna karşı ne gibi tedbirler alınmış olduğunun bildirilmesi de isteniyordu (484).

(479) a.g.y.

(480) a.g.y.

(481) a.g.h., s.166.

(482) a.g.y.

(483) a.g.y.

(484) a.g.y.

Halil Bey, yukarıdaki telgrafa cevaben gönderdiği telgrafa; "Hendek ve Akyaşı, Livânın mülhakatından değildir. Binaenaleyh kat'î bir şey söylenemez. Mae-mâfih , bürelarda bu kabil harekâtın vukû'unu müeyyed ma'lûmât yoktur" dedikten sonra, "Düzce'ye gelince, orada da, hükümet-i mahalliye'nin ma'lûmâtı olmaksızın , böyle bir şeyin vukû'una imkân ve ihtimâl tasavvur değildir (485) şeklinde bilgi vermektedir.

III- 1921 YILI BAŞLARINDA

İPSİZ RECEB'İN FAALİYETLERİ

Halil Bey, İpsiz Receb'i tedibe girişmesinden dolayı, Dâhiliye Vekâleti ve askerî makamların ister istemez tepkisini çekmiş ve epey uzun süren yazışmalar olmuştu.

Birinci İnönü Muharebesi'nden sonra meydana gelen bazı hâdiseler üzerine, tekrar bu konuyla bağlantılı birtakım yazışmalar yapılmıştır.

Halil Bey, 19-20 Ocak 1921 günü Dâhiliye Vekâleti'ne gönderdiği telgrafta (486);

"1- Sakarya'nın sol sahilindeki İpsiz Receb Müfrezesi'nin düşman tearruzuna mukavemet edemeyerek dağıldığı, Düzce Kaymakamlığı'ndan şimdi alınan şifre meâlinden anlaşılmıştır.

2- Hiçbir zabt ü rabta tâbi olmayan ve başlarında mütefennin tek bir zâbit dahi bulunmayan bu adamların dağılmaları tabii idi.

(485) a.g.h., s.166-167.

(486) a.g.y.

3- Düzce Kaymakamı ile Karasu nahiyesi Müdirine iktizâ eden ta'linât verilmiş ve Mıntaka Kumandanı Osman Bey'le Muhiiddin Paşa'nın nazar-ı dikkatleri celbedilmiştir.

Bu hareketin, ordumuzun harekât-ı taarruziyesi üzerinde bir tezyik icrâ etmek maksadıyla yapılmış olması melhûzdur.

5- Livâ'da sükûnet hüküm-fermâdır efendim" diyordu.

Halil Bey, 22 Ocak 1921'de Dâhiliye Vekâleti'ne gönderdiği telgrafta da (487);

1- Düzce Kaymakamlığı'ndan alınan telgraf ile, Sakarya Nehri boyundaki düşmanın, batı sahilinde bulunan İslâm köylerini tamamen yaktıklarını ve ele geçirebildikleri müslümanları goluk çocuk demeyip öldürdüklerinin bildirildiğini,

2- Kocaeli Müdâfaa-i Hukuk Heyeti Riyâseti'nden gelen bir telgrafta; yukarıdaki bilginin doğrulandığını, aynı zamanda düşmanın yaptığı mezalim yüzünden Kandıra'nın Şeyhler ve Kaymaz nahiyeleri ahâlisinin perişan bir halde dağlara kaçıkları ve bir kısmının da Karasu havalisine sığındıklarının bildirildiğini ve harp durumunun bu şekle girmesine, oradaki kuvvetlerin düzenli olmaması ve bağlarında fenn-i harbi bilen şahıs bulunmamasının tek sebep olarak gösterildiğini,

3- Durumun daha fazla kötüleşmesinden önce, oralara mümkün olduğu kadar çabuk bir şekilde, düzenli kuvvetler sevki ve hatta bir hükümet heyeti gönderilmesi gereğine inandığını belirtmiştir.

Düzce Kaymakamlığı'ndan Bolu Mutasarrıflığı'na gelen 23-24 Ocak 1921 günlü telgrafta, İpsiz Receb ve arkadaşlarının işi

(487) H. Türkmen, a.g.h., s. 167-168.

ne kadar ilerlettikleri açıkça görülmekteydi. Adı geçen telgraf-
ta şöyle denilmekteydi (488).

"Kazanın ahvâl-i askeriyesi bugünkü hâliyle devam ederse ,
hâlen ve âtiyen pek mühim tehlikeler melhûzdur. Sakarya ve sevâ-
hilinde bulunan İpsiz Receb ve Aziz Kaptan vatana hizmet değil ,
ihânet edeceklerdir. Bu gayr-ı muntazam kuvvetler, bütün köyleri
yağma ve zıfâ-ı ahâliye envâ'-i mezâlim ve fecâyi' yapıyorlar .
Geçen gün bilâ lüzûm düşmana yaptıkları taarruz üzerine, düşman
Kandıra ve civârındaki otuz köyü ihrâk ve kısmen ahâlisini katl-i
âm ettikten sonra, eski mevzilerine çekildi. Bizim geteler ise, Si-
nanoğlu ve İncirli nahiyelerinin ve civâr kurâ halkının envâl ve
esyâsını yağma ederek, kayıklarla Rize'ye kaçıdılar. İpsiz Receb'
le Aziz Kaptan aralarında devam eden münâferet yüzünden yekdiğê-
riyle çarpışmakta ber-devâmdırlar. Bunların bugünkü vaz'iyetleri,
asi Edhez'in hareketlerinin aynıdır. Bu çapulcu geteler yüzünden ,
Hendek ve Adapazarı'nda ve Düzce'de pek mühim hâdiseler zuhûr e-
decek ve bu fenâlık Bolu'ya kadar sirâyat edecektir. Bu gibi hâdi-
sâta mahal kalmamak ve şimdiden lâzım gelen tedâbire tevessül e-
dilmek üzere, Sakarya boyunca be-heme-hâl mikdâr-ı kâfi muntazam
bir kuvvetin sevki ve bu haydutların fenâlıklarına nihâyet veril-
mesi, selâmet-i memleket nâmına kemâl-i ehemmiyetle ma'rûzdur".

Yukarıdaki telgraftan da anlaşılacağı gibi, bölgede durum
son derece vahimdir. Yunanlıların karşısına her yerde düzenli kuv-
vetler çıkaramıyorduk. Elimizdeki başı bozuk kuvvetler, Yunanlıla-
rı durdurmak şöyle dursun, Türklere zarar vermekten bile geri kal-

mıyordı. Yunanlılara esaslı dersler verebilmek için, kargılarına becerikli kumandanlar komutasında, düzenli kuvvetler çıkarmamız gerekiyordu. Ayrıca bu başı bozuk kuvvetlerin de hakkında gelmek, suçluları cezalandırıp, geriye kalanları belli bir disiplinle sokmak, mutlaka yapılması gereken işlerdi.

Halil Bey de, bu düşüncelerle Dâhiliye Vekâleti'ne 24 Ocak 1921'de gönderdiği telgrafta; "Fi'l-hakıka aylardan beri metrük bir yetim vaz'iyetinde kalan Kocaeli mıntakasına artık hâl ve mevkiine hâkim olacak bir kumandan ta'yinine zarûret vardır. Der-uhde ettikleri hazarî vezâifin kesereti yüzünden, Kastamonu ve Bolu mıntakaları kumandanlarının husûsât-ı seferiye ile bi-hakkın meggül olamamaları kadar tabîf bir şey olamayacağını" belirttikten sonra, "harekât-ı harbiye mıntakasında, münhasıran bu işlerle iştigâl ederek ahvâl ve hâdisâta göre, itti-hâz-ı tedâbire tevessül edecek bir kumandanın az zaman zarfında vaz'iyet-i ıslâh edebileceğine" (489) inandığını ifade etmiştir.

Nihayet, Halil Bey'in girişimleri sonucu, Dâhiliye Vekâleti, düzenli olmayan kuvvetlerin ortaya çıkardığı kötü olaylara son vermek için harekete geçmiştir.

Nitekim, 27 Ocak 1921'de Dâhiliye Vekîli Adnan Bey imzasıyla Bolu Mutasarrıflığı'na gönderilen telgrafta; "Kocaeli Havâlisi Kumandanlığı'na Miralây Halid Bey ta'yin kılınmış ve bu gibi gayr-ı muntazam kuvvetler, kendisinin idâresine verilmiştir" denilerek, devamla, "inzibâtperverliği müsellemler olan bu

(489) a.g.h., s.169.

zâtın kıtaât-ı gayr-ı muntazama tarafından vukû'a getirilen sâ-ı harekâta nihâyet vereceği kaviiyyen me'mûldür" (490) şeklinda görûş belirtilmekteydi.

B E Ő İ N C İ B Ö L Ü M

MİLİS TEŞKİLÂTI MESELESİ

Carb Cephesi'ni teşkil eden ve çok zayıf mevcutlu darne çatma birliklere sahip 61, 23 ve 57. Fırkalar 1920 yılı Haziran ayında yapılan Yunan genel taarruzu sonunda büyük kayıplar vere- rek hemen hemen bir isinden ibaret kalmışlardı. Millî kuvvetler, yani milis teşkilâtı daha da ağır kayıplara uğrayarak tamamen da- ğılmıŐtı. Yalnız taarruz sırasında Yozgat isyanını bastırmakla meşgul bulunan erkes Edhem kuvvetleri pek zarar görmemiŐlerdi . Kuvvâ-yi Milliye adıyla ayakta kalan ve mevcudiyeti hissedilen tek kuvvet bu idi. Ankara Hkmeti Yunan taarruzundan sonra bütün gay- retini orduyu yeniden kurmak üzerinde toplamıŐ bulunuyordu. Milis kuvvetleriyle muntazam Yunan ordusu karşısında savunma yapılam- yacağı kesinlikle anlaşıldığından, orduya verilen nez n plâna geçmişti. Bunun yanı sıra erkes Edhem ve Demirci Efe de kendi kuvvetlerini artırmak için ayrıca çaba harcamaktaydılar.

I- MİLİS TEŞKİLÂTI İLE İLGİLİ YAZIŞMALAR

19 Aralık 1920 günlü Bolu Mutasarrıflığı'na gönderilen tel- grafta; "Livâ jandarma kadrosunun piyâde ve süvâri olarak beşyüz nefere iblâğ edildiği ve binâen-aleyh, işbu kadroya göre mnhâl olan efrâdın tedârikiyle, umûr-ı inzibâtiyenin bunlarla idâresine i'tinâ olunması ve Şayet bu da maksadı te'mine kifâyet etmeyeceği anlaŐılır ise Kastamnu ve Havâlisi Kumandanlığı'na mrâceat edi-

lererek" yardımcı kuvvet istenmesinin daha önce yazıldığı ve kurulduğundan söz edilen milis teşkilâtından vazgeçilmesinin de ilâve olunduğu belirtilerek, "Milis teşkilâtının idâme edildiği mesmû olduğundan teşkilât-ı mezkûrenin Heyet-i Vekile'nin ol bâbdaki karar-ı umûmisine tevffikan heman ilgâsı" (491) istenmiştir.

Halil Bey'in bu telgrafa 22 Aralık 1920'de verdiği cevaptan, Bolu'daki "milis teşkilâtının ilk telâkkî olunan emir üzerine ilgâ" edildiği ve efrâddan hizmete elverişli olanların jandarma muhallâtına yerleştirildiği" (492) anlaşılmaktadır.

Birtakım kimselerin Dâhiliye Vekâleti'ni Halil Bey aleyhine kışkırtmaları dolayısıyla, Halil Bey hakkında kuşkulu olduğu anlaşılan Dâhiliye Vekili Adnan Bey, 22 Aralık 1920'de yukarıda bahsedilen telgrafa cevap olarak gönderdiği telfrafta; "lâgvedilen milis teşkilâtından jandarma muhallâtına alınanların mikdârı nedir ? ve bunlar Abaza mıdır?" (493) diyordu.

Halil Bey, Dâhiliye Vekâleti'ne gönderdiği 23 Aralık 1920 günlü telgrafında; Milislerin değişik unsurlardan meydana geldiğini ve "vaktiyle evsâf ve şerâit-i kâfiyeyi hâiz efrâd bulunamadığından, bunların mevcûdu yüzotuza iblâğ edilememiş" olduğunu belirterek, "bunlardan en liyâkatli olanların muhallâta yerleştirilmek üzere tefrik-i keyfiyeti, evvelce Düzce Bölüğü Kumandanı Hafız Mehmed Efendi'ye tevdi edildiğini" (494) ifade etmiştir. Halil Bey, söz konusu telgrafta; "Bunların künye-i muvazzahalarını

(491) a.g.h., s.171.

(492) a.g.y.

(493) a.g.y.

(494) a.g.h., s.172.

hâvî defter -yalancıların ve memleketi ateşe vermek isteyenlerin yüzünü bir daha karartmak üzere- süvâri-i mahsûs vedaatiyle gönderilecektir" (495) diyerek, kendi aleyhinde dönen fesat dolabının farkında olduğunu ve aynı zamanda onlara kanunlar gerçevesinde karşı koyma çabasında bulunduğunu ortaya koymaktadır. Her ne kadar, Halil Bey, bu mücadeleden başarılı çıkmışsa da, bu tür istenmeyen durumlar, memleketin durumu dolayısıyla, bölge halkının ve BMM Hükümeti'nin yıpranmasına, uzun süren çabalar sarfedilmesine yol açmıştır. Kapıda Yunanlı varken, içte basit meselelerle uğraşılmak zorunda kalınması, Yunanlı karşısına iyi bir şekilde çıkmamızı geciktirmiştir.

İşin aslını bilmeyen Ankara, haklı olarak hummalı bir endişe içine girmiş bulunmaktaydı. Bu sebeple, Dâhiliye Vekili Adnan Bey'in 19 Aralık 1920'de Bolu Mutasarrıflığı'na gönderdiği telgrafın (496) cevabı bir gün gecikince, 19 Aralık günlü telgrafın benzeri bir telgraf daha Mutasarrıflığ'a gönderilmiştir (497). Aslında gecikmenin sebebi çok basittir. Teller o kadar yüklenmişti ki, haberleşmenin bir iki gün, bazen de üç dört gün gecikmesi normaldi. Hatta, 21 Aralık 1920 günlü ikinci telgraf dahi, 22 Aralık akşamı Bolu'ya ulaşabilmiştir (498).

Halil Bey, 22 Aralık 1920 günü Mustafa Kemal Paşa'dan da, Adnan Bey'in 21 Aralık 1920 günlü telgrafı ile aynı anlamda, bir emir almıştır (499)

(495) a.g.y.

(496) a.g.h., s.171.

(497) a.g.h., s. 172.

(498) a.g.y.

(499) a.g.y.

Halil Bey'in bütün bu telgraflar üzerine, 22-23 Aralık 1920 günü Dâhiliye Vekâleti'ne gittiği telgrafta bulunan şu satırlar ilgi çekicidir (500):

"Livâ'da te'min ettiğim sükûn ve asayiş yüzünden menfaati muhtel olan birtakım vatansızlar tarafından, bir iftira sebekesiyle ihâta edilmekte olduğumu anlıyorum. Ben maddeden ziyade, mânâyâ istinâd edenlerdenim. Binlerce kişiden mürekkep kuvvetlere muhtâc olmadığım gibi, hedefini bilen ve bu hedefe varmak için, hangi yollardan gidilmesi lâzım geldiğini takdir eden bir me'mûrum. Fîli yuttu bir yılan kabîlinden yılanlar uydurarak, beni lekelenmeye çalışan kimselerle, her vakit mücâdele etmeğe hazırım. Alnım açık ve nâmusunda şüphem yoktur. İfâdâtımı dinleyecek ve harekât ve icrââtımı tedkîk eyliyecek herhangi bir İstiklâl Mahkemesi'nin vereceği hükme şimdiden râzıyım. Menfaatlerini akıl ve hayâle sığmaz deşâslıklarla te'min etmeği vatanperverlik adeden kimselerin aynı kadere yazı olmalarını isterim..."

Halil Bey'in bu satırlarından, konuya bakışını anlamak mümkündür.

Yukarıdaki telgrafta; "yüzotuz milisin ilgâ'sına, henüz Düzce'de iken telâkkî ettiğim emir üzerine, başlamıştım. Bunu bine ve Muhiddin Paşa'nın rivâyetine göre, ikibine iblâğ edenlerin nasıl bir vicdan taşıdıklarını anlayamadığımı"⁽⁵⁰¹⁾ da belirten Halil Bey, görevini yerine getirebilmesinin iki şeye bağlı olduğunu ifade etmekteydi. Bunlardan birincisi, "nev'ûd ve mutasavver olduğu vechile, Bolu jandarmasına üçyüz kişilik seyyâr kuvvetin

(500) a.g.h., s.172-173.

(501) a.g.h., s.173.

bir an evvel ilâvesiyle, nizâm-sikenlikten başka hiçbir şey düğünmeyen üniformalı ve üniformasız kuvvetlerden istignâ' edilmesi", ikincisi ise, "İdâre-i Umûmiye-i Vilâyât Kaşûnu ile müeyyed olan hukûk-ı vezâifinin tanınması" idi (502).

Halil Bey'e göre, halkın rahat ve huzurunu ancak jandarma sağlayabilecekti. Düzce yöresindeki millî müfrezelerin kaldırılarak, yerine Sakarya Müfrezesi'nin getirilmesini, bir insanın elbise değiştirmesine benzeten Halil Bey, bu durumdan memnun değildir (503).

Bolu Mintakası Kumandanı Osman ile, Muhiddin Paşa'nın kaymakamlara ve Jandarma Kumandanı'na şifre anahtarları göndererek, re'sen ve Halil Bey'den habersiz haberleşmeleri de Halil Bey'i huzursuz etmekteydi (504).

Bütün bunlardan dolayı Halil Bey, Dâhiliye Vekâleti'nden; "İstiklâl Mahkemesi'nin bir an evvel buraya gelmesini te'mîn buyurmanızdır" şeklinde bir istekte bulunurken, "çekilip gitmekten ise, İstiklâl Mahkemesi'ne tevdi-i mukarrerât etmeyi haysiyet ve nâmus telakkisine daha uygun buluyorum" (505) diyordu.

Bu şekilde Halil Bey'in Ankara ile yazışmaları devam ederken, Muhiddin Paşa da devreye giriyor ve iş daha çok alevleniyordu.

Nitekim, Muhiddin Paşa'nın Bolu Mutasarrıflığı'na gönderdiği 21-22 Aralık 1920 günlü telgrafında; "Bolu jandarma taburuna

(502) a.g.y.

(503) a.g.h., s.173-174.

(504) a.g.h., s.174.

(505) a.g.y.

muayyen kadrosundan fazla efrâd kaydedilmesi ve jandarma teşkilâtının ma'lûmatım hâricinde tevâfî ve tezyîdi câiz değildir" dedikten sonra, "Bolu jandarma taburunun, dâhilî ve hâricî âlâf nâmıyla, ikibin küsur efrâddan ibâret olduğu ve birtakım yeni yeni teşkilât yapılmakta olduğu istihbâr kılınmıştır. Jandarma taburunun kadrosu ile, el-yevm mevcûdunun ve teşkilâtının hemen inbâsı mütemennâdır" (506) şeklinde emir vermekteydi.

Halil Bey ise, 22 Aralık 1920 günlü cevabî telgrafında ; "Jandarma taburunun mevcûdu, size ma'lûmat verilse de verilmesede, tezyîd olunamaz. Bir muntakanın mevcûdunu indirip bindirmenin herşeyden evvel devletin bütçesiyle alâkadar olduğunu" belirterek, "Bolu Jandarma Taburu'nun, seyyâr ve sâbit iki taburlu bir âlâf hâline kalbi mutasavver olduğu, Ankara Jandarma Mintakası Kumandanlığı'ndan bildirilmiş ve ol-babdaki proje ikmâl edilerek, gönderilmiş idi. Bu projenin, mevki-i fiile konması, daire-i âidesince tedkik edilmesine ve bütçeye tahsisât konmasına mütevakîf" bulunduğunu ilâve etmiş ve "taburun hâl-i hâzırda kadrosu ve mevcûdu beşyüz olup, kazâların ehemmiyetine göre, inkisâm edildiğini" (507) bildirmiştir.

Halil Bey'in aleyhinde süren çalışmalar sonucu, iş o kadar büyümüştür ki, Mustafa Kemal Paşa'nın devreye girmesi gerekmiştir. Mustafa Kemal Paşa, 22 Aralık 1920'de Bolu Mutasarrıflığı'na gönderdiği telgrafta (508);

(506) a.g.h., s.174.

(507) a.g.h., s.175.

(508) a.g.y.; Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Arşiv, III-5, Dcs-ya 16, Fihrist, 30-19, Belge. 3393.

"Bolu ve Düzce havâlisinde ve seyyâr jandarma ünvanıyla, ikibin kişilik bir kuvvet cem' ve tahşid ettiğinizi haber aldım.

1- Bu kuvvetin sebep ve sûret ve mâhiyet-i teşkil ve tahşidi nedir?

2- Bu kuvvetin merkez şakleti nerededir ve kimin kumandasındadır?

3- Bu kuvvetin Düzce Havâlisi Kumandanı ve Kaymakam Vekilli'nin (509) kuvvetleriyle derece-i münâsebet ve intibâtı nedir?

4- Bu kuvvetlerin teşkiline hangi tarihte karar verilmiştir?

Bu suâllere makine başında vereceğiniz ma'lûmat ve mütâlaâta muntazırım.

Büyük Millet Meclisi
Reisi
Mustafa Kemâl"

diyordu.

Halil Bey, kendisinin sebep olmadığı bu gereksiz yazışmalar dolayısıyla, bunalmaktaydı. İsteksiz olarak, aynı anlamda birçok yazıyı kaleme almak zorunda kalıyordu.

Mustafa Kemal Paşa'nın 22 Aralık 1920 günlü telgrafına , yine aynı gün böyle bir cevap vermek zorunda kalıyordu. Burada (510);

"Ankara'da Büyük Millet Meclisi Riyâseti'ne

c. 22 Kânûn-ı evvel 36 tarihli şifreye.

1- Bolu ve Düzce havâlisinde seyyâr jandarma ünvanıyla , herhangi bir kemiyet ve keyfiyette kuvvet teşkil ettiğini zât-ı (509) Sarı Efe Edib.

(510) H. Türkmen, a.g.h., s.176; Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Arşiv, III-5, Dcsys, 16, Fihrist, 30-20. Bkz. Ek XVII-a.

devletlerine iblâğ edenler, pek senî' bir ittîkâ irtikâb etmişlerdir.

2- Düzce'de ahvâl-i tabiiye avdet etmeden evvel, dâhil kazadaki karakolların onüç iblâğına ihtiyâc-ı kat'î görüldükçe, jandarma mevcûdunun adem-i kifâyeti hesabıyla, kadronun tevsiline kadar istihdam edilmek üzere vaktiyle yüzotuz milis kaydedilmiş ve keyfiyet Dâhiliye Vekâleti'ne yazılmış idi. Bu babda cereyan eden muhaberât, vekâlet-i müşârûn-ileyhâca mahfûz olmak lâzım gelir.

3- Geçenlerde millî müfrezelerin lağvına karar ittihâz edildiğinden bahisle, işbu milis teşkilâtının da ilgâ'sı lüzûmu, Dâhiliye Vekâleti'nce emredilir emredilmez, bunlar da dağıtılmıştır.

4- İntizâren şunu arz edeyim ki, bendeniz, bu kabil teşkilâtın sûret-i kat'iyede aleyhindeyim. Hattâ, memleketin âheng-i intizâmını ihlâl eden bazı kuvâ-yi muntazama kumandanlarınınin bile, hilâf-ı nizâm ve kanûn harekâtına karşı mükerreren ref'-i âvâz ettim. En büyük delilim, Dâhiliye Vekâleti'ndeki dosyalardır.

5- Memleketin mevzûat-ı kanûniyesine ve bil-hâsse nukat-ı nazar-ı devletlerine muhâlif olarak, vâki' olan herhangi bir hareketi kanımla ödemeğe hazırım. Binâberin, sarsılmaz bir taassubu hakk-ı şinâsane ile menfaat-i şahsiyelerini ihlâl ettiğim birtakım kimselerin velvelesine itimâd buyurulmamasını ve icâb ederse bir heyet-i tahkikiye izâmı veyahut Kastamonu'daki İstiklâl Mahkemesi'nin Bolu'ya gelmesi lüzûmunun teblâğı sûretiyle, bendenizi de dil-haste eden ahvâle nihâyet verilmesini arz ve istirhâm eylerim." diyordu.

II- ÇERKES EDHEM İLE İLGİLİ YAZIŞMALAR

Ankara'nın bu söylentiler karşısında son derece hassas olmasının, düzenli orduya geçiş sırasında karşılaşılan birtakım sorunlarla yakın ilgisi vardı.

Nitekim, Mustafa Kemal Paşa, Halil Bey'e gönderdiği 23 Aralık 1920 günlü cevabî telgrafında, bu tür sorunlarla ilgili endişelerini dile getirmekteydi. Bu telgrafta şöyle denilmekteydi (511):

"c. 22/12/36 şifreye: i'tâ buyurulan ma'lûmata ve izhâr buyurulan hissiyâta teşekkür ederim. Son zamanlarda, Garb Cebhesi Kumandanı İsmet Bey'in idârî ba'zı teşebbüslerinden şüphelenerek evhâna kapılan Birinci Kuvâ-yi Seyyâre Kumandanı Edhem Bey'le rûfekâsının, Düzce havâlisinde Çerkes ve Abazalar arasında el altından bazı teşkilât ve tahrikât icrâ'sına teşebbüs eylemelerini, muhtemel olduğundan, bu husûsta daima mutabassıvâne hareket edilmesini ve bu gibi teşebbüsâta tevessül edecekler hakkında, heman ve bilâ-tereddüd icâbât-ı kanûniyenin icrâ'sına ricâ ederim."

Yukarıda metni verilen telgraftan da anlaşılacağı gibi, Çerkes Edhem'in Düzce yöresinde ve kendi lehinde, Ankara'yı da güç vaziyette bırakacak üçüncü bir ayaklanma çıkartma teşebbüsünde bulunmasından korkuluyordu. Geçmişteki hâdiseler dolayısıyla böyle bir endişe duymakta haklıydılar. Çünkü, Yunanlıların ilerleme hazırlıkları içinde olduğu ve Çerkes Edhem ile uğraşıldığı bir

(511) H. Türkmen, a.g.h., s.177 ; Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Arşiv, III-5, Dosya, 16, Fihrist, 30-18, Belge.3395. Bkz. Ek XVII-b.

anda, bir de ayaklanma hareketinin ortaya çıkması, millî kuvvetlerin dağıtılması gereğini ortaya çıkaracaktı. Böyle bir durumda gerek asilerin ve gerekse Yunanlıların püskürtülmesi pek kolay olmayacaktı.

Mustafa Kemal Paşa, bu yüzden, Bolu Gazetesi'nin 30 Aralık 1920 günlü nüshasında yayınlanan, Bolu ve havalisindeki bütün mülkî ve askerî makamlara gönderdiği 25 Aralık 1920 tarihli Beyânnâme-i Resmî'de; "Hiçbir kimse, hiçbir sebep ve sûretle Hükümet-i merkeziyenin ma'lûmâtı olmaksızın kuvvet toplamağa me'zûn değildir. Bu beyân-nâmenin tebliği tarihinden evvel, bu yolda teşebbüsde olanlar varsa, derhal kendilerini ve maksad-ı teşebbüslerini, doğrudan doğruya bana bildireceklerdir"⁽⁵¹²⁾ demekteydi.

Bu sırada, daha önce Çerkes Edhem'in hizmetinde bulunmuş olan Şahin Bey ile Bandırmalı Aziz Bey'in başkanlığında ve sabık Seyhü'l-İslâm Cemaleddin Efendi'nin kayınbiraderi İsmail Bey ile emekli Yüzbaşı Mehmed'in idaresinde, Hendek ve civarındaki Abaza köylerinde silâhlı toplantılar yapıldığı, Çerkes Edhem'e yardım göndermek üzere, teşkilâtlanmaya gidildiği haber alınmıştı⁽⁵¹³⁾.

Bu durum, BMM Riyâseti'nden 25-26 Aralık 1920'de, Sarı Efe Edib'e ve aynı gün bir sureti de Halil Bey'e gönderilen telgraf-la bildirilerek, "Bu gibi teşebbüsâtı Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin derhal imhâ kudretinin, cümleye ma'lûm ve müsellem olduğuna şüphe yoktur. Ancak ma'lûmatınız ve muvâfakatiniz hilâfında, böyle şeylerin vukû'una ihtimal veremem. Hakikat-i

(512) Bolu, 30 Kâmûn-ı evvel 1336, No. 325, s.2. Bkz. Ek XVII-c.

(513) H. Türkmen, a.g.h., s.177-178.

hâlin iş'ârına makine başında intizâ-ıdayız" (514) denilmiştir.

Halil Bey, yukarıda söz konusu edilen telgrafa karşılık olarak gönderdiği 26 Aralık 1920 günlü telgrafta; "Kullî ve cüz'î ehemmiyeti hâiz olan herhangi bir mesele vakit ve zamaniyle âcizlerine aksetmemesine inkân ve ihtimâl tasavvur edemediğinden, bu işlerin şimdilik, yani aksi sâbit oluncaya kadar ehemmiyetten âri olduklarına kâni'im" (515) dedikten sonra, Sarı Efe Edib'in yaveri Nusret Bey'in düğün töreni sırasında, davetlilerden oluşan kalabalığın, bu tür söylentilerin ortaya çıkmasına sebep olabileceğini belirtmiştir (516).

Düzce Kaymakam Vekili Hafız Mehmed Efendi, makine başında konu ile ilgili olarak, Halil Bey'e şu bilgileri vermiştir (517):

1- Bandırmalı Aziz Bey, Sarı Efe Edib'in ricası üzerine, Birinci Kuvâ-yi Seyyâre'ye mensup olup, firarî sayılan ve ayrıca izin süresini dolduran seksen-doksan civarındaki neferi toplayıp Düzce'ye getirmiştir.

2- Resmî şahıslar tarafından gösterilen arzuya uymak için gelmiş olan bu insanların, hiçbir gizli amaçları yoktur.

3- Düzce'de toplandığı söylenen kalabalığı, o sırada düzenlenmiş olan kofuya katılmak için gelen şahıslar oluşturmuştur.

4- Nüfuz sahibi kimselerle uzaktan ve yakından kurulan temaslar sonucunda, mahallî asayiş bozucu hiçbir şey hissedilmemiştir.

(514) a.g.y.

(515) a.g.h., s.178-179 ; Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Arşiv, III-5, Dosya, 16, Fihrist, 30-17.

(516) a.g.y.

(517) a.g.h., s.179.

Halil Bey, yukarıdaki telgrafın suretini, kendi görüşlerini de ekleyerek, 27 Aralık 1920 günlü telgrafıyla birlikte TBMM Riyâseti'ne göndermiştir. Halil Bey, bu konuda Hafız Mehmed Efendi'nin düşüncelerini paylaşmaktadır. Nitekim, telgrafta; "Şâyışin muhtel olduğunu gösterecek hiçbir emârenin mevcûd olmadığını bendeniz de arzederim" (518) demektedir. Söz konusu telgraf; "âhîren tebliğ buyurulan beyân-nâme-i resmî ile, bu efrâdın toplanmasından mütehaddis vaz'îyyetin, ne sûretle telif edileceği Edib Bey'den sorup iş'âr etmesini, Kaymakam Vekili'ne yazdım" (519) şeklinde bitirilmekteydi.

TBMM Riyâseti'ne 28 Aralık 1920'de, 27 Aralık 1920 günlü telgrafa ek olarak yazdığı telgrafta Halil Bey; resmî beyanname ile son durumun düzeltilmesi hakkında, Sarı Efe Edib'in Kaymakam Vekili'nin sorduğu sorulara verdiği cevapları göndermiştir. Sarı Efe Edib; "1-Ben, Reis Paşa Hazretleriyle 25-26/12 gecesi, uzun uzadıya görüşüm. Kendilerine kanâat-ı kâmile geldi. Binâen-aleyh telif meselesi, mevzû-ı bahs değildir. Ben vazîfemi bilirim. 2-Mutasarrıf, bu işi ince eleyip sık dokumasın ve evhâma kapılmasın, müfreze yarın (28 Aralık) Bolu tarafıyla hareket edecektir" (520) demektedir.

Bu telgrafta Halil Bey, Sarı Efe Edib'in kendisini daha fazla inandırabilmek için, Mustafa Kemal Paşa'nın Sarı Efe Edib'e

(518) a.g.h., s.179-180.

(519) a.g.y.

(520) a.g.h., s.180 ; Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Arşiv, III-5, Dosya, 16, Fihrist, 32-2, Belge. 3508.

yazmış olduğu bir telgrafı (521) kendisine harfiyen ilettiğini, fakat kendisince bu telgrafın "muvâfakat-i devletlerini mutazamın bir mânâ ifade etmediğini" belirterek, yine de "kanâat etmiş gibi davranmayı, daha ziyâde muvâfık-ı basîret bulduğunu" ifade etmiştir (522). Telgraf, "Müfrezenin Bolu'dan esnâ-yi mürûrunda, ba'zı kimseleri ayırmak veyahut hepsini köylere ifade etmek nokta-i nazarı devletlerine tevâfuk ederse, emir ve i'şârine müsâade buyurulması" isteğiyle bitiriliyordu.

Mustafa Kemal Paşa, 29 Aralık 1920 günlü cevabî telgrafta (523);

"1- Aziz Bey'in Edhem Bey Müfrezesi için topladığı seksendoksan kişilik efrâdın eslihası ve mümkün ise hayvanları alınarak

(521) H. Türkmen, a.g.h., s.180 ; Mustafa Kemal Paşa, bu telgrafta şöyle demektedir:

"Düzce'de Edib Bey Kardeşime.

Beni dâ'îr-ı tereddüd eden ma'lûmatı tavzih eden izâhât-ı muknianıza cidden teşekkür ederim. Vatan ve milletimizin saâdet ve selâmetini intâc etmek üzere bulunduğumuz bir zamanda, zât-ı âlinizden intizâr edebileceğim vaz'iyet ve teşebbüs ancak sizin bana temîn ettiğiniz şekil ve sûretten başka bir şekilde olamazdı. Binâen-aleyh, vâsıl-ı semîm olan tevâtürâtın tahkik ve tamîkiyle, menâfi-i âliyye-i vatanîye ve milliyeye göre iktizâ eden tedâbirin, tarafınızdan derhal ittihâdıyle, netâyic-i müstahsenesi hakkında, bana doğrudan doğruya ma'lûmat vermenize intizâr ederim, kahraman kardeşim.

25-26/12/36

Büyük Millet Meclisi Reisi

Mustafa Kemâl"

(522) a.g.y.

(523) a.g.h., s.181; Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Arşiv, III-5, Dcsya, 16, Fihrist, 32-2, Belge. 3498.

ellerine birer vesika verilerek, serbest bırakılacaklardır. Hayvanları için müsâfâta tesâdüf edilirse, münâsib bedellerle mübâyaa edilecektir. İşbu efrâd içinde, emsâli silâh altında bulunanlar var ise, mensûb oldukları şu'besi ma'rifetiyle, da'vet olunurlar.

2- İşbu şifre Bolu Mutasarrıfı Halil ve Sakarya Müfrezesi Kumandanı Edib Beyler'e yazılmıştır. Neticesinin i'şârına intizâr eylerim." diyordu.

Halil Bey'in bu telgrafa, 30 Aralık 1920 günü verdiği cevap, konuya bakışını göstermesi bakımından önemlidir. Halil Bey'e göre, herşeyden habersiz olan bu şahısların silâh ve hayvanlarını istemek, kötü emellilerin istedikleri gibi dolap çevirmelerine ve sonuçta, memlekette yeniden birtakım gerginlikler çıkmasına sebep olacaktır (524). Bu telgrafta; "kendilerini Hükümet'in güzide erkânı olarak tanıtmış olan birtakım şımarıkların da'vetine icâbet eden bu gafil kimseleri tecrim etmek ve memleketin sükûn-ı rûhiyesini hiç yoktan karıştırmak doğru değildir, zannındayım" şeklinde düşüncesini belirten Halil Bey, devamla "halkın ruh ve fikrinde şüphe ve heyecan tevliid edecek böyle bir hareket-i anife ihtiyâr etmekten ise, kendilerine ihtiyâc kalmadığından bahisle, köylerine avdetleri lüzûmunu tebliğ etmenin daha muvâfık-ı hikmet ve basifret olacağını" (525) ifade ediyordu.

Halil Bey, konuya verdiği önem ve telgraf hatlarının bir hayli dolu olması dolayısıyla, 30 Aralık 1920 günlü telgrafını gönderdikten sonra, henüz Ankara'dan cevap almadan, 1 Ocak 1921'de

(524) H. Türkmen, a.g.h., s.181-182.

(525) a.g.y.

BEM Riyâseti'ne 30 Aralık tarihli telgrafın bir benzerini çekmiştir. Bu telgrafında da, özellikle, söz konusu kişilerin uygun bir şekilde köyelerine gönderilmeleri hakkındaki görüşü üzerinde durmuştur (526).

Halil Bey'in bu isteğini haklı gören Mustafa Kemal Paşa, 2 Ocak 1921 günlü telgrafında; "Edhem Bey kuvvetlerini takviye için toplanan, Aziz Bey Müfrezesi'nin teklif-i âlileri vecihile, kendilerine lüzûm kalmadığı beyân edilerek, dağılmaları muvâfıktır." (527) diyordu.

Halil Bey'e yukarıda görülen telgrafı göndermiş olan Mustafa Kemal Paşa, Halil Bey'in ikinci telgrafı üzerine, 4 Ocak 1921 günlü telgrafıyla (528), Halil Bey'e 30 Aralık 1920 tarihli telgrafa 1 Ocak 1921'de cevap verilmiş olduğunu bildirmiştir.

(526) Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Arşiv, III-5, Dosya, 16, Fihrist, 4-3, Belge. 3485. Bu telgrafta; "arz-ı sabık vecihile, bunların bir muâmele-i atfakası tevessül edilmeksizin, sûret-i münâsebede köyelerine iâdeleri muvâfık-ı hükm ve basfret olacağından, ol-babdaki istihâmmı teyiden, tekrar ve irâdeten sâmililerine intizâr eylerim efendim" diyordu.

(527) H. Türkmen, a.g.h., s.182 ; Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Arşiv, III-5, Dosya 16, Fihrist 4-2, Belge.3486.

(528) Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Arşiv, III-5, Dosya, 16 , Fihrist, 4-1, Belge. 3484. Mustafa Kemal Paşa burada; "Edhem Bey kuvvetlerini takviye etmek için toplanan Aziz Bey Müfrezesi'nin teklif-i âlileri vecihile, kendilerine lüzûm kalmadığı beyan edilerek dağıtılması muvâfık olduğu 30/12/36 tarihli şifreli telgrafnâme-i âlilerine cevaben 1/1/37 tarihli şifreli telgrafnâmede bildirilmiştir" demektedir.

Mustafa Kemal Paşa'nın 2 Ocak 1921 günlü telgrafını alan Halil Bey, "altmışsekiz neferden ibâret olan efrâd-ı ma'lûmenin" ellerine vesikalar verilerek ve uygun tavsiyelerde bulunularak köylerine gönderilmelerini sağlamış, bu durumu 4 Ocak 1921 günlü telgrafıyla BMM Riyâseti'ne bildirmiştir (529).

(529) H. Türkmen, a.g.h., s.182 ; Cumhurbaşkanlığı Arşivi, Arşiv, III-5, Dolap, 16, Fihrist, 4, Belge. 3483.

A L T I N C I B Ö L Ü M

HALİL BEY°İN BOLU MINTAKA KUMANDANI

KAYMAKAM OSMAN İLE İLİŞKİLERİ

I- KAYMAKAM OSMAN°İN BOLU°DAN ALINIŞINA KADAR,

HALİL BEY İLE KAYMAKAM OSMAN°İN İLİŞKİLERİ

Binbaşı Nâzım°ın Müretteb Fırka°sı ile birlikte Bolu°dan ayrılmasından sonra, Bolu ve Havâlisi Kumandanlığı°na Kaymakam Osman gönderilmişti. Kessab lîskabıyla ün kazanmış olan bu şahıs, daha önce, Konya ve Karaman ayaklanmalarının bastırılmasında görev almıştı.

Halil Bey ile Kaymakam Osman birbirleriyle iyi anlaşamışlar, bu yüzden Ankara°nın da bu işle uğraşması gerekmiştir.

Halil Bey°e göre, Kaymakam Osman Bolu°ya geldikten sonra, ne şekilde olursa olsun bir mesele çıkarmak ve bu yolla Livâ°nin geleceğine hâkim olmak amacını taşıyordu (530). Nitekin, 16-17 Aralık 1920 gecesi Kışla olarak kullandığı Sanayi Mektebi binasındaki askerlere silâh atışı yaptırarak, bir esayışsızlık göstermeye çalışmış ise de, bunu başaramamıştır. Ancak olayın anında ve sonrasında Halil Bey°in bizzat tahkikat yaptığından haberdar olanadığından, Halil Bey°e bir tezkere göndererek, olayı değişik bir şekilde anlatıyordu (531). Bu tezkerede; "İki müsellâh şahs-ı mechûlün hayyanâtın bulunduğu Dârü°l-Mu°allimin Mektebi°

(530) H. Türkmen, a.g.h., s.121.

(531) a.g.h., s.121-122.

ne hayvan çalmak üzere kapılarını açarak geldiği ve nöbetçi askerine hayli tüfek teftisi edildiğini gördüğünü" belirten Kaymakam Osman, devamla "âsâyiş-i memleketin muhâfazasına kadir jandarma kuvveti yok ise i'sârı var ise, hırsız ursuzların izlerini takib ederek meydana ihrâc ve Divân-ı Harb-i Örfî'ye tevdi edilmek üzere inbâsı mütemennâdır" (532) diyordu.

Bu yazıdan anlaşıldığına göre, Kaymakam Osman, Bolu'daki en yetkili mevki sahibi olmayı arzulamakta, asayiş kendisinin koruyacağını belirtmek istemektedir.

Halil Bey, Kaymakam Osman'a gönderdiği 18 Aralık 1920 günlü cevabî yazıda; olay hakkında yapılan araştırmayı kapsayan raporun ilişikte sunulduğunu belirterek, "tüfek ateşi teftisi keyfiyeti yanlıştır. Çünkü yalnız bir tarafın tüfek endâht ettiği ve bu bir tarafın da, münhasıran mektepte iskân edilen efrâd-ı askeriye den ibâret olduğunun" (533) anlaşıldığını ilâve etmiştir.

Halil Bey, telgrafını; "âsâyiş-i memleket muhtel değildir ve binâen-aleyh jandarma kuvveti bi-mevlâü-teâlâ vaz'iyete hâkimdir" şeklindeki ifadeyle bitirmiştir (534).

Halil Bey'e göre, Kaymakam Osman, Halil Bey'in dikkatli davranması sonucu Bolu'da asayişin sağlanması konusunda bir problem çıkaramamış, bu kez de Bolu halkını askere yardım etmemekle suçlayarak, "ileride kurmak istediği iâne ?! makinesine şimdiden yağ tedârik etmeğe yelteniyor" (535) du.

(532) a.g.y.

(533) a.g.h., s.122.

(534) a.g.y.

(535) a.g.h., s.123.

Kaymakam Osman, Halil Bey'e gönderdiği 20 Aralık 1920 günlü telgrafta; Bolu halkının askerın ihtiyaçlarının karşılanması ile ilgilenmediklerini belirterek, birinci ayaklanmada soyulan subenin "gasıplardan eşyasının tedâriki ve mücâhidinin ilbâs ve iâşesi mümkün değilse" (536) Sanayi Mektebi'nde kalacak olan askerlerin altlarına yayılmak üzere kilim vesâfirenin sağlanmasını istiyordu (537).

Öyle görülmüyor ki, Kaymakam Osman, halkı Mutasarrıflığı da yanına alarak baskı altında tutmağa ve bu olağanüstü şartlarda, mülki idarenin normal olarak işlemesine engel olmaya çalışıyordu. Herşeye rağmen, her işin hak ve hukuka uygun bir şekilde yürütülmesini isteyen Halil Bey, 21 Aralık 1920 günü Bolu Mintakası Kumandanlığı'na gönderdiği telgrafta; Bolu ahâlisinin, askerın ihtiyaçlarının karşılanması hususunda yardımcı olmadıkları şeklindeki düşüncelere karşı çıkarak, "yalnız Bolu kasabası tek başına geçen Haziran ibtidâ'sından teqrin-i evvelin en başına kadar beş milyon dörtyüzellisekizbin altıyüzseksendokuz kuruş on para teberruâtta bulunduğunu" (538) belirtmiştir.

Halil Bey'e göre; kasaba ödünç olarak bir hayli yatak vermiş, ancak bunların hiçbirini geri verilmemiştir. Camilere ait olup, Evkâf İdâresi tarafından verilen kilimlerin geri verilmediği kayıtlı olduğu gibi, Sultanî Mektebi'nin eşyaları da götürülmüş - tür (539).

(536) a.g.y.

(537) a.g.y.

(538) a.g.h., s.124.

(539) a.g.y.

Halil Bey, yukarıdaki telgrafı; "Makâm-ı Livâ, askerın es-bâb-ı istirahatını vüs'at ve tâkati dâiresinde tatmîn etmeği mukaddes bir vazîfe bilir" (540) şeklindeki ifadesiyle bitirmiştir.

Askerin ihtiyacının karşılanabilmesi için halktan kilim temini mümkün olmadığından, Evkâf İdarəsi'nce yeterli sayıda kilim hazırlanmıştır. Bu durumu ve kilimlerin Ahz-ı Asker Heyeti tarafından düzenlenecek bir mazbata ile Evkâf Müdiriyeti'ne bagvurularak teslim alınmasını 2 Ocak 1921 günlü telgrafıyla Mintaka Kumandanlığı'ndan isteyen Halil Bey, böylece bu kilimlerin de kaybolmasına çalışıyordu (541).

Hatıralara göre, gelişti güzel hüküm sürme isteği ve hareketleri Halil Bey tarafından engellenince, durumdan hoşnut olmayan Kaymakam Osman, Halil Bey'i bertaraf ederek, hareketlerinde serbest kalmayı tasarlamıştır. Bunu gerçekleştirebilmek için de, Halil Bey'in bini aşkın sayıda bir kuvvet kurduğundan ve onun bu kuvvete dayanarak ergeç BMM Hükûmeti aleyhine bir harekete girişeceğinden söz ederek Ankara'ya şikâyette bulunmuş, bu suretle, Ankara'nın bir hayli telâş geçirmesine sebep olmuştur (542).

Halil Bey, hatıralarında, Kaymakam Osman'ın Livâ'nın asayişine müdahale etmek için sebep aradığını belirtmektedir (543).

Kaymakam Osman'ın Belu Mutasarrıflığı'na gönderdiği 3 Ocak 1921 tarihli telgraf, onun Mutasarrıflık'a karşı takındığı tavira

(540) a.g.h., s.125.

(541) a.g.y.

(542) a.g.h., s.125, 170-181.

(543) a.g.h., s.126.

açık bir örnek olsa gerektir. Söz konusu telgrafta (544);

"Mıntakamız Bolu Sancağı'nı kâmilten istiâb eden arâziden gayrı, İzmit Sancağı'ndan Ermiş'e Hendek ve Kandıra hattı dahi, uhde-i âcizime tevdi edilmiş olduğundan, âsâyiş-i dâhiliyenin muhâfazası bâlâdan emir olduğuna nazaran, yirmidört saat zarfında mahallî âsâyiş bir şey olup olmadığına dâir her gün, ya zât-ı âlileri tarafından veyahut emredeceğiniz bir makandan muntazaman i'tâsına ve Livâ hârici olan haberden de, ayrıca ma'lûmât alınmakta olduğu beyânıyla, arz-ı muhâleset olunur"

deniliyordu.

Kaymakam Osman ile kanunî yollarla mücadele etmek isteyen Halil Bey, Bolu Mıntaka Kumandanlığı'na gönderdiği 4 Ocak 1921 günlü telgrafında; "Livâ dâhilinde mahallî emân ve âsâyiş hâlât vukû'unda nakâm-ı senâ-verfinin vazife ve mes'ûliyeti idâre-i Umûmiye-i Vilâyât Kanûnu'nun 24, 25, 26, 27 ve 28 noi maddelerinde masarrah olup ind-el-iktizâ me'mûriyet-i vâlâlarına mürâcaat tabiidir." (545) diyordu.

Kaymakam Osman, hoş karşılanamayacak hareketlerini sürdürmeğe devam etmekteydi. Nitekim, Ocak ayı başlarında bir gün, Bolu'nun ilçelerinden birinin kadınlara mahsus günlerinden birinde, yıkanmaları için asker göndermiştir. İlçenin dışında gözcülük etmekte olan kiracı, bu asker kalabalığını görünce, onlara içeride kadınlar olduğunu anlatmaya çalışmış, fakat anlatamamıştır. Bunun üzerine, kasabaya gelerek, makama başvurup durumu anlatmıştır. Bu

(544) a.g.y.

(545) a.g.y.

müracaat üzerine, Halil Bey, bir subay komutasında birkaç atlı jandarma göndermiş, bunlar askerlerin kapıyı zorlamakta olduklarını bir sırada ilçeye yetişerek, onları önlerine katıp, kasabaya getirmişlerdir (546).

Halil Bey, jandarma subayının bu olay hakkındaki raporunu bir ekle Kaymakam Osman'a iletmış, Kaymakam Osman ise, aynı raporu, başka bir ekle Halil Bey'e geri göndermiştir. Kaymakam Osman'ın ekine göre, yapılan işlem askere hakaret olarak anlaşılmıştır. Halil Bey, bunun üzerine, raporu başka bir ek yazı ile birlikte tekrar Bolu Mıntaka Kumandanlığı'na göndermek zorunda kalmıştır (547). Halil Bey, bu telgrafta; "Harf-i nisvâna girmek isteyen bir erkeğin hareket-i vâkiasını red etmek, hiçbir zaman hakâret mânâsını tazammun etmez ve binâberin böyle bir sû-i zan aslâ vârid olamaz. Raporun tazammun ettiği tafsîlât, fâillerin niyet ve maksadları ne olursa olsun hâdisenin çirkinliğini ve efkâr-ı umûmiyye üzerindeki kötü te'sîrlerini izâle edemez." şeklindeki görüşlerini belirttikten sonra, devamla "mütecâsirlerin sâirlerine ibret olacak ve tekerrürüne meydan vermeyecek sûrette tecziyelerini" (548) istemekteydi.

Halil Bey, hatıralarında, Kaymakam Osman'ın Hükûmet'i uğraştırmak için her fırsatı değerlendirdiğini belirtmektedir (549).

Nitekim, bir gün fotoğrafçı Ziya ve Avukat Yusuf isminde iki vatandaş arasında bir hizmetçi meselesinden dolayı bir ağız

(546) a.g.y.

(547) a.g.h., s.126-127.

(548) a.g.h., s.127.

(549) a.g.y.

kavgası olur. İşin hiçbir şekilde askerî yönü yoktur. Olay doğrudan doğruya zabıtayı ilgilendirmektedir. Fakat Kaymakam Osman'a göre durum böyle değildir. Konuyla yakından ilgilenmiştir. Geceyarısı Avukat Yusuf Bey ile oğlu Sami evlerinden alınarak askerî usullerle kışlaya götürülmüşlerdir. Soruşturma için birtakım şahıslar şahit olarak götürülmüşlerdir. Sonunda, tahkik evrâkı olarak düzenlenen bir tomar kâğıt, Kumandanlık tarafından Mutasarrıflığa gönderilmiştir (550). Bu evrakı Müdde-i Umûmîliğe gönderen Halil Bey, 4 Ocak 1921 günü Mintaka Kumandanlığı'na gönderdiği telgrafta; "her dâirenin hudûd-ı salâhiyeti ve vezâfî muayyen olup, Merkez Kumandanlığı'nın vezâfî-i askeriyesi hâricindeki işlere bi-eyyi ve cây-i ke-en müdâhalesi câiz olamayacağını" (551) belirterek, devamla "Merkez Kumandanlığı'nın vazife-i asliyyesine irdâ-ı temenniyyâtını" ifâde ediyordu (552).

Yine, hatıralara göre, Kaymakam Osman, evrakın, Müdde-i Umûmîliğe verilmesinden memnun kalmamış ve her nedense bu dosyanın geri verilmesini de isteyemediğinden, olayın üzerinden tam yirmialtı gün geçtikten sonra, bu işi Merkez Kumandanı'na yaptır-mayı uygun bulmuştur (553).

Nitekim, Bolu Merkez Kumandanı Hüseyin Hüsnü, Bolu Mutasarrıflığı'na gönderdiği 30 Ocak 1921 günlü telgrafta; "Mintaka Kumandanlığı'ndan İstiklâl Mahkemesi'ne havâle edileceği emir bu-
yurulmuş olduğundan, mezkûr evrâkın serîan iâdesini" (554) arz-

(550) a.g.h., s.127.

(551) a.g.h., s.128.

(552) a.g.y.

(553) a.g.y.

(554) a.g.h., s.128-129.

diyordu.

Boş yere Yusuf Bey ile şahitlerinin karda kışta Kastamonu'ya gönderilmelerinin düşünülmesi üzerine, Halil Bey, Bolu Müntahka Kumandanlığı'na 30 Ocak 1921 günü bir telgraf göndererek, "evrâk-ı tahkikiye Müdde-i Umûmiliğ'e tevdi edilmiş ve binfen-alâyh mes'ele tarfik-ı kanûniye girmişdir." dedikten sonra, devamla "herhangi bir mes'ele hakkındaki evrâk da'vânın bir mahkemeden diğer mahkemeye gitmesi, evrâka vaz'-i yed etmiş olan mahkemenin adem-i salâhiyet kararı vermesine mütevakkıftır. Mekâm-ı senâ-verî ise fevka'l-kânûn bir kudrete mâlik olmadığından evrâkı istirdâd etmekten âcizdir." (555) şeklinde durumu açıklamıştır.

Ayrıca, bu telgrafta; "Merkez Kumandanlığı, me'mûriyet-i vâlâlarına merbût bir şu'be-i idâre olduğundan, makâm-ı senâ-verîye re'sen tezkere yazmaya salâhiyettar olmadığı" belirtilerek, "muâmele-i vâkıanın tarafınımdan verilen bir emir üzerine ihtiyâr edildiği tezkere-i melfûfe meâlinden sarâhaten müfehim bulunmasına rağmen, arzunuzun te'min-i husûlû için araya fazla bir vasıtanın girmesine neden lüzûm görüldüğü anlaşılmalıdır." (556) ifade edilmiştir.

Halil Bey'e rağmen memlekette fiilen asayissizlik çıkararak isteyenlerin, bu tür hareketlerine bir örnek de 9 Ocak 1921 günü yaşanmıştır. O sabah hükümet dairesine gelmekte olan Maarif Müdürü ve Polis Merkez Memur Vekili Zülkifl Bey, sokak ortasında Merkez Kumandanı Osman tarafından hakarete uğradığı ve kırbağa dövüldüğü gibi, Osman Bey'in yanındaki er, tabancayla adı geçeni

(555) a.g.h., s. 129-130.

(556) a.g.h., s.130.

ölümle tehdit etmiş, Zülkrifl Bey'in bağırması üzerine gelen jandarma ve polislerce öldürülmekten kurtarılmıştı. Bu olay bir tutanakla Mutasarrıflığa bildirilmişti (557).

Bunun üzerine 9 Ocak 1921 günü Dâhiliye Vekâleti'ne telgraf gönderen Halil Bey, burada; "Hükümet, sıfat-ı resmîyye iddiasında bulunan şakîler elinde kalmıştır. Geçenlerde Mıntaka Kumandanı sıfatıyla buraya gelen Kaymakam Osman Bey'le maiyyet-i efendiyye'nin hadd-i ma'rûfu aşan hareket-ı keyfiyelerine tahammül artık imkânsızdır" diyerek, bunların Bolu'da asayiş bozmak için ne gibi fiillerde bulduklarını anlatmış, devamla "Bolu'da behemehâl bir mıntaka kumandanının mevcûdiyetine lüzûm görülüyorsa nereye gittiğini bilen ve takdîr eden bir zât gelsin veyahut bu gibilerle çalışabilecek bir mutasarrıf gönderilsin" şeklinde görüş belirtmiştir (558).

Halil Bey, Dâhiliye Vekâleti'ne telgraf çektiği gün, Mıntaka Kumandanlığı'na da bir telgraf gönderdi. Burada olayı anlatan Halil Bey, Merkez Kumandanı Osman'ın; "Merkez Kumandanlığı'nı der-uhde ettiği gündübeni birkaç defa şâşyış şiken vak'alar tekevvin etmiş ve keyfiyet ne'mûriyet-i vâlîlarına bildirilmiş idi" dedikten sonra, devamla; "binâterin inzibât ve şâşyış-i memleketi idâme göyle dursun bil'akis sükûn ve emniyeti ihlâl e sâyi olduğu fi'len ve mükerreren anlaşılın bu Efendi'nin sıfat-ı resmîyyesi ba'de-nâ Hükümet-i Âliyye'ce tanınmasına imkân kalmadığından, derhal tebdîliyle mütecasiri bulunduğu fi'ilden dolayı taht-ı muhâkemeye alınmasını" (559) istiyordu.

(557) a.g.y.

(558) a.g.h., s.130-131.

(559) a.g.h., s.131-132.

Maârif Müdürü Zülkifl Bey'i sokak ortasında dövüp hakaret eden Merkez Kumandanı Osman, Halil Bey'in Mintaka Kumandanı Osman'a yaptığı müracaat üzerine, görevden alınarak, Merkez Kumandanlığı'na Yüzbaşı Hüsnü getirildi (560).

Mintaka Kumandanlığı'ndan Bolu Mutasarrıflığı'na gönderilen bir tezkerede Zülkifl Bey'e subay düşmanlığı gibi bir iftirada bulunulmuştur (561). Bu iftira, delilleri ile birlikte götürülmüş olmakla beraber, konuyla ilgili evrak, sonuçlandırılabilmesi için Müdde-i Umûmiye verilmiş, durum hakkında Dâhiliye Vekâleti'ne bilgi sunulmuştur (562).

(560) a.g.h., s.132. Halil Bey Dâhiliye Vekâleti'ne gönderdiği, bir önceki telgrafa ek olan 9 Ocak 1921 günlü telgrafta; "Maârif Müdürü Zülkifl Bey'i sokakta darb ve tahkir eden Merkez Kumandanı Osman Efendi, taraf-ı âcizanenden Mintaka Kumandanı Osman Bey nezdinde vuku' bulan teşebbüsât-ı şedide üzerine tebdil edilerek yerine Yüzbaşı Hüsnü Efendi tayin edilmiştir" demektedir. Bkz. a.g.y.

(561) a.g.y.

(562) a.g.y. Burada; "Mintaka Kumandanlığı'ndan alınan tezkerede setr-i cürüm için Zülkifl Bey'e zâbit düşmanlığı gibi pek şenf bir iftirâ isnâd edilmektedir. Halbuki mir-i muzâ-ileyh bu kabil küçüklüklerden tamamen münezze ve müteâli bir gençtir. Maksad-ı umûmînin en ateşli perestîşkârlarından olduğu da herkesin malûmudur. Binâenaleyh isnâdât-ı vâkıa delâilyle reddedilmiş olmakla beraber fasl-ı müddeâ için ci-babdaki evrâkın Müdde-i Umûmiye tevdi' edildiği berây-ı ma'lûmât arz olunur." denilmektedir. Bkz. a.g.y.

Dâhiliye Vekili namına Sıhhiye Vekili Adnan Bey , Halil Bey'in 9 Ocak 1921 günlü, telgraflarına, aşağıda metni yazılı olan cevabı vermiştir (563) :

"Bolu Mutasarrıflığına

Mahrem ve zâta mahsûstur.

9/1/37 tarihli şifrelere cevaptır: Mintaka Kumandanının harekâtı hakkında Müdâfâe-i Milliye Vekâleti nezdinde teşebbüsâtta bulunulmuştur. Teessüre mahal yoktur. idâre-i umûra devam buyurulmasını temenni eylerim.

Dâhiliye Vekili nâmına

Sıhhiye Vekili Adnan"

Halil Bey'e göre, Mintaka Kumandanı Osman, bir taraftan Halil Bey ile uğraşırken, diğer yandan da Ankara'daki makamları Mutasarrıflık aleyhine kışkırtmaktaydı (564). Halil Bey, daha önceki konularda da görüldüğü gibi, 1920 yılı Kasım ayının sonlarına doğru Akçakoca gümrüğünü basarak tüccar malını gasbeden Deniz Müfrezesi Kumandanı İpsiz Recep ve adamlarını bastırmak için bizzat Karasu'ya bir sefer düzenlemişti (565). Bu sırada Kaymakam Osman, henüz Bolu'ya gelmemişti. Fakat, askerî makamlar , Halil Bey'in bu hareketinden dolayı hiddete kapılmışlar ve bu yüzden Dâhiliye Vekâleti'ne baskı yaparak, Kaymakam Osman'ı Halil Bey'i kontrol altında tutması için Bolu'ya göndermişlerdi (566). Halil Bey'in hatıralarına göre, Kaymakam Osman, Halil Bey'e karşı cep-

(563) a.g.h., s.133.

(564) a.g.h., s.142.

(565) a.g.h., s.153-169.

(566) a.g.h., s.142.

heden giriştiği taarruz hareketlerinin faydalı olmadığını görünce gevirme hareketleriyle işini tamamlamaya karar vermiş ve akla hayale sığmaz iftiralar uydurarak, sonuçta Dâhiliye Vekâleti'ni Bolu'ya bir Mülkiye Müfettişi göndermek zorunda bırakmıştır (567).

Bu müfettişin Bolu'ya ulaşmasından ve Halil Bey'i sorgulamaya başlamasından birkaç gün sonra, Düzce-Akşehir yolunda meydana gelen bir şekavet hâdisesi, Kaymakam Osman'a değerlendireceği bir fırsat veriyordu (568).

15 Şubat 1921 günü saat üç sıralarında Düzce'den Akşehir'e dönmekte olan beş tüccarın önlerine beş-on kişiden oluşan bir ge- te çıkarak, tüccarları bir dereye doldurup, üzerlerindeki nakitleri alacakları bir sırada, Akçakoca'dan dönmekte olan askeri eşya arabalarını oraya gelmiştir. Bunun üzerine, muhafız jandarmalar çarpışmaya başlayınca, şakiler kaçmış, Akçakoca'dan çıkan jandarma müfrezesiyle takip edilmişlerdir (569).

Bu olay, Akçakoca A.P. (570) Müdüriyeti'nden, Bolu A.P. Müdüriyeti'ne bildirilmiş, Bolu A.P. Müdürü Hasan Nazmi Bey de 17 Şubat 1921 günü telgrafıyla, bu durumu Bolu Mantaka Kumandanlığı'na bildirmiştir (571).

Bu hâdiseyi fırsat bilen Kaymakam Osman, 17 Şubat 1921 günü Bolu Mutasarrıflığı'na telgraf göndererek, "mantakanın inzi - bät-i umumiyesi tarafına mevdu iken bunu aksi telakki ederek idâ-

(567) a.g.h., s.142-143.

(568) a.g.h., s.143.

(569) a.g.y.

(570) A.P. askeri polis demektir.1921 yılı başlarında kurulan bir teşkilâttir.

(571) H. Türkmen, a.g.h., s.143.

re-i mülkiyenin mintakaya da Âmir-i bil-kül olduğunu ve harb cephesini Âsâyiş tarz bir vilâyet gibi telâkki ederek idâre-i U-mûmiye-i Vilâyet Kanûnları'nı mülkiye hizmetinde bulunduğum zaman okuduğum maddelerini göstermişsiniz" diyerek, devamla "şahsiyeti, ma'lûmatfürdüğü, allâme-i asiriği terk edelim de biraz memleketin selâmet ve saâdetine nâfi' işler görmek için evvel emirde bu yol hırsızlarını, ursuzlarını ve bunlara yataklık eden silâhşörleri cihet-i askeriyenin nüfûz ve me'mûriyetini ker etmekten sarf-ı nazarla vazife-i vataniyeye sarılmağı hasb-el-hamiyye arzeder ve kırtasiyeciliğe nihâyet verilmesini beyân eylerim efendim" (572) şeklinde görüşlerini belirtmişti.

Halil Bey, aynı gün Mintaka Kumandanlığı'na gönderdiği telgrafta; "son hâdiseye gelince, bundan vakti zamanında haberdar olan Hükümet bi't-tab' vazifesini ifâ etmektedir. Bu kabil cerâiz-i âdiye her yerde mümkünü'l-vuku'dur" şeklinde görüşünü belirttikten sonra, devamla "binâen-aleyh zât-ı vâlîsîlârının bir aydan beri intizâr ettikleri böyle bir fırsattan istifâde edip de resmen marûf ve müteâmil olan tarz-ı beyândan uzaklaşmaları-na ve bir makâm-ı resmînin dâima nazar-ı dikkatte bulundurmakla mükellef olduğu kâide-i edeb ve nezâheti çığneyip geçmelerine mahal yoktur efendim" demiştir (573).

Bu olaydan sonra, bir müddet sinen Kaymakam Osman, Halil Bey'e göre, Müfettiş Tel'at Bey'in Livâ merkezinde Halil Bey'i sorguya çekmesini fırsat bilerek, aleyhte propaganda yapmaktan geri kalmamıştır. Her yerde Halil Bey'in sayısız hesapsız pek

(572) a.g.h., s.143-144.

(573) a.g.h., s.144-145.

çok günahtlarınınin sabit olduğundan bahsederek, yakında görevden alınacağını ve belki de akla ve hayale sığmaz derecede ağır cezalara çarpılacağını söyleyerek ortalığı karıştırmaktan ve özellikle kaymakamları kederlendirmekten geri kalmıyordu (574). Halibuki, o sıralarda Kocaeli Cephesi Kumandanlığı'na tayin edilmiş olan Miralây Halid de, Tal'at Bey'in soruşturmasına paralel olarak, bu şahsın soruşturulmasıyla görevlendirilmişti. Sonuçta, Kaymakam Osman'ın Bolu'da memuriyete devam etmesinin doğru olmayacağı kanısına varılmış olduğundan, Tal'at Bey'in Ankara'ya dönmüş tarihi olan 3 Mart 1921 gününden birkaç gün sonra Bolu Mıntıka Kumandanı Ankara'ya çağrılmış ve böylece Halil Bey için hazırladığı kuyuya kendisi düşmüştür (575).

II- KAYMAKAM OSMAN'IN TEKRAR BOLU'YA GELİŞİ

Miralây Halid'in bir çarpışma sonucunda yaralanması ve yerine Miralây Kâzım'ın tayin edilmesi üzerine durum yeni baştan bozulmuştur. Kaymakam Osman, Miralây Kâzım'ın dostu olduğu için, onun yanında tekrar Bolu'ya gelmiştir (576).

Halil Bey, Kocaeli Cephesi Kumandanlığı'na tayin edilen Kâzım Paşa'yı karşılamak amacıyla, birçok kişi ile birlikte Mudurnu yolu üzerindeki, Pamukkale'yi andıran Akkaya mevkiine kadar gitmiş, yeni Kumandan'ı orada karşılamıştı. Kalabalığın arasında Kaymakam Osman'ı görünce çok şaşırmış ve Kâzım Paşa'ya; "bu adamın ne maksadla buraya getirilmiş olduğunu" (577) sormuş-

(574) a.g.y.

(575) a.g.y.

(576) a.g.h., s.146.

(577) a.g.y.

tu. Kâzım Paşa gülererek; "merak etme. Ben onu cethede istihdâm edecekim" (578) demişti. Gerçekten de, Bolu'dan ayrılıp giderken Kaymakam Osman'ı da beraberinde götürmüştür (579).

Fakat, Halil Bey'e göre, Kaymakam Osman yeni baştan ortalığı karıştırmıştır. Bolu'dan ayrılmasının üzerinden iki-üç gün geçmeden, Dâhiliye Vekâleti'nden üst üste alınan iki şifreli telgraftan, işlerin yine karıştığı anlaşılıyordu (580).

Bu telgraflardan 17 Nisan 1921 günlü olan birincisinde ; "Bolu Livâsı dâhilindeki firâriilerin adedi, hiçbir mıntakaya kıyas edilemeyecek derecede kesir olduğu ve buna da ahvâl-i meşkük olan Abazaların jandarmada istihdâm edilmesi sebebiyet verdiği Müdâfâa-i Milliye Vekâleti'nden bildiriliyor" denilerek, devamla "tedâbir-i ciddiye ittihâziyle Livâ'da firâriilerin barınmasına meydan verilmiyerek müsta'celen derdest ve sevklere esbâbınan temini" (581) isteniyordu.

24 Nisan 1921 günlü ikinci telgrafta ise; Nisan'ın beşinci günü Gerede'den hareket eden bir sevkîyat kafilesinin, Gerede'den biraz ileride dağılarak, yarısından çoğunun firar ettiği, bu kafileye yolda rastlayan bazı yolcuların; "nereye gidiyorsunuz? Yunanlılar Ankara ve Eskişehir'e girmişler ve buraları kâmilen yakmışlar ve cethedeki askerler bölük bölük firâr ediyorlar" (582) gibi sözlerle askeri firara kışkırttıklarının, yapılan soruştur-

(578) a.g.y.

(579) a.g.y.

(580) a.g.y.

(581) a.g.h., s.146-147.

(582) a.g.h., s.147.

meden anlaşılmış olduğunun Müddafaa-ı Milliye Vekâleti'nden bildirildiği ifade edilmiştir (583). Burada; "köylünün işbu sikiyeti pek câlib-i dikkat görülmekte olup, Bolu Livâsı dâhilinde pek fazla firâri bulunmasının" da dikkat çekici olduğu belirtilerek, "firâriyelerin şiddetle ta'kib ve derdestleriyle köylünün muhtelif vesâit ile tenvîr ve irgâdı husûsîlarının te'min buyrulması" (584) istenmiştir.

Halil Bey, söz konusu iki telgrafa karşılık olarak göndermiş olduğu 27 Nisan 1921 günlü telgrafta; "Bolu Livâsı en az firâri barındırmakla ve köylüyü tenvîr husûsunda en müessir ve en ibdâ' vesâite mürâcaat etmekle temâyüz etmiştir" dedikten sonra, "Bolu Livâsı cihâz-ı idâre ve zâbitası itibâriyle en ta'al, en nâmuskâr ve en vazîfesiñâs bir uzviyyete mâliktir" (585) şeklinde bir ifade kullanılmaktaydı.

5 Nisan'da cepheye sevk edilen kafilenin köylüler ve yolcular tarafından firâra kışkırtıldığı şeklindeki ihbarın tamamen yalan olduğu, Gerede Kaymakamlığı'nın mahallî Ahz-ı Asker Şubesi Riyâseti ile ortaklaşa yaptıkları soruşturma ile anlaşılmıştır. (586) Bu durum Halil Bey tarafından 27 Nisan 1921 günlü telgraf ile Dâhiliye Vekâleti'ne bildirilmiştir (587).

(583) a.g.y.

(584) a.g.y.

(585) a.g.h., s.147-148.

(586) a.g.h., s.148.

(587) a.g.y. Bu telgrafta; "5 Nisan'da sevk edilen kafilenin köylüler ve yolcular tarafından firâra teşvik edildiği hakkındaki ihbarın kizb-i mahsûs olduğu, Gerede Kaymakamlığı'nın mahallî Ahz-ı Asker Şu'besi

Halil Bey'e göre, Kaymakam Osman, yapmayı düşündüğü hareketlere engel olarak görüp pek çekindiği Livâ Jandarma Kumandanı Binbaşı Rüşdi'ye bir gözdağı olmak üzere; Sakarya boyunda hazırladığı şeytani bir tuzak sonucunda, Binbaşı Rüşdi'nin kardeşleri Osman ile Süleyman ve bunların oğulları Turhan, Tayyar, Şevket ve Hacı Kâmil Beyler'i hemşehrisi olan İpsiz Receb ve arkadaşlarına bastırarak şehit ettirmiştir (588). Adı geçen şahıslar, Kocaeli Kumandanlığı tarafından verilen bir görevi, Sakarya'nın batı sahilini geçerek yerine getirdikten sonra, döndükleri Karasu nahiyesinin merkezi olan İncirli köyünde buldukları sırada, bu iş başlarına gelmiştir (589).

Kaymakam Osman, bu üzücü olaydan sonra, "Bolu havâlisinin der-kâr olan ehemmiyetine binâen vazîfe-i asliyyesine avdet etmekte olduğunu" (590) Bolu Mutasarrıflığı'na telgrafla bildirmiştir.

Kaymakam Osman'ın telgrafı üzerine, Kolordu Kumandanı Kâzım Paşa'nın dikkatini bu konuya çekmeye gerek duyan Halil Bey, 30 Nisan 1921 günü bir telgraf göndermiştir. Burada; "Osman Bey, bu havâliye ayak bastığı günden beri fesâd ve tezvîrâtıyla sükûn-ı memleketi ihlâl etmiş ve temâyülât-ı tezvîrkâranesi müfettiş raporlarıyla de sabit olmuş ve bil-hâssa son İncirli fâcia - sının munâ-ileyhin eser-i tertîbi bulunduğu tevâtüren söylenmekte

Riyâseti'yle müştereken icrâ' ettiği tahkikât ile sabit olmakla arz olunur." denilmekteydi.

(588) a.g.h., s.148-149.

(589) a.g.h., s.148.

(590) a.g.h., s.149.

bulunmuştur" (591) diyen Halil Bey, devamla "Binâen-aleyh fitra-
ten mütecâviz ve tab'an muhrık ve müzevir olan bu sâtan bu havâ-
lide bekâsı hem memleketin âheng-i samimiyyetini muhâl, hem de mu-
vaffakiyyet-i âliyelerine na'fidir. Bu ciheti birkaç aylık acı
tecrübelerin verdiği selâhiyetle arz ediyorum" (592) şeklinde, bu
konudaki görüşlerini belirtiyordu.

Kâzım Paşa, Halil Bey'in telgrafına cevap vermemiştir.

Kaymakam Osman tekrar Bolu'ya gelmiştir. Halil Bey ile olan an-
laşmazlıkları sürüp gitmiştir (593).

Bunlardan biri de, Kaymakam Osman'ın Müdâfaa-i Milliye
Vekâleti'ne, üç ayaklanmaya fiilen katılmış (594) itilârcı ta-
nınmış birtakım şahısların, askerî mekanların engellemelerine
rağmen, İstanbul'a gitmelerine izin verilmekte olduğunu bildir-
miş olmasıdır (595).

Dâhiliye Vekili Atâ Bey, bu durumun Müdâfaa-i Milliye Ve-
kâleti'nden bildirilmesi üzerine, 21 Mayıs 1921 günü Bolu Muta-
sarrıflığı'na telgraf göndererek, "bu husûsta izâhât-ı kâfiye
i'tâsı ve herhalde İstanbul'a gidecek yolcuların akideleri sağ-
lan ve nâmûskâr olmalarına pek ziyâde itina olunmasını" (596) is-
temiştir.

(591) a.g.y.

(592) a.g.y.

(593) a.g.y.

(594) Ayaklanmalar üç değil, ikidir. Halil Bey'e göre ,
Kaymakam Osman, bütün yazılarında hep üç ayaklanma
tabirini kullanmıştır. Bkz. H.Türkmen, a.g.h., s.150-
151.

(595) H. Türkmen, a.g.h., s.150.

(596) a.g.y.

Halil Bey, bu telgrafa karşılık, Dâhiliye Vekâleti'ne 24 Mayıs 1921 günü gönderdiği telgrafta; "Şimdiye kadar İstanbul'a gidenler, ale'l-usûl A.P. teşkilâtınca tezkiye edildikten sonra seyâhat varakası alabilenlerdir" (597) dedikten sonra, devamla, "binâen-aleyh bu son iftirâ dahi evvelkiler gibi aynı menba'dan çıkmış ve aynı maksadı istihdâf ederek uydurulmuştur. Müdâfaa-i Milliye Vekâleti maa'l-esef Bolu'da pek fenâ temsil ediliyor. Bu hakikat defâatle sübût bulmuştur" (598) şeklinde görüşlerini ifade etmiştir.

Halil Bey, söz konusu telgrafta, Kaymakam Osman yüzünden Mülkiye Müfettişi Tal'at Bey'in soruşturma yapmak üzere Bolu'ya geldiğini ve önceki Dâhiliye Vekili Adnan Bey'in gerçek aksine ihbarlarda bulunanları cezalandıracağına söz verdiğini belirterek, müfettişin dönüşünden iki ay geçtiği halde bir sonuç çıkmadığını, bu durumun düzeltilmesi gerektiğini ifade etmiştir. (599)

Bu arada, Dâhiliye Vekâleti'nden Bolu Mutasarrıflığı'na gönderilen 21 Mayıs 1921 günlü telgrafta; "Livâ Jandarma Kumandanı Rüşdî Bey'in mukaddemâ bir katl meselesiyle alâkadâr olması ve kendisinin aslen Abaza ırkına mensûb olup husûmet ve münâferet-i irkiye dolayısıyla birâderleriyle birâder-esâdelerinin Lazlar tarafından katledilmesi" (600) dolayısıyla, tarafsızlığını koruyamayacağından, değiştirilmesi gerektiğine inandıkları belirtilerek, Halil Bey'in bu konudaki görüşlerini bildirmesi isten-

(597) a.g.y.

(598) a.g.y.

(599) a.g.y.

(600) a.g.h., s.151.

niştir (601).

Binbaşı Rüşdî'nin "herhangi bir sebeble vaz'-ı bî-taraffini ihlâl etmeyecek kadar netîk ve vakur ve nâmûsalu" (602) olduğuna inanan Halil Bey, bu konu hakkındaki görüşlerini, Dâhiliye Vekâleti'ne 22-23 Mayıs 1921 günlü telgrafle bildirmiştir. Halil Bey, burada; "munâ-ileyhin mahall-i âhire nakline muvâfakat, -hidemat-ı bî-güzîdesi meşhûr olan âli hizmet ve bâlâ kıymet bir askerî sıyânet nokta-i nazarından- vazife-i nâmûstur" (603) demektedir.

(601) a.g.y.

(602) a.g.h., s.151-152.

(603) a.g.y.

Y E D İ N C İ B Ö L Ü M

HALİL BEY'İN

MÜLKIYE MÜFETTİŞİ TAL'AT BEY İLE İLİŞKİLERİ

I- TAL'AT BEY'İN BOLU'YA GELİŞİ

Bolu ve Havâlisi Kumandanı Kaymakam Osman, ilgili bölünde görüldüğü gibi, yaptıklarıyla (604) Bolu Mutasarrıfı Halil Bey'i sindirip yola getiremeyeceğini anlayınca, iftira yollarına sapmıştır. Dâhiliye Vekâleti, özellikle Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâseti ile Müdâfaa-i Milliye Vekâleti'nin baskısına dayanamayarak, Halil Bey'i teftişe, Mülkiye Müfettişi Tal'at (Omay) Bey'i göndermiştir (605).

1921 yılı Şubatı'nın ilk haftasında Bolu'ya gelen (606) Tal'at Bey'in Halil Bey hakkındaki soruşturması ile ilgili evrak mevcuttur (607). Bu evrak, Halil Bey'in olaylara bakışını göstermesi bakımından önemlidir.

Tal'at Bey, 12 Şubat 1921 günlü birinci soru kâğıdında Halil Bey'e şunları yöneltmiştir (608):

*1- Bolu Livâsı dâhilinde, evvel ve âhir zuhûr eden isyânların âmîl ve mürtekibleri hakkında kanûnî bir cezâ tatbîk edilmiş midir ?

(604) H. Türkmen, a.g.h., s.119-143.

(605) a.g.h., s.183.

(606) Derdli, 14 Şubat 1337, No. 46, s.1.

(607) H. Türkmen, a.g.h., s.183.

(608) a.g.h., s.183-184.

2- Ezbâb-ı isyânın merkez ve mülhakâтта halkın hane ve mağazalarından gasbettikleri eşya, mükûd ve hayvanat usûlen kendilerinden ehz ve istirdâd olunmuş mudur ?

3- İsyâna iştirâk eden eşhâsın yedlerinde ve hanelerindeki silâhlar toplanmış mıdır ?

4- Memleketin vaz'iyet-i hâzırası ne merkezdedir ve halkta şamarıklık şâarı var mıdır ?

5- Gösterilen lüzûm üzerine, bu Livâ için teşkiline emir istihsâl olunan dâhilî ve hâricî iki jandarma taburunun teşkilâtı icrâ ve kadroları ikmâl edilmiş midir ?

6- Bu taburlar için, şimdiye kadar jandarma kaydolunan efrâdın yekûniyle, bunlardan ne mikdârının Abazalardan intihâb olunduğunun izâh ve beyânı ve efrâd-ı mebhûseden el-yevm merkez ve mülhakâтта müstahdem bulunanların ber-vech-i müfredât irâe buyurulmasını, ricâ ederim efendim.

Mülkiye Müfettişi

Tal'at"

Halil Bey, Tal'at Bey'in bu sorularını 13 Şubat 1921'de ayrıntılı bir şekilde cevaplandırıyordu. Halil Bey, özetle şöyle diyordu (609):

1- Önceki ayaklanmaların suçluları, Livâ'nın çeşitli yerlerine kurulan Divân-ı Harbler'e sevk olunarak, haklarında kanunî cezalandırmalar yapılmıştır.

Son ayaklanmanın suçlularına gelince, bunlar hakkında hiçbir kanunî cezalandırma uygulanmamıştır. Çünkü, asilerle Garb Or-

dusu Kumandanlığı arasında cereyan eden görüşmeler sonucunda, haklarında genel af ilân edilmiştir.

2- İlk ayaklanma ile ilgili meseleler, mülki ve askerî yönetici olan Binbaşı Nâzım'dan sorulmalıdır.

Son ayaklanmada, ne Bolu'da ve ne de Düzce'de yağma olayı olmuştur. Ufak tefek olaylar olmuşsa, o gibilerin şahsî hukuku, resmî beyanname hükümleriyle saklı olduğundan, mahkemeye müracaat ile usulen hak iddia etmeleri lâzım geleceği açıktır.

3- Ayaklanmaya katılanların silâhları toplanmamıştır. Bunun sebebini, yine genel af beyannamesinin esaslarında aramalıdır.

4- Duruma hâkim olduğumuz günden beri Livâ'da sağlanan esayiş, ahvâl-i adîyede bile görülmeyen mükemmelliktedir. Halkta şımarıklık olması söz konusu değildir. Her türlü vergi emrini tereddütsüz yerine getiren, vazife ve sorumluluk hudutlarını tanıyan bir halkın şımarıklığını iddia etmek gibi bir iftiradan Allah'a sığınırım. Yapılan çalışmalar sonucunda, halk Ankara lehinde kazanılmıştır.

5- Hükümet merkezince, bu Livâ için biri sabit, diğeri seyyar olmak üzere iki taburluk bir jandarma alayının kurulmasının kararlaştırıldığını, iki-üç ay önce Ankara Jandarma Mıntaka Müfettişliği'nin tabura verdiği bilgiden öğrenmiştim. Buna uygun olarak, sabit taburla ilgili proje, Livâ Jandarma Kumandanı ile ortaklaşa düzenlenerek, ait olduğu makama gönderildi.

6- Livâ'nın jandarma kuvveti, yalnız bir taburdan ibarettir. Bu tabur, beşyüz kişiden meydana gelmektedir. Bunların altmışsekizi Abaza olup, otuzdokuzu merkezde, onyedisi Düzce'de, üçü

Gerde'de ve dokuzu geçici olarak Livâ'ya katılan Karasu nahiyesinde yerleştirilmiştir. Bu efradın taburdaki boş yerlere yerleştirilmelerinin uygun olacağı düşünülerek, durum Kumandanlığa bildirilmiş ve Dâhiliye Vekâleti'ne de yazılarak izin alınmıştır. Gerçekte, Livâ asayışı bunlardan çok yarar görmüş ve şimdiye kadar, şikâyeti gerektirecek hiçbir hâlleri görülmemiştir.

Tal'at Bey'in Halil Bey'e verdiği ikinci soru kâğıdında, İpsiz Receb meselesi üzerinde duruluyordu. 21 Şubat 1921 günü Halil Bey'e yöneltilen sorulardan birkaçı özetle şunlardı (610):

Deniz Müfrezesi Kumandanı Receb Reis'in tedibi için, Jandarın Kumandanı Binbaşı Rüşdi ile beraber, büyük bir kuvvetle, Kocaali köyüne gelip, İpsiz Receb'le konuştuğunuz ve bunun sonucunda Receb Reis'e isnad edilen suçların sabitleşmemesi ve gümrükten yanlışlıkla aldığı anlaşılan eşyaların sahiplerine geri verilmesi ve yetmişiki yaşındaki Receb Reis'in vatanperver bir insan olduğunun anlaşılması üzerine, kendisi ile anlaşılarak geri döndüğü haber alınmıştır:

- 1- Receb Reis'in tedibini gerektiren hâller nelerdir ?
- 2- Bolu mintekasına bağlı bulunan bir askerî müfreze kumandanını tedib etmek için bir emir verilmiş midir ?
- 3- Durum, Kastamonu ve Havâlisi Kumandanı'na bildirilip de, usulen tediblerine girişilmemiştir, neden ?
- 4- Receb Reis'in tedibi için gidildiğinde, Düzce'ye de uğranılmıştı. Bu sırada, Düzce Kaymakam Vekili olan Sarı Efe Edib, aynı zamanda Kuva-yi Tedibiye Kumandanı olduğu halde, tedib hareketi ile neden bu şahıs görevlendirilmemiştir ?

Halil Bey, Tal'at Bey'in bu sorularını 23 Şubat 1921 günü cevaplandırmıştır. Halil Bey'in cevabının bir kısmı özetle şöyledir (611):

Karasu nahiyesinin geçici olarak Livâ'ya bağlanması üzerine, çoktan beri hükümet yüzü görmeyen yörede, hükümet nüfuzunu geri getirmek ve halkı soyup soğana çevirerek, memleket servetini harap eden ve halkı ezen kişileri yola getirmek ve gerekirse bunları tutup, İstiklâl Mahkemesi'ne göndermek ve Akçakoca gümrüğünü basarak, birtakım ticari eşyayı İncirli'ye götüren şahıslar hakkında takibatta bulunmak ve Karasu nahiyesinin Akçakoca ile birleştirilip, bir kaza kurulması hakkındaki düşünceye ait araştırmada bulunmak üzere, 27 Kasım 1920 günü yola çıktım. Yanımda, Mülâzım Cemal Efendi'nin komutasında elli kişilik bir muhafaza müfrezesi bulunmaktaydı. Müfrezenin bir tabur mevcuduna vardığı hakkındaki iddia, gülünçtür. Bu kadar neferi nereden bulabileceğim gibi, bunların tüketeceği yiyeceği de hesaplamak gerekir.

İpsiz Receb, bahaneyle ilk davetime gelmedi. Kendisine gönderilen şahıslar vasıtasıyla yanıma gelen Receb Reis bütün suçlarını kabul etti. Bazı tavsiyelerde bulunduktan sonra, yapılmış olan fenalıkların düzeltilmesi ve suçluların Hükümet'e teslimi gereğini anlattım. O da kabul etti.

Tal'at Bey'in, "Receb Reis'in tedibini gerektiren hâller nelerdir?" şeklindeki sorusunu, Halil Bey özetle şöyle cevaplandırıyordu (612):

(611) a.g.h., s.190-209.

(612) a.g.h., s.193.

1- Kastamonu ve Bolu Havâlisi Kumandanı Muhiddin Paşa'nın telgrafından (613) anlaşıldığına göre, öldürme ve mal gasbı gibi hareketlerde bulunması,

2- Akçakoca gümrüğünü, Kör Rifat isminde bir şakinin komutasında gönderdiği on silâhlı kişiye bastırarak, tüccara ait malları gasbettirmesi (614).

Bolu mintakasına bağlı bulunan bir askeri müfreze kumandanını tedip etmek için bir emir alıp almadığına ise, Halil Bey şu şekilde cevap vermişti (615):

İpsiz Receb, en son Düzce Kuvâ-yi Tedibiye Kumandanlığı emrinde iken, Akçakoca gümrüğü meselesi üzerine, bu Kumandanlık'la ilgisi olmadığını ilân ederek (616) başlı başına bir kuvvet

(613) a.g.h., s.158. Kastamonu ve Bolu Havâlisi Kumandanı Mirliivâ Muhiddin, 25 Kasım 1920 günü Bolu Mutasarrıflığı'na gönderdiği telgrafta şöyle demektedir : "İpsiz Receb Müfrezesi efrâdından, Zakeriya nâminde birinin on müsellâh refikıyla, 20/11/1336'de Ereğli'nin Hamza karyesine gelerek, ahâliiden para ve eşya talep etmekle beraber, Mazlumoğlu Hazır'ı katl ettikleri Zonguldak Mutasarrıflığı'nın i'sârından anlaşılmıştır. Katilin kim olduğunun, derdest edilip edilmediğinin i'sârı ve şayet tutulmamış ise hemen derdesti". Bkz. a.g.y.

(614) a.g.h., s.193.

(615) a.g.y.

(616) Düzce Kaymakam Vekili Sarı Efe Edib, 15/16 Kasım 1920 günü Bolu Mutasarrıflığı'na gönderdiği telgrafta; "Fırka emriyle bugün, taht-ı emrinde bulunan Receb Reis; telgrafıma cevaben, benimle bir alâkası olmadığını bildirmiştir" demektedir. Bkz. H. Türkmen, a.g.h., s.155.

olduğunu göstermişti. Bundan dolayı, hakkında yapılması gerekli kamunî muamelenin fiiliyata dökülmesi, özellikle Livâ'nın yetki sınırları içinde görülmüştür. Muhiddin Paşa da, 25 Kasım 1920 günlü telgrafıyla, bu işin sonuçlandırılmasını Livâ'dan beklemekteydi (617).

Durumun Kastamonu ve Havâlisi Kumandanlığı'na bildirilip de, usûlen tediplerine girişilmemiş olması sorusuna, Halil Bey, o sırada Bolu'da bulunan Mevki. Kumandanı Binbaşı Avni'nin, kendisinin ne amaçla gittiğini bildiği şeklinde cevap veriyordu (618).

Sakarya Müfrezesi Kumandanı Sarı Efe Edib'in, bu işle görevlendirilmemesinin sebepleri ise, Halil Bey tarafından şu şekilde açıklanmaktadır (619):

1- Sarı Efe Edib ile İpsiz Receb'in birçok konudan dolayı araları açıktır.

2- Sarı Efe Edib, bu konudaki görüşünden de anlaşılacağı gibi (620), bu işle görevlendirilmiş olsaydı, çatışma kaçınılmazdı. Zira, Muhiddin Paşa'nın Bolu Mutasarrıflığı'na gönderdiği 20/21 Aralık 1920 günlü telgrafta da belirtildiği gibi, Sarı

(617) a.g.h., s.158.

(618) a.g.h., s.194.

(619) a.g.h., s.194-195.

(620) 15/16 Kasım 1920 günü Bolu Mutasarrıflığı'na gönderdiği telgrafta Sarı Efe Edib; "Receb Reis'e esyaların aynen ve derhal iâde edilmesini ve aksi takdirde tevâli eden bu gibi ef'âl-i nâ-lâyika üzerine, en şedit muâmeleye tevessül edileceği bildirilmiş ve keyfiyet yevmî raporla Kastamonu ve Havâlisi Kumandanlığı'na arz edilmiştir" demektedir. Bkz. H. Türkmen, a.g.h., s.155.

Efe Edib ile Receb Reis'in arası açıktı (621). Livâ Makâmı'nın amacı, bu işin mümkün olduğu kadar kan dökülmeden halline gayret etmektir (622).

II- TAL'AT BEY'İN ANKARA'YA DÖNÜŞÜ

Tal'at Bey, Ankara'ya gitmek üzere, 3 Mart 1921'de Bolu'dan hareket etti (623). Aynı gün, Dâhiliye Vekili Adnan Bey'e şifreli telgraf gönderen Halil Bey, burada, Tal'at Bey'in kendisi hakkında soruşturma yapmak amacıyla Bolu'ya gelmesinden duyduğu memnuniyeti belirttikten (624) sonra, "Müfettiş Tal'at Bey'in oraya muvâzaletinden sonra, benim de Ankara'ya aldırılmamı istirhâm ederim" (625) demektedir.

(621) Söz konusu telgrafta Muhiddin Paşa; "Düzce'deki Müfrezeler Kumandanı ile İncirli'deki Müfrezeler Kumandanı arasındaki bürüdet, ma'lûmdur. Bu hususun serî bir sûrette izâlesi için, bu kumandanlar ayrı ayrı Bolu Mintaka Kumandanlığı'na rabt edilmişlerdir" demektedir. Bkz. H. Türkmen, a.g.h., s.202.

(622) Halil Bey, Sarı Efe Edib'in 15/16 Kasım 1920 günlü telgrafına cevaben yazdığı telgrafta; "Ancak, aynı gaye uğrunda çalışan kuvvetler arasında, bu gibi vekâ-yin tahaddüsü, dâhilen ve hâricen pek çirkin tesirler icrâ' edeceğinden, bunun mümkün olduğu kadar haliline himmetinizi ricâ ederim" demektedir. Bkz. H. Türkmen, a.g.h., s.156. Bu satırlar, Halil Bey'in ne türlü hisler içinde bulunduğunu göstermektedir.

(623) a.g.h., s.205.

(624) a.g.h., s.205-206.

(625) a.g.y.

Halil Bey, bu müfettişin gönderilmesini çok arzu etmiş ve birkaç defa, üst makamlardan bunu istemişti. Tal'at Bey'in Bolu'ya gelişi; "Bendenizin huzûr-ı devletinize daha pâk bir nâsiye ile çıkmama inkân elverdi" (626) diyerek, Müfettiş'in gelişinden duyduğu rahatlığı belirten Halil Bey, buna rağmen, olaylar dolayısıyla yıpranmış olmanın ve geçtiği üzüntülerin etkisiyle de olsa gerek, belli etmemeye çalıştığı ufak bir kargınlık taşımıyor değildi.

Ankara, Müfettiş'i hem durum gereği ve hem de Halil Bey'in isteğini yerine getirmek ve olup biteni iyice anlayabilmek için göndermişti. Yoksa, Halil Bey'e karşı en ufak bir şüphe duyulması söz konusu değildi. Nitekim, Dâhiliye Vekili Adnan Bey, Halil Bey'in telgrafına 7 Mart 1921'de gönderdiği cevabi telgrafta şöyle demekteydi (627):

"Bolu Mutasarrıfı Halil Beyefendi'ye

c. 3/3/37 şifreye : Müfettiş Tal'at Bey'in izmî, hakkınızda -zan buyurduğunuz vechile- fenâ düşünölmüş olmasından minbâis olmayıp, bil'akis, kumandan hakkındaki i'şârâtınızın, Müfettiş'in icrâ' edeceği tahkikatla teyyüd ve tahkikinden sonra, hilâfı vâki' şikâyet ve ihbârâtta bulunanlar hakkında icâb eden muâmelenin icrâ'sı için olduğuna kanâat buyurmanızı ricâ ederim. Binâen-aleyh lehinizde olan bu muâmeleden dolayı, teessüre asla mahal olmadığı gibi, Ankara'ya gelmenize lüzüm yoktur. Eğer başka bir maksad ve ma'zeretle gelmek be-heme-hâl lâzım ise, i'şâr buyurulmasını ricâ eder, gözlerinizden öperim."

(626) a.g.y.

(627) a.g.h., s.206.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

1921 YILI BAŞLARINDA

İZMİT-DÜZCE ARASINDAKİ DURUM

I- MUTASARRİFLİĞİN ASAYİŞ DURUMU

Olağanüstü şartlar dolayısıyla, zaman zaman bazı düzen bozucu hareketlere rastlanıyor, fakat bütün sınırlı imkânlara rağmen, suçluların üzerine kararlı bir şekilde gidiliyor ve bunların birçoğu vakit kaybetmeksizin yakalanıyorlardı.

Örneğin; Ağustos 1920 sonlarında Halil Bey'in emriyle Bolu Ziraat Bankası'ndan Ankara'ya gönderilmek üzere yola çıkarılan ellisekizbin liralık nakdi evrak ve üçbindörtüüzaltmışdört altın, Çarşambalı Ramazan ve dört arkadaşı tarafından soyulmuşsa da, gönderilen takip müfrezeleri Ramazan'ı yakalayıp ellibin lira ile üçbuçuk küsur bin liralık altını ele geçirmişlerdi (628).

Gerkeş Edhem'le uğraşıldığı ve Yunanlılar karşısına ilk defa düzenli ordu ile geçmeğe hazırlandığı sıralarda da, asayişe önem verildiğini görmekteyiz. Örneğin; Aralık 1920 sonlarında, Devrek'in Dorukhan civarında şakilik yapan, Dirgine'nin Başyolluca köyünden Ahmed Kalfaoğlu Şâkir ve onüç arkadaşı, Gerede Jandarma Kumandanı Mülâzım İzzet'in komutasındaki müfreze tarafından, silâhlarıyla birlikte yakalanmışlardı (629).

Aynı şekilde, Düzce-Akçakoca yolunda Düzceli tüccar Maksud

(628) Derdli, 23 Ağustos 1336, No. 21, s.2.

(629) Derdli, 1 Kânûn-ı sâni 1337, No. 42, s.1.

Bey'in parasını çalan şakilerden Eszahanım köyünden Cananoğlu Mahmud da, Akçakoca Jandarma Bölük Kumandanı Mülâzım-ı evvel Nazmi'nin komutası altındaki jandarma müfrezesi tarafından yapılan çatışma sonucu yaralı olarak ele geçirilmişti (630).

Yine, Akçakoca Jandarma Bölük Kumandanı'nın komutası altındaki müfreze, Akçakoca ve Yığlıca/Melenderesi yöresinde bir süreden beri şakilik yapan, Kürt Savlı Çetesi'ne mensup;Yeniyer köyünden Dimitri, Elnalı köyünden Yorgi, Kör Mustafa ve Dibektaşlı Emrah takip edilerek yakalanmışlardı (631).

Yukarıda yazılan hâdiselerden anlaşıldığına göre, içinde bulunulan kötü şartlara rağmen, bölge asayişine büyük bir önem verilerek, yöre ahali si her türlü düzen bozucu faaliyetlerden korunmaya çalışılıyordu.

Ordunun, Yunanlıların karşısına I. İnönü Muharebesi'nden daha kuvvetli bir şekilde çıkmaya hazırlandığı günlerde,Bolu bölgesinde adf suşlu takibine devam edildiğini görmekteyiz.

Meselâ; Gerede kazasında öteden beri yaptığı şakavetle tanınmış olan Lütfi ve arkadaşı Çakıcı Hüseyin, Gerede Jandarma Kumandanı İzzet'in komutası altındaki jandarmalar tarafından Şubat 1921 ortalarına doğru yapılan bir çatışma sonucu yakalanmışlardı (632).

(630) a.g.y.

(631) a.g.y.

(632) Dardlı, 14 Şubat 1337, No. 46, s.2.

I- NİSAN 1921'DE

İZMİT-DÜZCE ARASINDAKİ DURUM

İzmit ve Adapazarı bölgesinde Yunanlıların kuvveti, muntazam bir Fırka idi. Kocaeli bölgesindeki Türk kuvvetleri; İpsiz Receb'in kurduğu Kuvâ-yi Milliye'den Nizamiye'ye geçirilmiş bir tabur, Adapazarı Milis Taburu -ki Yüzbaşı Edhem Şevki Bey'in komutasında idi- ve Zibaoglu Hüseyin Efendi'nin emrindeki Kuvâ-yi Milliye'den Nizamiye'ye geçirilmiş diğer iki taburdan kurulmuştu. Yani bütün kuvvetler, toplam olarak beş tabur piyade, bir millî süvari alayı, üçü seri ikisi adı ateşli olmak üzere beş toptan ibaretti. Piyade taburlarının çoğunun henüz teşkilâtı tamamlanmamıştı. Subayları eksik, nakliye vasıtaları yoktu. Sadece bir tabur, İpsiz Receb'in bölgesinde Livâ Jandarma Kumandanı Rüşdi Bey'in kardeşleri Osman ile Süleyman Beyler'e yapılan bir tecavüz sebebi ile, cepheye gönderilmeyerek burada tutuldu. Yunanlılar Kâzım Paşa'nın taarruzuna iyice hazırlanmıştı. Mevcut taburların herbirine, başka başka alayların taburları imiş gibi, ayrı ayrı numaralar verildiği ve bu numaralar da çeşitli şekillerde açıklandığı için, Türk kuvvetleri fazla zannediliyordu. Cepheye gece baskınlarına ve keşif faaliyetlerine de devam ediliyordu (633).

(633) K. Özalp, Millî Mücadele (1919-1922) I, Ankara 1971, s.177.

III- KÂZIM PAŞA DÜZCE'DE

(NİSAN-MAYIS 1921)

BMM Reisi ve millî hareketin azimli önderi Mustafa Kemal Paşa, düşman fırkaları İnönü'den çekildikleri gün, Müretteb Kolları Kumandanı ünvanıyla Kâzım (Özalp) Paşa'nın Kocaeli Bölgesine gitmesini istedi. Görevi kabul eden Kâzım Paşa BMM'den ayrılarak bölgeye hareket etti. Sarıköy, Nallıhan, Mudurnu, Bolu yolu ile Düzce'ye doğru giderken, bu bölgelerde olağanüstü olaylar yaşandığını gördü. Geçilen yerlerde halk, II. İnönü zaferinin şenliklerini yapıyordu. Yollarda görüşülen vatandaşlar "her ne hizmet ve fedâkârlık lâzımsa ifâyâ amâdeyiz" diyorlardı (634).

Kâzım Paşa, Düzce'ye, hiçbir zaman unutamayacağı büyük bir tezahürat içinde, 7 Nisan 1921 günü girdi. Bu sırada düşman Kocaeli bölgesindeydi. Kısmen Sakarya boyunca ve kısmen Geyve Boğazı ile bunun batısındaki sırtlardan denize kadar uzanan mevzileri işgal ve tahkim etmiş bulunuyordu. İzmit, Adapazarı ve Sapanca da düşman işgalinde bulunmaktaydı. Mayıs ayı başlarına kadar Karargâhı ile birlikte Düzce'de kalan Kâzım Paşa, sonra Geyve'ye geçmişti. Kuvvetler de mümkün olduğu kadar düzene sokulmuş, takviye edilmiş ve yeni bir tabur daha teşkil olunarak, altı piyade taburuna çıkartılmıştı. Fakat, bütün bu kuvvetler çok geniş bir cephede, dağınık bir halde bulunuyorlardı. Düşman, özellikle Arifiye ve Sapanca yakınlarındaki mevzilerinde kuvvetli tahkimat yapmıştı (635).

(634) a.g.e., s.176.

(635) a.g.e., s.176-177.

IV- BMM KUVVETLERİNİN
ASKERİ VE SİYASİ ZAFERLERİNİN
BOLU'DAKİ AKİSLERİ

24 Ekim 1920'de başlayan Gediz taarruzu ile, 25 Ekim'de Türk kuvvetleri burayı ele geçirdiler. Yunan kuvvetleri ile yapılan çatışmalar sonucu 27 Ekim'de Gediz'i boşaltmak zorunda kaldılar (636). 25 Ekim'de Türk kuvvetlerinin Gediz'e girdiği haberinin Anadolı Ajansı vasıtasıyla Bolu'ya ulaşması üzerine, Bolu'da büyük bir heyecan uyandı. Bolu ahalisi ev ve dükkânlara bayraklarını asarak, belediye binasında toplandı. Buradan, önce hükümet konağına gidildi. Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi ve Bolu Mebusu Hafız Tayyar Bey burada halk adına bir konuşma yaptı. Mutasarrıf Halil Bey de, Bolu halkının minnet duygularını BMM Riyâseti'ne ve Müdâfaa-i Milliye Vekâleti'ne iletteceğine söz verdi (637).

Sonra, topluluk Fırka'ya gitti. Burada Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Dr. Midhat tarafından, halkın şükran duyguları arz edildi. Binbaşı Nâzım, Midhat Bey'in konuşmasından sonra, cevabi bir konuşma yaptı (638).

Çarlık Rusyası'nın Birinci Dünya Harbi'nde yenilgiye uğremesi sonucu; Erivan, Gümrü ve Kars dolaylarında Ermeni Devleti kurulmuştu. Taşnak Partisi tarafından idare olunan ve İtilâf Devletleri'nin yardımını gören bu devlet, millî hudutlarımıza

(636) S. Selek, a.g.e., s.876-877.

(637) Bolu, 4 Teşrin-i sânî 1336, No. 317, s.1.

(638) a.g.y.

tecavüz ediyor, Müslüman halka sulünde bulunuyordu. Bu yüzden, BMM Hükümeti'nin talimatı ile, Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Paşa'nın Ermenilere karşı harekete geçmesi sonucu, 29 Eylül'de Sarıkamış, 30 Ekim'de Kars ve 7 Kasım'da Gümri alınmıştır. 18 Kasım 1920'de mütareke imzalanmış, barış antlaşması ise, 2-3 Aralık 1920'de imzalanmıştır.

BMM Hükümeti'nin ilk siyasi zaferi olan Gümri Antlaşması'nın imzalanmasının Bolu'da duyulması da, halk tarafından coşkuyla karşılanmıştır. Halk toplanarak hükümet konağına gitti. Hafız Tayyar Bey'in bir konuşma yapmasından sonra, hükümet adına emekli Binbaşı Tahsin, Bolu halkının şükran duygularının BMM Riyâseti'ne ve Müdâfaa-i Milliye Vekâleti'ne arz edileceğini bildirdi. Hükümet konağındaki tören, Şeyh Nureddin tarafından okunan dua ile sona erdi (639).

Buradan Kalem Riyâseti ve Mıntaka Kumandanlığı'na giden aynı topluluk, BMM'ne, Kâzım Paşa'ya ve Şark Ordusu'nun bütün fertlerine minnetlerini sunmaya geldiklerini bildirdiler. Müftü Ahmed Recâf Efendi'nin okuduğu dua ile tören son buldu (640).

Ankara'daki siyasi gelişmeleri yakından izleyen Bolu, BMM Hükümeti ile aynı paralelde olduğunu göstermeye büyük çaba harcıyordu. Örneğin; Bolu Belediye Reisi Hâfız Hakkı Bey, Hindistan'daki Müslümanların selâmını getirmek üzere Ankara'ya gelen Mustafa Sagır'e (641), Boluluların iyi dileklerini sunan 20 Ara-

(639) Derdli, 6 Kânûn-ı evvel 1336, No. 36, s.2; Bolu, 9 Kânûn-ı evvel 1336, No. 322, s.1.

(640) a.g.y.

(641) Meşhur İngiliz casusu Hindli, 2 Aralık 1920'de Kas-

lık 1920 günlü telgrafı BMM Riyâseti'ne göndermiştir (642).

Uzun zamandır sürgün hayatı yaşayan Konstantin, 14 Kasım 1920 seçimleri sonucu iktidara gelince, Yunan davasını ve Venizelos'u destekleyen Lloyd George ile Clemanceau'nun desteğini kazanabilmek için, Birinci İnönü Muharebesi'ni başlatmıştı. 6 Ocak-10 Ocak 1921 günleri arasında yapılan muharebede, Yunanlılar Bursa yönünde çekilmek zorunda kalmıştı.

Bu zafer haberi Bolu'da sevinçle karşılandı. Halk, ordunun subay ve erlerine verilmek üzere tütün gönderilmesini düşünerek, Belediye Reisi Hâfız Hakkı Bey'e başvurdu, Halkın bir gün içerisinde yüzyirmi lirayı aşkın para yardımında bulunduğu ve bu yardımın kısa sürede önemli bir yekûnu bulacağı anlaşıldı. Düzce, Gerede, Mudurnu ve Göynük ahâlisinin de bu yardıma katıldıkları anlaşıldı (643).

Bu zafer üzerine Belediye Reisi, BMM ve Garb Cephesi Kumandanlığı'na gönderdiği telgraflarla, Boluluların tebrik ve başarı dileklerini iletmiştir (644).

Bolu ahâlisinin yukarıda söz konusu ettiğimiz yardımlara sonucu, dört yüz paket içinde iki yüz kaya atık tütün, Bolu Mıntıka Kumandanlığı Yâver-i sabıkı Mülâzım Ziyaeddin vasıtasıyla, Garb Cephesi Kumandanı Mirlivâ İsmet'e ulaşmıştır (645).

tamunu'da idi. 24 Mayıs 1921'de asıldı. Bkz. K. Ali, İstiklâl Mahkemeleri Hatıraları, İstanbul 1955, s. 79-88.

(642) Dardlı, 20 Kânûn-ı evvel 1336, No. 38, s.3

(643) Dardlı, 16 Kânûn-ı sâni 1337, No. 42, s.1.

(644) a.g.y.

(645) Dardlı, 21 Mart 1337, No. 51, s.2.

Cephesi Kumandanı, Bolu Mintaka Kumandanlığı'na gönderdiği telgrafta; ordu namına yaptığı teşekkürün uygun vasıtalarla bütün Bolu ahalisine duyurulmasına aracılık yapılmasını istemiştir (646). Mirliş İsmet'in adı geçen telgrafının metni Derdli Gazetesi'nin 21 Mart 1921 Pazartesi günlü nüshasında yayınlanmıştır.

Yunanlılar, Birinci İnönü Muharebesi'nin Yunan halkı ve batı devletleri üzerinde yaptığı kötü etkiyi silmek amacıyla, Mart 1921'de ikinci bir taarruza giriştiler. Kral idaresinin prestijini kurtarmak dışında, Mart 1921 taarruzunun daha önemli başka sebepleri de vardır.

Taarruz, siyasî düşüncelerle Londra'da kararlaştırılmıştır. Londra'da Türklerin Yunan ordusu aracılığıyla nasıl yenileceği ve barış şartlarının Türkiye'ye nasıl kabul ettirilebileceği inkânları araştırılmış, sonuçta, Mart 1921 taarruzuna karar verilmiştir. 23 Mart 1921'de Yunan taarruzu ile başlayan İkinci İnönü Muharebesi, Türk ordusu tarafından kazanılmıştır.

İkinci İnönü Zaferi dolayısıyla, yurdun her tarafında olduğu gibi, Bolu'da da büyük bir heyecan uyanmış; 2 Nisan 1921 günü ulema ve şeyhler tarafından muhteşem bir dinî tören düzenlenmiş, binlerce kişi tehlil ve tekbirlerle şehri dolaşarak, resmî daireleri ziyaret etmiş ve BMM Hükümeti'ne övgülerini sunmuşlardır. Akşama gösterişli bir fener alayı, 3 Nisan'da mevlit okutulması ve köylünün katılmasıyla bir millî tören düzenlenmesi kararlaştırılmıştır (647).

(646) a.g.y.

(647) Derdli, 18 Nisan 1337, No. 55, s.2.

Halkın ardı arkası gelmeyen tebriklerinden çok memnun olan Halil Bey (648), 2 Nisan 1921 günü, BMM Riyâseti'ne telgraf göndererek, tebriklerini arz etmiştir (649).

BMM Reisi Mustafa Kemal Paşa, 5-6 Nisan 1921 günü Bolu Mutasarrıflığı'na gönderdiği cevabi telgrafta (650);

"Bolu Mutasarrıflığı'na.

Telgrafnameniz hey'et-i umûniyyede kıraat edildi. Halâs-ı vatana müteveccih mesâf-i milliye hakkında gösterilen heyecan ve yüksek alâkadan dolayı teşekkür olunur efendim

Büyük Millet Meclisi Reisi

Mustafa Kemâl

5/6.4.37"

diyordu.

Halil Bey, 2 Nisan 1921 günü halkı İkinci İnönü Zaferi hakkında aydınlatabilmek için bir mektup yayınlamıştır (651). Adı geçen mektubun süreti, Derdli Gazetesi'nin 11 Nisan 1921 günlü nüshasında neşredilmiştir. Halil Bey, mektubunda yalnızca İkinci İnönü Zaferi'ni anlatmakla kalmamış, genel durumu kısaca gözler önüne sermeye çalışmıştır.

Bolu Belediye Reisi Hakkı Bey, 2 Nisan 1921 günü Garb Cephesi Kumandanlığı'na (652), 3 Nisan 1921 günü BMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgraflarla ordunun zaferi hakkında Bolu

(648) Derdli, 11 Nisan 1337, No. 54, s.2

(649) a.g.y. Bkz. Ek XVIII- a.

(650) Derdli, 18 Nisan 1337, No. 55, s.2, Bkz. Ek XVII-b.

(651) Derdli, 11 Nisan 1337, No. 54, s.1. Bkz. Ek XVIII.

(652) Derdli, 6 Nisan 1337, No. 53, s.1.

ahâlisinin hislerine tercüman olmaya çalışıyordu. Hakkı Bey, BMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafta (653);

"Türkün ve Müslimânın ma'sûm başını yükselten iklîl-i zafer eser-i dehşetkardır. Tarîh-i İslâm nâm-ı bülendinizle ziynet - lensin. Ve Cenâb-ı Hakr çelik yumruğunuzu düşmanlarımızın başından eksik etmesin

3.4.37

Bolu Ahâlisi Nâmına
Belediye Reisi Hakkı"

diyordu.

BMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın, Bolu Belediye Reisi'ne gönderdiği telgrafın metni aşağıda verilmiştir (654):

"Bolu Belediye Reisi Hakkı Bey'e

c. 1.4.37 telle gelen cevabdır.

Hissiyâtınıza teşekkür eder, kahraman milletimizi daha büyük zaferlerle vâyedâr-ı fahr ü mübâhât buyurmasını lütf-ı ilâhiden tazarru' ederim.

3.4.37

Türkiye Büyük Millet Meclisi
Reisi Mustafa Kemâl"

(653) a.g.y.

(654) a.g.y.

DOKUZUNCU BÖLÜM

HALİL BEY'İN MUTASARRİFLİĞİ'NİN SONU

Halil Bey, Dâhiliye Vekâleti'ne gönderdiği 22-23 Mayıs 1921 günlü telgrafta; "mahcûriyet-i mutlaka-i maneviye altında kalan" kendisinin af, nakl ve azl gibi, Dâhiliye Vekâleti'nin uygun göreceği bir şekilde, Bolu'dan alınmasını istemiştir (655).

Ona göre; "mahcûriyet ve mes'ûliyetin aynı şahısta birleşmesi tabiat-ı esyâya muhâlif olduğu gibi" (656), mahcûriyetin sebeplerinin ortadan kaldırılmasına Dâhiliye Vekâleti'nin bile kudretinin yetemeyeceği anlaşıldığından, bu duruma bir an önce son verilmesi gerekmektedir (657).

Büyük bir psikolojik baskı altında yazıldığı anlaşılan Halil Bey'in telgrafına karşılık, Dâhiliye Vekili Atâ Bey'in gönderdiği 23 Mayıs 1921 günlü telgrafta; "Zât-ı Vâlîlârinin mahcûriyet-i mutlaka-i maneviye altında bulunduğunuzdan ve sâîreden bahs buyurulmasından vâzih bir maksad anlaşılmamış olduğundan" (658) durumun açıklamasının yapılması istenmiştir.

Bunun üzerine, 26-27 Mayıs 1921 günü Dâhiliye Vekâleti'ne telgraf gönderen Halil Bey, burada zaman zaman çeşitli sebeplerle söz ettiği birtakım problemleri, içinde bulunduğu ruhî durumu ve doğal şartları da belirtmesi bakımından ilgi çekici bir şekil-

(655) a.g.h., s.151-152.

(656) a.g.h., s.152.

(657) a.g.y.

(658) a.g.y.

de ortaya koymuş, artık bundan böyle inançlarına ters düşen bu tarz gelişmeyi sürdürmeyeceğini belirtmiştir. Söz konusu telgrafın metni, Halil Bey'i anlatması bakımından önemli görüldüğü için aşağıya alınmıştır (659):

"Dâhiliye Vekâleti'ne,

c. 23/5/37 tarih ve 1896 numaralı şifreye: Bolu Livâsı aylardan beri zan ve şübhe altında bulunuyor. Livâ'nın pek sıkı bir teftiş görmesine rağmen bu zan bir türlü zâil olmadı; bil'akis tezâyüd etti. Bunun en canlı delili, makâm-ı devletlerinin tevâlî eden muâhazeleridir. Takdîr buyurursunuz ki velâyet-i âdiyeyi haiz olan bir idâre adamının nâzım ef'âli herşeyden evvel kendi vicdânıdır. Hakikî bir idâre adamı herhangi bir mahkemeden fazla tarih nazarında mahkûm olma endişesinden muzdarib olur. Hâl böyle iken Livâ'nın siyâset-i umûniyesine müte'allik tasavvurât ve icrââtın daima iftirâ ve tezvîr kayalarına çarparak akamete mahkûm oldu. Buna mukâbil yegâne idârfî hasmın olan şahsın tezvîrât ve müftereyâtı daima gûş kabul buldu. Livâ, hemen her vakit iftirânın galebe-i kâmileci, hakkın mahkûriyetini, batılın zaferini görmekle müteallim oldu. Bu şerâit tahtında ifâ-yi vazife eden herhangi bir idâre adamının mânen mahcûr olduğunu arz ve izâha lüzûm yoktur kanâatindesim. Şimdiye kadar Livâ'ya akıl ve hayâle gelmedik iftirâlarla hücûm edenler, Ankara'yı yaygaralara boğarak, hükümeti kar kış demeden Bolu'ya müfettiş izâmına mecbûr edenler, İncirli fâcia-i âhiresini cynayanlar, sûret-i haktan görünerek jandarma kumandanlığında bir tebeddül vukû'unu teşvik edenler, mu-

ayyen kuklulardır. Dün ve bugün bu kadar ma'rifetler gösteren bu zevât, yarın daha mühim işler başaracaklar, zuhûr edecek fenâlik-ları Bolu'nun bedbaht Mutasarrıfı'na izâfe edeceklerdir. Binâen-aleyh bir seneden beri müşfik bir baba gibi idâre ettiğim bir li-vâyı şîrâze-i intizâmıdan çıkmış görmekten ise, uzaklaşmağı tercih etmek fazla bir ihtiyâtkârlık sayılmamalıdır efendim.

26/27 Mayıs 337

Bolu Mutasarrıfı

Halil"

Halil Bey'in bu anlamlı telgrafı üzerine, Hükümetçe duru-mun ciddiyeti anlaşılmiş, Vekiller Heyeti'nin 13 Haziran 1921 gün-lü toplantısında, Halil Bey'in sınıfıyla Aydın Mutasarrıflığı'na tayin edilmesi kararlaştırılmıştır (660). Dâhiliye Vekili Atâ Bey bu durumu 14 Haziran 1921 günlü bir telgrafla Halil Bey'e bildi-rerek, yeni görev yerine hareket etmesini istemiştir (661).

(660) a.g.h., s.153; Memûrine Mahsûs Tercüme-i Hâl Cüzda-nı, s.3.

(661) a.g.y. Bu telgrafta; "Bolu Mutasarrıflığı'na üçüncü sınıfıla Denizli Mutasarrıfı esbâkı Fahrî Beyin ta'yini ile zât-ı vâlânızın sınıfınızla Aydın Mutasarrıflığı'na nakliniz Hey'et-i Vekile'nin 13 Haziran 37 tarihli ictimâ'ında karargîr olmuştur. Hareket buyurulması" denilmektedir.

S O N U Ğ

Halil Bey, Bolu Mutasarrıflığı'na tayin edilinceye kadar, çegitli görevlerde bulunarak devlete hizmet vermiş bir şahıstır. Fakat, Mutasarrıf'ın en büyük hizmeti Millî Mücadele sırasında, Bolu ve Aydın Mutasarrıflıkları görevleri ile olmuştur.

6 Temmuz 1920'de Mutasarrıflığına başladığı Bolu'da en önemli problem, bölgenin bazı kısımlarının her an patlamaya hazır bir barut fıçısı gibi ayaklanma arefesinde olmasıydı. Halil Bey'e göre, "Haricî istilâya karşı bir demirkapı mesabesinde olan Bolu Dağları'nın anahtarını bu hain kapıcının elinden almak ve kendisini ziyan vermeyecek bir hâle koymak lâzımdır".

Halil Bey'in göreve bağlanmasından kısa bir süre sonra Sı-ğırkuyruk hâdisesi ile Müfren ayaklanması ortaya çıkmıştır. BMM Hükümeti şartlar dolayısıyla meseleyi anlaşma yoluyla çözmeye yoluna gitmiştir. Fakat, Halil Bey bu konuda; "Mazide nâmerdliğin envânını irtikâb etmiş olan bu cemaatle-bu kadar zelîlâne bir şekilde- anlaşmanın mazideki fecâyiden daha acı vekâyie sebep olabileceğini tahmin ediyorum" demektedir. Ona göre, haricî düşmanlarla uğraşan ordu, bu meseleye kuvvet ayıramayacak bir durumda ise, faal kişilerden kurulmuş küçük mevcutlu gönüllü kıtaları saldırıya sürmek suretiyle, bu çürük dişin sökülüp atılması gerekiyordu.

Nitekim, asilerle anlaşma yapılmasından çok kısa bir süre sonra İkinci Düzece Ayaklanması patlak vermiş, Ankara Hükümeti'nin uzun müddet bu mesele ile uğraşması gerekmiştir.

Bu ayaklanma sırasında, Livâ'nın mümkün olduğu kadar az zarar görmesini sağlamaya çalışan Halil Bey, Ankara'nın daveti üzerine 20 Ağustos 1920'de Ankara'ya giderek, ayaklanma hususunda belgeye dayalı uzun bir rapor sunmuştur.

Ankara'da işini bitirdikten sonra Bolu'ya dönen Halil Bey asilerin tedip edildiği kritik ve tehlikeli bir sırada mülki idarenin devamını sağlamış, halkın bu olağanüstü şartlar dolayısıyla mağdur olmaması için büyük çaba sarfetmiştir.

IV. Müretteb Fırka Bolu'dan ayrıldığında, Çerkes Edhem ayaklanma çıkardığında ve Sakarya'da harp durumu bozulduğunda, asilerin eli kulağında denilmiş olmasına rağmen, bu hâdiseler Halil Bey'in tavrı sayesinde Livâ'ya etkileyememiştir. Telkin ve irşadın en etkili kuvvet olduğuna inanan Halil Bey, bütün iyiliği tatlı dili ile yapmıştır. O tatlı dil ki, ayırt etmeksizin herkese uygulamıştır. Doğru yolda olanları okşamak, gizgiden çıkanları bir darbe-i mevt ile ezmek. İşte Halil Bey'in siyaset mizanı budur. Bunları yapan Bolu Mutasarrıfı'dır. Bunlar TBMM Hükûmeti nam ve hesabına yapılmıştır. Halil Bey'in bu şekilde davranması çok faydalı olmuştur.

Bu sebeple de, zaman zaman askerî makamlarla sürtüşme içine girdiği olmuştur. Dolayısıyla, Dâhiliye Vekâleti ile olan ilişkileri de bazen gerginleşmiştir. Arkadaşı Hamza Osman Erkân'a göre, harp adamı olduğu gibi, ince bir fikir ve kalem adamı da olan Halil Bey, gerek askerî makamlara ve gerekse Dâhiliye Vekâleti'ne gönderdiği yazılarda, meseleleri bütün açıklığıyla ortaya koyabilmeyi becerebilmiştir.

Halil Bey, Eylül 1920 ortalarından başlayarak, Şubat ortalarına kadar devam eden bir çalışma sonucunda kamuciyunu BMM Hükümeti lehine kazanmayı başarmıştır.

Halil Bey, İkinci İnönü Zaferi sıralarında cephe için çok fedâkârane çalışarak büyük yardım temin etmiştir. Kâzım (Özalp) Paşa, Millî Mücadele adlı eserinde, Halil Bey'in cephe için vadedtiği yardımları tamamen yapmış olduğunu yazmasının, kendisi için bir vicdan borcu olduğunu belirtmektedir.

Halil Bey sayesinde millî davanın düşmanı memleketten atmak olduğunu anlayan yöre halkı, bundan sonra bunu gerçekleştirebilmek için, büyük fedâkârlıklarda bulunmuşlardır. Günahlarının bedelini ödemek ister gibi, Birinci ve İkinci İnönü Muharebeleri ve diğerlerinde üstün başarılar elde etmişlerdir.

İpsiz Receb ve avanesinin bölgede yaptıkları bazı gayr-ı mevrû hareketler üzerine, Halil Bey bir tedip hareketine girişmiş, bu yüzden üst makamların tepkisini çekmişti. Halil Bey, BMM Hükümeti'nin umdelerine aykırı davranışlarda bulunan şahısları yola getirmeyi başaramamış, fakat bu konu dolayısıyla başı epey ağrımıştır.

Daha sonra Bolu'ya gönderilen Mıntaka Kumandanı Kaymakam Osman'ın bazı hareketleri de Halil Bey'in üzülmesine sebep olmuştur. Millî Mücadele sırasında devrin clağanüstü şartlarının şahıslara münhasır özelliklerle birleşmesiyle, mülkî ve askerî idareciler arasında zaman zaman görülebilen bu tür meseleler, Yunanlı kapıda iken, Ankara Hükümeti'nin epey uğraşmasını gerektirmiştir.

Dâhiliye Vekâleti, Halil Bey'in isteği üzerine, clanları anlamak amacıyla , Mutasarrıfın teftiş edilmesi için Müfettiş Tal'at Bey'i göndermiştir. Soruşturmadan memnun olan ve bu işten alınmışın akıyla çıkan Halil Bey, suçlu görülenlerin cezalandırılmaması üzerine kırılmıştır. Halil Bey'in kırılmakta haklı olmasına rağmen, zamanın ihtiyaçları dolayısıyla böyle davranıldığına anlamamız güç olmasa gerektir.

Her ne surette olursa olsun halkın hak ve hukukunu korumaya çalışan Halil Bey, Kaymakam Osman ve diğerleri ile olan mücadelelerinden sonuç itibarıyla başarılı çıkmıştır. Fakat, bu tür sürtüşmeler, Halil Bey'i çok üzmüştür. Bundan dolayı, Dâhiliye Vekâleti'nden Bolu Mutasarrıflığı görevinden alınmasını istemiştir. Bu isteği uygun bulan Heyet-i Vekile 13 Haziran 1921 günlü toplantısında, Halil Bey'in Aydın Mutasarrıflığı'na tayin edilmesini kararlaştırmıştır.

Memûrine Mahsûs Tercüme-i Hâl Cüzdanı'nda sûreti bulunan Bolu Meclisi İdare Mazbatası'nda Halil Bey'in Bolu Mutasarrıflığı hususunda şöyle denilmektedir:

"Tevfikât-ı Nizâmiyeden bir güne zimmet ve ilişiği olmadığı gibi, memleketin geçirmekte olduğu buhran ve heyecan ve ihtilâlât güne güne rağmen ittihâz ettiği tedâbir ve kıyâset-i harikülâdesiyle tedvir-i umûr-ı idâre-i memlekete muktedir olmuştur.

hulâsa-i meâl

Vesika

Cinsi:	No:	Tarihi
Bolu Meclisi İdâre Mazbatası	490	16 Haziran 1921

Yukarıdaki mazbata metninde de görüldüğü gibi Bolu Mutasarrıflığı'nı fevkalâde yönetmiş olan Halil Bey, böylece tarihi bir görevi lâıykıyla yerine getirebilmiş nadir şahsiyetlerden biri olmuştur.

Bolu Mutasarrıflığı'ndan sonra bulunduğu mülki idarecilik ve mebusluk görevlerinde de büyük başarılar sağlayan Halil Bey'in saygıyla anmamız gereken bir diğer yönü de, hatıralarını ve e-
lindeki belgelerin metinlerini kaleme almasıdır. Çünkü Millî Mücadele'de rol alan şahsiyetler arasında, hatıralarını yazanların sayısı hiç de fazla değildir.

Harbiye'den Mülâzım-ı sâni olarak mezun olduğundan itibaren değişik görevleri ifa etmek suretiyle vatan hizmetinde bulunan Halil Bey, Zonguldak Milletvekili iken, 1943'te vefat etti.

Hatıralarında, kendisi için önemli olan hususlardan birinin tarih önünde verilecek hüküm olduğunu belirten Halil Bey, memleketine yaptığı hizmetlerle tarihteki şerefli yerini almıştır.

V. S.
Fakülte Köğretim Kurulu
Dokümantasyon Merkezi

B İ B L İ Y O G R A F Y A

I. ARŞİV BELGELERİ

ATASE Başkanlığı Arşivi
Cumhurbaşkanlığı Arşivi
Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü Arşivi
İçişleri Bakanlığı Arşivi
Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi
Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi

II. SÜRELİ YAYINLAR

1. GAZETELER

Derdli (Bolu)
Bolu
İleri

2. DERGİLER

Harp Tarihi Belgeleri Dergisi
Harp Tarihi Vesikaları Dergisi

III. DİĞER KAYNAKLAR, KİTAPLAR VE MAKALELER

Abalıoğlu, Yunus Nadi, Kurtuluş Savaşı Anıları, İstanbul 1978.
_____, Yenigünden Cumhuriyete, Cumhuriyet, No.35
(11 Haziran 1923).

Apak, Rahmi, İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu, İstanbul 1942.

----- - Hallı, R. - Coşkun, K., Türk İstiklâl Harbi II
(Batı Cephesi II. Kısım), Genel Kurmay Harp Tarihi Başkanlığı
Resmî Yayınları, Ankara 1978.

Belen, Fahri, Türk Kurtuluş Savaşı, Ankara 1983.

1965 Genel Nüfus Sayımı İdari Bölünüş İstatistik Bülteni, DİE,
Ankara 1965.

Birinci İhsan, Millî Mücadele İçin Kurulan Çeteler, Vatan Bizim
Canımız, Hayat Tarih Mecmuası, sayı 10 (Kasım 1971).

Bolu Livâsı Sâlnâmesi 1921-1922.

Cebesoy, Ali Fuat, Millî Mücadele Hatıraları, İstanbul 1953.

Cuinet Vital, La Turquie d'Asie IV, Paris 1892.

Çağlar, Günay, Hüsrev Bey Hey'et-i Nasihası, Basılmamış Yüksek
Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, A-
raştırma Merkezi No. 956.0811 Ç.23, Erzurum 1985.

Ertuna, Hamdi, Türk İstiklâl Harbi VI (İstiklâl Harbinde Ayak-
lanmalar), Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Resmî Yayınla-
rı, Ankara 1974.

Gerde Hüsrev, Bolu İsyanı, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Arşiv
No. 21/3001-3005.

Güralp, Şerif, İstiklâl Savaşının İç Yüzü, İstanbul 1958.

İdikut, İhsan, İdeal Komutanlarımızdan IV. Fırka Kumandanı (Mira-
lay Şehit) Nâzım Bey, İstanbul 1952.

Karal, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi VII, Ankara 1977.

Karamanoğlu, Muhsin, Fıkra ve Geçmişten Hatıralar: Merhum Hoca
Süreyya Efendi, Çele-Bolu II/20 (Aralık 1964), s.14-19.

Kastamcnu Vilâyeti Salnamesi 1897-1899.

Kılıç, Ali, İstiklâl Mahkemeleri, İstanbul 1982.

Kili, Suna, Türk Anayasaları, İstanbul 1982.

Konraba, Zekâf, Bolu Tarihi, Bolu 1964.

Konukçu, Erver, Bolu Bölgesine Ait Millî Mücadele Kronolojisi ,

Atatürk Devrimleri Enstitüsü Dergisi I/1 (Temmuz 1978),s.23-24.

Mehmet, Arif, Millî Mücadele Hatıratı 1335 (1919) - 1339 (1923),

Sadeleştiren: Fethi Tevetoğlu, İstanbul 1972.

Mitralyöz, Osman, Gerede, Ankara 1970.

Müstakil Bolu Livâsı Salnamesi 1918.

Orhun, H. - Kasaroğlu, C. - Belek, M. - Atakul, K., Meşhur Vali-

ler, Ankara 1969.

Özalp, Kâzım, Millî Mücadele (1919-1922) I, Ankara 1971.

Özkaya, Yücel, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Ankara 1981.

Özkök, Rükü, Millî Mücadele Başlarken Düzce-Bolu İsyânları,1971.

Rıza Nur, Hayat ve Hatıratım III, İstanbul 1967-1968.

Sarıbay, Selim, İstiklâl Savaşında Mudurnu-Bolu-Düzce, Sunan:A.

Utkun Boyacıgiller, Aydın 1943.

Selek, Sebahattin, Millî Mücadele II, İstanbul 1982.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları I,Ankara 1985.

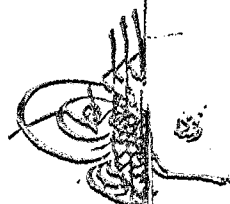
Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi 1336-1337.

Türkmen, Halil, İstiklâl Harbinde Aydın ve Bolu'ya Ait Halil

Bey'in Hatıraları (1920-1922), Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü,

Arşiv No. 142/23937.

Umay, Fuat, Seçmenlerimle Başbaşa, Ankara 1950.

دولت علیه تاج کیشین

اسم و شهرت	پدری اسمیه عمل اثناسی	والدسی اسمیه عمل اثناسی	تاریخ و محل ولادت	محل	سنت و سنت و خدمت و انتخاب سالان	سائل و زوجی مستعد اولوب اولدینی	درجات و ستون عسکری
محمد علی	محمد علی	محمد علی	1870 1870	محمد علی	محمد علی	محمد علی	محمد علی

اشکالی				سجل قوسده قید اولنان محلی				
بری	کوز	سیا	حالات قارانه تاریخ	ولایت	تناسی	عده و فریسی	زمانی	نوع سکن
محمد علی	محمد علی	محمد علی	محمد علی	محمد علی	محمد علی	محمد علی	محمد علی	محمد علی

بالاده اسم و شهرت و حال و سنق عمر اولان شهرت
 اول سورته جریده قوسده مقید اولدینی مشر ایتمه تذکره اعطا قندی
 1870

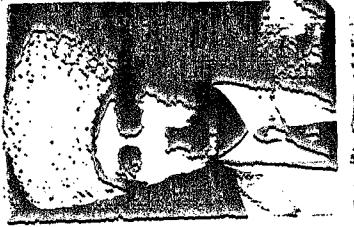
Ek I (Mehmet Doğan Türkmen'in
Özel Arşivinden Alınmıştır.)

تعمیرات و تعمیرات
سجل نفوس نظامی

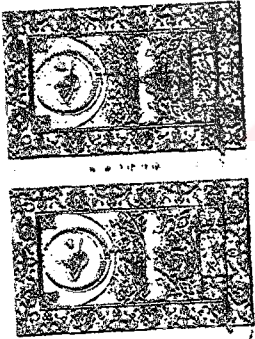
سجل نفوس نظامی

تیمه دولت علیحدہ سر شمس امراں شہر ماہول بیچ و تراخ و انتظام
 و سرزویت ماشہ استخوانہ و سرور تہ کرسی و ساپورت اخذ
 ابراز ایسکہ مجبورودہ - کورمندی حالہ بنسومات مذکورہ
 اولورہ تہ کرہ عتاییہ ساخته اولورق باہان ویا تبیر و تحریف
 پنجمی مادہس سرچینیہ برسدن اوج ستیہ تدر حبس ایک مجاز
 کرک انشای تحریردہ کرک بدالتمرر مجدداً و تبدیلاً و یا خود
 نظامہ سنک ان برنجی مادہس انکاستندہ .

رقبات	انصاری	تلازومی	مسکن	موزن قلی	تاریخ و مہر	انصاری	تلازومی	مسکن	موزن قلی	تاریخ و مہر

Ek II (Mehmet Doğan Türkmen'in Özel Arşivinden alınmıştır.)

Handwritten title in Ottoman Turkish script: "Mehmet Doğan Türkmen'in Özel Arşivi"

Handwritten notes and signatures in Ottoman Turkish script, including names like "Mehmet Doğan Türkmen" and "Mehmet Doğan Türkmen'in Özel Arşivi".

Handwritten notes in Ottoman Turkish script, possibly a list or index of items in the archive.

Table with multiple columns and rows, containing handwritten entries in Ottoman Turkish script, likely a catalog or inventory list.

طوری

ردیف	تاریخ	شرح	مبلغ
۱	۱۳۰۲	توجه به حساب جاری	۵۰۰
۲	۱۳۰۲	توجه به حساب جاری	۵۰۰
۳	۱۳۰۲	توجه به حساب جاری	۵۰۰
۴	۱۳۰۲	توجه به حساب جاری	۵۰۰
۵	۱۳۰۲	توجه به حساب جاری	۵۰۰
۶	۱۳۰۲	توجه به حساب جاری	۵۰۰
۷	۱۳۰۲	توجه به حساب جاری	۵۰۰
۸	۱۳۰۲	توجه به حساب جاری	۵۰۰
۹	۱۳۰۲	توجه به حساب جاری	۵۰۰
۱۰	۱۳۰۲	توجه به حساب جاری	۵۰۰

II 21

طوری

ردیف	تاریخ	شرح	مبلغ
۱	۱۳۰۲	توجه به حساب جاری	۵۰۰
۲	۱۳۰۲	توجه به حساب جاری	۵۰۰
۳	۱۳۰۲	توجه به حساب جاری	۵۰۰
۴	۱۳۰۲	توجه به حساب جاری	۵۰۰
۵	۱۳۰۲	توجه به حساب جاری	۵۰۰
۶	۱۳۰۲	توجه به حساب جاری	۵۰۰
۷	۱۳۰۲	توجه به حساب جاری	۵۰۰
۸	۱۳۰۲	توجه به حساب جاری	۵۰۰
۹	۱۳۰۲	توجه به حساب جاری	۵۰۰
۱۰	۱۳۰۲	توجه به حساب جاری	۵۰۰

مورد

ردیف	شرح	مقدار	واحد	مجموع
۱	اسفند	۱	کیلو	۲۰۰
۲	اسفند	۱	کیلو	۲۰۰
۳	اسفند	۱	کیلو	۲۰۰
۴	اسفند	۱	کیلو	۲۰۰
۵	اسفند	۱	کیلو	۲۰۰
۶	اسفند	۱	کیلو	۲۰۰
۷	اسفند	۱	کیلو	۲۰۰
۸	اسفند	۱	کیلو	۲۰۰
۹	اسفند	۱	کیلو	۲۰۰
۱۰	اسفند	۱	کیلو	۲۰۰

DK II

مورد

ردیف	شرح	مقدار	واحد	مجموع
۱	اسفند	۱	کیلو	۲۰۰
۲	اسفند	۱	کیلو	۲۰۰
۳	اسفند	۱	کیلو	۲۰۰
۴	اسفند	۱	کیلو	۲۰۰
۵	اسفند	۱	کیلو	۲۰۰
۶	اسفند	۱	کیلو	۲۰۰
۷	اسفند	۱	کیلو	۲۰۰
۸	اسفند	۱	کیلو	۲۰۰
۹	اسفند	۱	کیلو	۲۰۰
۱۰	اسفند	۱	کیلو	۲۰۰

ردیف	توضیحات	ملاحظات	تاریخ
۱
۲
۳
۴
۵
۶
۷
۸
۹
۱۰
۱۱
۱۲
۱۳
۱۴
۱۵
۱۶
۱۷
۱۸
۱۹
۲۰
۲۱
۲۲
۲۳
۲۴
۲۵
۲۶
۲۷
۲۸
۲۹
۳۰

II 34

ردیف	توضیحات	ملاحظات	تاریخ
۱
۲
۳
۴
۵
۶
۷
۸
۹
۱۰
۱۱
۱۲
۱۳
۱۴
۱۵
۱۶
۱۷
۱۸
۱۹
۲۰
۲۱
۲۲
۲۳
۲۴
۲۵
۲۶
۲۷
۲۸
۲۹
۳۰

کتابت

211	دریغستان		اصالی	فخرا	منا	برای طاعت
	تاریخ	بندی				

II 32

211	دریغستان		اصالی	فخرا	منا	برای طاعت
	تاریخ	بندی				
۱۳۴۱	۵۰	۱	تکلیف ایجابا مقرر شده است	۴۴۴	۴۴۴	برای طاعت
۱۳۴۱	۵۰	۲	در باب آقا و ائمه رکعتی	۴۴۴	۴۴۴	برای طاعت
۱۳۴۱	۵۰	۳	تاریخ و احوال	۴۴۴	۴۴۴	برای طاعت
۱۳۴۱	۵۰	۴	تاریخ و احوال	۴۴۴	۴۴۴	برای طاعت
۱۳۴۱	۵۰	۵	تاریخ و احوال	۴۴۴	۴۴۴	برای طاعت
۱۳۴۱	۵۰	۶	تاریخ و احوال	۴۴۴	۴۴۴	برای طاعت
۱۳۴۱	۵۰	۷	تاریخ و احوال	۴۴۴	۴۴۴	برای طاعت
۱۳۴۱	۵۰	۸	تاریخ و احوال	۴۴۴	۴۴۴	برای طاعت
۱۳۴۱	۵۰	۹	تاریخ و احوال	۴۴۴	۴۴۴	برای طاعت
۱۳۴۱	۵۰	۱۰	تاریخ و احوال	۴۴۴	۴۴۴	برای طاعت
۱۳۴۱	۵۰	۱۱	تاریخ و احوال	۴۴۴	۴۴۴	برای طاعت
۱۳۴۱	۵۰	۱۲	تاریخ و احوال	۴۴۴	۴۴۴	برای طاعت
۱۳۴۱	۵۰	۱۳	تاریخ و احوال	۴۴۴	۴۴۴	برای طاعت
۱۳۴۱	۵۰	۱۴	تاریخ و احوال	۴۴۴	۴۴۴	برای طاعت
۱۳۴۱	۵۰	۱۵	تاریخ و احوال	۴۴۴	۴۴۴	برای طاعت
۱۳۴۱	۵۰	۱۶	تاریخ و احوال	۴۴۴	۴۴۴	برای طاعت
۱۳۴۱	۵۰	۱۷	تاریخ و احوال	۴۴۴	۴۴۴	برای طاعت
۱۳۴۱	۵۰	۱۸	تاریخ و احوال	۴۴۴	۴۴۴	برای طاعت
۱۳۴۱	۵۰	۱۹	تاریخ و احوال	۴۴۴	۴۴۴	برای طاعت
۱۳۴۱	۵۰	۲۰	تاریخ و احوال	۴۴۴	۴۴۴	برای طاعت
۱۳۴۱	۵۰	۲۱	تاریخ و احوال	۴۴۴	۴۴۴	برای طاعت
۱۳۴۱	۵۰	۲۲	تاریخ و احوال	۴۴۴	۴۴۴	برای طاعت
۱۳۴۱	۵۰	۲۳	تاریخ و احوال	۴۴۴	۴۴۴	برای طاعت
۱۳۴۱	۵۰	۲۴	تاریخ و احوال	۴۴۴	۴۴۴	برای طاعت
۱۳۴۱	۵۰	۲۵	تاریخ و احوال	۴۴۴	۴۴۴	برای طاعت
۱۳۴۱	۵۰	۲۶	تاریخ و احوال	۴۴۴	۴۴۴	برای طاعت
۱۳۴۱	۵۰	۲۷	تاریخ و احوال	۴۴۴	۴۴۴	برای طاعت
۱۳۴۱	۵۰	۲۸	تاریخ و احوال	۴۴۴	۴۴۴	برای طاعت
۱۳۴۱	۵۰	۲۹	تاریخ و احوال	۴۴۴	۴۴۴	برای طاعت
۱۳۴۱	۵۰	۳۰	تاریخ و احوال	۴۴۴	۴۴۴	برای طاعت

Ek III

1

T.C.

Özti: 12.4.945

D.V.

Zat. İş. U. M.

Sayı: 7283-523

Sicil Şefliğine

3.4.945 günlü ve 521/2741 sayılı yazıya karşılık:

Zonguldak milletvekili iken vefat eden İbrahim Halil Türkmen'in yetimlerine 1.1.944 tarihinden itibaren Ankara emvalinden verilmek üzere 178 lira 20 kuruş maaş tahsis edilmiş ve muamelesi Sayıştay'ca 65251-53 sayı ile tescil edilmiştir. Resmî senet numaraları 7283'dir. Müteveffanın 30 seneyi müteceviz fiilî hizmetinden dolayı kanunî mirasçılarının 6000 lira ikramiye ödenecektir. Bilgi husûlünü rica ederim.

6468

Tahsis Şefi

K.L.

14.4.945

9701

(İçişleri Bakanlığı Arşivi'ndeki
6468 numaralı dosyadan alınmıştır.)

A d ı	Doğum Yılı	Doğum Yeri	Nüfusa K.T.	Medenî Durumu
Halil Türkmen	1299	Sivas	1337 26 Şubat	Evlî
İnayet Türkmen	1315	Uşak	1337 26 Şubat	Evlî
Ömer İva elhak Türkmen	1333 21 Temmuz	Kamerhatun	1337 26 Şubat	Bekâr
Ahmet neda elhak Türkmen	1335 6 Nisan	İstanbul	1337 26 Şubat	"
Mehmet Doğan Türkmen	1338 21 Teş.sânî	Suadiye	928 28 Mayıs	"
Emine Nihal Türkmen	1930 11 Ağustos	Erenköyü	16.8.934	"
				17.5.44

Ek IV-- a

(Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü'ndeki
65251--53 numaralı dosyadan alınmıştır.)

ÇANKAYA NÜFUS MEMURLUĞUNA

	Baba Adı	Anne Adı	Doğumu	Medeni Durumu	Doğum Yeri
Halil Türkmen	Abmed	Emine	Ölü 1299	Evli	Sivas
Karısı					
İnayet Türkmen	Ömer	Kerame	Sağ 1315	Dul	Kütahya
Oğlu					
Ahmet Nida Türkmen	Halil	İnayet	Sağ 1335	Evli	İstanbul
Oğlu					
Mehmet Doğan Türk	Halil	İnayet	Sağ 1338	Evli	Suadiye
Kızı					
Emine Nihal Türkmen	Halil	İnayet	Sağ 11.8.1930	Bekar	Frenköy

(ve maaşlı)

T.C.

Bolu Nüfus Müd.

Sayı: 2781

9.11.1965

Ek IV-- b

(Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü'ndeki

65251-53 numaralı dosyadan alınmıştır.)

Ahmet KONUKÇU (Nüfus Müdürü V.)

مواصلت

لوازم متصرف فائزہ تعیین بیورنشر اولان
ازکن حرب یوزباشیانندن مستغنی سوریه
یولیس مدیر اسبقی خابلی بک اقدسی حضر تلمری
شهر حالک التیمی سالی کونی شهر سز
مراسمات ایستمدور .

توماندان ناظم بک اقدسی حضر تلمری
ایل دوشانی سامورین مالکیه و عسکریه
و عسکریه و مفتی اقدسی مدافعه حقوق و بلدی
عیشلمری و اشرف ای اعیان مالکیت یوم مذکور
آر ایه نوله شهره بر ساعت مسافوده کانی
فره کوی فرستدکی تانی مخصوصه کیموب
آوردده متصرف بکی استقبال ایستمدور
و حقلرندہ ضراسم حرب تکاری ایستمدور .
مناسبتاً بر تانی و الا ایلہ دائره حکومت
شایب آوردده بتون سامورین و هیت
واها لیلک تبریکاتی قبول ایستمدور .
* (دردلی) بیان خوش آمدنی و تبریکه
تودیفماً موفق باطیور اولمری دعاسنی برفق
بارکاه احدیت ایلر

مستوفی استیاض
الیاں راه شکاری
.....
.....
.....

مستوفی استیاض
الیاں راه شکاری
.....
.....
.....

۱۳۳۹

مستوفی استیاض
الیاں راه شکاری
.....
.....
.....

مستوفی استیاض
الیاں راه شکاری
.....
.....
.....

EK V

<p>تجلیہ ۱۵ نومبر ۱۳۳۶ء - سہ ماہی</p> <p>شیراز اشتر</p> <p>سہ ماہی اپنا بیانیہ بخشش کر رہا ہے۔</p> <p>اعلان</p> <p>سرپرست ایچون اعلانات عادہ دن ۲ واپس و شرکت، اعلان لندن ۳ و حوادث، اور سہ ماہی ایچون اعلان لندن ۱۰ و خورشید</p> <p>اسلامی ہنسلا و سرگرم اولورس ہاشتمہ ہا بازارق ایچون</p> <p>۱۳۳۶</p> <p>۷ کانون نامی ۱۳۳۶ء</p>	<h1 style="font-size: 2em;">تجلیہ</h1>	<p>نومبر ۱۳۳۶ء ۲۸ شوال ۱۳۳۸</p> <p>شیراز اشتر</p> <p>حکومت ہونامی جو ارتدہ حکومت مشہور ہے</p> <p>نومبر ۱۳۳۶ء ۲۸ شوال ۱۳۳۸</p> <p>مدیریت سرپرست اولورس</p> <p>سہ ماہی عمومیہ شملق و غیرہ نامی شامق مراتق اولورس</p> <p>۷ کانون نامی ۱۳۳۶ء</p>
<p>طرائق ہنسل و سرگرم اولورس ہاشتمہ ہا بازارق ایچون</p>		<p>شیراز اشتر</p>

مدافعتہ وطن غازی قادینلر جمعیت شکرہ منہ

بک محترم خانم اقدیس

شہانہ ملک صاف و مجاز برآیندہ حاجتی و اسلامیہ پاک و قدسی بر نمونہ علوی و نادیمانک رحیم و شفقتکار بر معکس عفت و عصمت اولان مکتوب کبری آلام حاضرہ وطنہ ایزکھن قدامت شون جاساییہ: مقدرات اسلام ایچون تزیین و رحمت شون سعیدانلیہ اولورس. و اعتراف ایدوم کہ ہر منقالت رحمانہ و رحمانا سائن و صحائف کونہ نامی دو کجیہ بیخ نفیس ایچون شہادتی ایشہایا ایدوم: بوسکوب، و سرکار مقدر فکرتک چشم بسیری اولورسہ اسلامیک اولورس عدلیاتی تاریخ جیلادی جانلاندر بر حقی تدو سحر بر تائیر اجرا ایشہایا بر زمانہ اعلام کجا ایچون قرہ وود کزده بار کثرت وقایت ایدن اسلام مجاہدینک ایشہایا سرازندن فیشقیہ درق بر سر ملائک کی بوکرتک بدیخت فقط نجیب مسلمانترینک امصادیہ پیشکارین وطن ایشدم نیز و صاف روحیہ کیکزک بدیع واسیل بر نظامر مستقامی اولان نجیب تشیکیز آئی اسلام خفہ کی ایمنی سماوی بر زده قدرتیہ تقوی ایشہایا اولورس، قادینلی بودر جده بوکرتک و لاجون، قادینلی مجاہدہ دینیہ و ملیہ در بودر غزیمکار اولان ملت صیغ بروقت عمو اولورس ماز اسلامت سیایہ فیشکرده دانمایا جان و انشاء دشمنوین ذلیل و مقهور ایدہ جگہر ای ساجانلرک مبارک والدہ و عشیرہ قری و یاران سنت و شکران سرزورہ

۱۳۳۶ء نومبر ۱۵

مدافعتہ وطن غازی قادینلر جمعیت شکرہ منہ

بک محترم خانم اقدیس

عاشق تاہلر و معظم لاسونی فطرتیہ اسیل مستشار و بشوئر سب وطنک ایستہ جانلی رو قدرت پان رنگین مکورد کردہ. ملی جمعیتر، ملی احکام اولورس وطنی یاد لورک انکشتیق و خدائیل دو قوتورلی، انک لعلی و قوتورلی جمعی شلاحتریدر.

ایستہ بوکرتک برتون سہ وکیل بو در مرکز پیشل ایدک کورکسہ و خانق دشمن آیشل بر حرص بو سکون قائل و نکور لورہ الٹھایی قان سیران نیز جہل ایچور، بر بارہ لورہ با دین و حاکمیت نجیب کی، بوکرتک بر حسن و شفقت طاقبتان رحیم القاری در بر صیادعی یا نمالی در کہ ظفر و رحمان غرز و وطنک الون فضائلندہ بیاض برایشیق بر آیدہ کولسون، ایشہایا بو سہ ماہی عیشتم شاقیل بر نایحہ مانک عثمانی وطنک احساسی و اسلامیہ فلاکتی و جدا لورہ لایوت بر آچی و آغیر بر ذوات بیلہن بولی قادینلی در بوکرتک غزیمکار بر ایستہ قنوی ملیہ ملک تاریخ جہادہ ملی کورکسہ ملیہ و دیارہ سہنمایہ حق قاندر لاسحتی و اقدسی مقصد، فعالیت و حرکاتہ اشتریکہ فراد و بریش و ایک کونہ بری در استخلاص وطن اوغورکسہ جائیشقی و ایچایندہ عدای جان ایشک ایچون انتخابی بر (مدافعتہ وطن غازی قادینلر جمعیتی) تشکیلی تیب ایدرک فعالیتہ باشلامش اولدیہی مرروضدر.

بولی مدافعتہ وطن غازی قادینلر جمعیتی

Ek VI - a

Ek VI - b

جولای

۱۳۳۲

شرائط اشترا
سهنت اپونه پئی بخش غروشدور.

اعلان
مرسمر اپيون اعلانات عادي دودن ۳ و پانه و شرکت اعلانات دن
۳ و حواوت اودسند. پولا نه جيق اعلانات دن ۱۰ غروش ائسور.
اعلانر مشلي و مکرر آؤورد باشته جه بازار دن اي پئير.
سر بولي غزله سنک تاريخ تاسيس ۲ کانون ثاني ۱۳۲۹

مجله ادارت
حکومت يوناني جواؤنده حکومت مشهور پئير

اوروشور پر پاداره به خاند شمير سات اپيون
مدريت سرانجت اولتور.
۱۰۰۰ مع حوسيه شناق و غزله نيك مسلكه مؤلف اولتور
مع المنوتيه درج اولتور. دؤج اولتيلانر ماده ايدار
سنت طباعت تاريخ تاسيس : ۲ کانون ثاني ۱۳۲۹

نوبسرو ۳۱/۱۲ ذى القعدة ۱۳۳۸ لوزانك قنده بگرم نشر اولسره سر غزله سوره عيشيه ۲۹ تخور ۱۳۳۲ - سهنت

بيوك ملت مجلسي رياست جيلانه سهنت

براون عيمل ي بلك پارلاق ائسارائه تسييد ايدين بولى سنجيايى خودك واسلام
عزمتي عيمل ايدين ذات وطنه روزي سلا ملاء و دعوان استقلاله منوقيت دولتري نمائنه
زديعا وطنه و طيبه سى ال الابد ثبات را سراز ايله اينجا ابد جگن عرض و تامين ايلر .
بولى مشرفى
۲۳ قور سهنت ۳۳۶
خطابى

Ek VIII-a

بولى مشرفلئنه

ملمنز بركون اون اوجنهن عيمل ي اءاراك ايدييود بر طرفدن آجي نلا كترنك
ديكر جه نئسده دءد اكار ملت نرك بشون جه نانه ابراز اوله يكي مستا نهر مانلقنرك تاريخى
اشترا ايدين برسوك ابي سهنتك شاطرا تي تكرر او ايدر كن بيوك برهيجان ايل ترمه مسك
قابل دكادر سگن امام فلاكنك اسطر انا يله محسوك اوله رف اون اوجنهن ساله ي كور كن
مانس به ناند جرمه نر اييون ائيق بر چاره نءارى نءور اجه لي بز : دعوان استقلاله
اولونجه ي قدر ثبات واسرار سهنت ۲۹ تخور سهنت ۳۳۶ بيوك ملت مجلس ريديي
مسيلي كال

Ek VIII- b

داعیه ولایت

قرآن تنبیه عظامنا نزلت اوله و کلام بگرد و وقتیه روزگار در هر طریقی به یونان و کوز و کوز
 امتدادن اهل قوی که کوشیدن این است کسبند سبب بر سواد و جی گفت که لفظه من و این
 اوله منی نموده اند و نه اندازد و وقت بود است که بر حق و تبی سواد بود و نه اوله و کوز و کوز
 و صغیر قوی بود و وقت در هر طریقی به یونان و کوز و کوز و کوز و کوز و کوز و کوز و کوز
 خاندان بیان بر شمس . روزه کار و روزگار و صحت و کوز و کوز و کوز و کوز و کوز و کوز و کوز
 تقیبات در راه ای میور . نتیجه کار ای میور . نتیجه کار ای میور . نتیجه کار ای میور
 ای که بر تبی کسبند که سبب اوله و کوز و کوز و کوز و کوز و کوز و کوز و کوز و کوز و کوز
 شدت اسطفاق نامه ای در سبب اوله و کوز و کوز و کوز و کوز و کوز و کوز و کوز و کوز و کوز
 صبح سبب در کوز و کوز که ای در روز و کوز و کوز و کوز و کوز و کوز و کوز و کوز و کوز و کوز
 بر داس کار کوز و کوز است که ای در کوز . کوز و کوز و کوز و کوز و کوز و کوز و کوز و کوز و کوز
 در کوز و کوز و کوز و کوز و کوز و کوز و کوز و کوز و کوز و کوز و کوز و کوز و کوز و کوز و کوز و کوز
 نتیجه و کوز و کوز و کوز . ۱۷ روز ۴۶
 به طریقی

بیت نقد محمد

۹. ۱۷ مرداد ۱۳۰۶ تفسیر به کیفیت کسب در اینست نقد محمد در صراط و انزاه
 در تفسیر به معنی تامل در حقانیت خدا و در کمال زهد و غیره و در مسکنه یا در مسکنه و سایر
 فراموشی در هر طرفه مشابو؟! استجابت شریح اجناسه بر کمال فائز انصاف و انصاف
 در پیغمبر و در تفسیر به نقد بر روش - ۱۳۰۶ نقد در - ۱۳۰۶ نقد در - ۱۳۰۶
 دسر و انصاف و کسب
 شریح و کسب

Et IX- b

سه منبره و خدمت تقيب ايد و بجز هفت روز كوتاهي كه فدر. به شوقه
 آرتنه براي مرسته همن در صفا ايد كه لازم است در بيداريد و در صحنه
 عظمه به شوقه آن شرط درون هم. عذرها در صحنه از شوقه آن در دو مرسند
 صحت ايد با به به بر شوقه ايد و در شوقه آن در دو مرسند كه در مرسند
 كه در مرسند كه در مرسند كه در مرسند كه در مرسند كه در مرسند
 به غير در كين شوقه ايد ميسوم. شوقه استوبه ندرت بر در مرسند
 در مرسند كه در مرسند كه در مرسند كه در مرسند كه در مرسند
 به شوقه مرسند. به آن تا در مرسند كه در مرسند كه در مرسند
 ۱. روز چه شوقه مرسند - به مرسند كه در مرسند كه در مرسند
 مرسند كه در مرسند كه در مرسند كه در مرسند كه در مرسند
 به شوقه مرسند كه در مرسند كه در مرسند كه در مرسند
 ۲. روز چه مرسند كه در مرسند كه در مرسند كه در مرسند

پوری کے قصے

۱۔ تیس سہت تڑا رب افسی ایہ سنفظان بدو دن؟! موزی موی و ہفت
 مگر ایہ کوہ مشورس . سنے آئینہ دت طرز و عین ایہ عکس . پورے تک وقتہ دن
 وقوع ہر دن غنایت و ہونان داسطیہ متا شایستہ ایہ ہیکہ
 ۲۔ اٹھ افلاک موزون ارتقا کرسٹ کھن سلکبہ قمری مصدرہ قنیا ایہ پیرت
 کندرت پریم کیہ ہیکہ

۳۔ شام قرط حد وقتہ روت ورتا حد ورتا زینت کج سہت دن تلمہینہ
 کجہ صورت سوز ویر ررت زینت عید سوز . کھن ہستوینا تڑا کجہ
 ۴۔ غنایت آبانہ اول ایہ پیر کوہ ہر بر سنفظ و برتون قنیا ایہ پیرت
 دریا پر ہونہ ہوی .

۵۔ اٹھ افلاک سلکبہ آبانہ کوہ پیر ہیکہ کدنا عکسہ روٹا س و اسٹ افی
 پر ہونہ ستر کدنا کدنا ایہ کدنا کدنا کدنا کدنا کدنا کدنا کدنا
 روز مجری عکسہ و کدنا کدنا کدنا کدنا کدنا کدنا کدنا کدنا

۶۔ وقتت س طہیرن رورین شانہ اعوانہ و کدنا کجہ تہرینہ پورے
 غنایت ہونہ دن حکم و آفانہ عکسہ رنقا زور ایہ ررس عکسہ س عکسہ پیر
 کجہ عکسہ تہرینہ ہفتہ جزائی عکسہ ایہ ہیکہ در . باوہ ک آفانہ عکسہ عکسہ

تڑا کیہ اول ہونہ عکسہ ۱۶/۷/۲۹
 آفانہ پیرت آفانہ پیرت
 سوز سوز سوز
 روز مجری
 ہفتہ

در جواب حضرت شیخ مبارک در نقی کرمانه

۱۹۷۱ / ۷ / ۱۵ . سیدم که برتقی سیب بود روشسته ایست این
 در سید شکم . غلط ملاحظه این است که چون ذکر سید در کتب معتبره
 برتقی سوره بدن به بود مذکور شده در انواع برتقی حضرت است و شیخ انانیت را سید شکم
 ایست سید شکم . در زمین بود . سید شکم ایست سید شکم . در زمین بود .
 ایست سید شکم . سید شکم ایست سید شکم . سید شکم ایست سید شکم .
 سید شکم ایست سید شکم . سید شکم ایست سید شکم . سید شکم ایست سید شکم .
 سید شکم ایست سید شکم . سید شکم ایست سید شکم . سید شکم ایست سید شکم .
 سید شکم ایست سید شکم . سید شکم ایست سید شکم . سید شکم ایست سید شکم .
 سید شکم ایست سید شکم . سید شکم ایست سید شکم . سید شکم ایست سید شکم .
 سید شکم ایست سید شکم . سید شکم ایست سید شکم . سید شکم ایست سید شکم .
 سید شکم ایست سید شکم . سید شکم ایست سید شکم . سید شکم ایست سید شکم .
 سید شکم ایست سید شکم . سید شکم ایست سید شکم . سید شکم ایست سید شکم .
 سید شکم ایست سید شکم . سید شکم ایست سید شکم . سید شکم ایست سید شکم .
 سید شکم ایست سید شکم . سید شکم ایست سید شکم . سید شکم ایست سید شکم .
 سید شکم ایست سید شکم . سید شکم ایست سید شکم . سید شکم ایست سید شکم .
 سید شکم ایست سید شکم . سید شکم ایست سید شکم . سید شکم ایست سید شکم .

قاضی اعظم ۱۵ ژانویه ۱۹۷۱
 برتقی سید
 هفتین

برای تقدیم

بجایگاه
 عتیق در سال ۱۳۰۴ قمری تقدیم گردید: آری در روز در میان این دو شرط شرطی نیست
 عتیق در سال ۱۳۰۴ قمری تقدیم گردید: آری در روز در میان این دو شرط شرطی نیست
 سرحد در برای سواد است سند تقدیم گردید بر تبریز و تبریز در سال ۱۳۰۴ قمری
 سرحد در برای سواد است سند تقدیم گردید بر تبریز و تبریز در سال ۱۳۰۴ قمری
 سرحد در برای سواد است سند تقدیم گردید بر تبریز و تبریز در سال ۱۳۰۴ قمری
 سرحد در برای سواد است سند تقدیم گردید بر تبریز و تبریز در سال ۱۳۰۴ قمری

Sk XII

بیاننامہ

دوزخ و آتش پزازی اسالت :

۱۔ دستار لگا تشویشانی راستا تو لو لہو لہو باد شد
 دولت سخانی بر تاج دیشترک اشہاد آئینہ خیال
 اور اشرفیت طوغری ہشتک مہانتہ نفسی لہو لہو
 پائش اولہ پنی ہینس اشہاد طیرت سیاسی رقیام
 پابندی شہیداً تادیب اولہدی ملت بر تاج شہسخت
 تہویلات و تشویشاتہ تاپش اولان غائل و سیموم
 قر و اشرفیت ہالطع و سائشہ طرارین قالاماز انک ایچون
 بیوک ملت مجلسی بر غلو غمونی اعلان پشعی
 ہونی دوسال نشر و تبلیغ ہینہم و سر شہدیشوینتہ
 تاپشینی ایسا پشعی ہینہم کچہ دینہ رقیام اساسی
 کورکدی ہونی اداہہ ایدتزی نساچ لازہ ایدہ
 اوشاد ہینہم ہینہم کچہ دینہ کچہ دینہ کچہ دینہ
 فضلہ مساعدہ ہونہم ہونہم ہونہم ہونہم
 نندہ و محمد دینتہ ہونہم ہونہم ہونہم ہونہم
 اسلام تانی ہونہم ہونہم ہونہم ہونہم
 و شفقنی رجا ہینہم بیوک ملت مجلسی ہونہم
 پاشا ہونہم ہونہم ہونہم ہونہم ہونہم
 و ہونہم ہونہم ہونہم ہونہم ہونہم
 سیاسی ہونہم ہونہم ہونہم ہونہم ہونہم
 سرکرد ہونہم ہونہم ہونہم ہونہم ہونہم
 اولہ جق قانونا سکنت اولہ پنی و طانی تمام ایسا
 ایدر جک سلام اولان ہونہم ہونہم ہونہم ہونہم
 اسراوتان ہونہم ہونہم ہونہم ہونہم ہونہم
 اولوزہ ایکنہی قوتہ سیاہہ اشفاق ایدہ ہونہم ہونہم
 سقرو شہسخت ہونہم ہونہم ہونہم ہونہم ہونہم
 بیاننامہ کویہہ و ہونہم ہونہم ہونہم ہونہم
 پاشد ہونہم ہونہم ہونہم ہونہم ہونہم
 اعلاندن اولچ کرن ہونہم ہونہم ہونہم ہونہم
 اطاعت ایجابش ہونہم ہونہم ہونہم ہونہم
 پایشہ ہونہم ہونہم ہونہم ہونہم ہونہم
 غرب ہونہم ہونہم ہونہم ہونہم ہونہم
 علی ہونہم ہونہم ہونہم ہونہم ہونہم

نومبر ۳۳ ۱۱ ذی الحجہ ۱۳۸

صاحب اخبار
 الیاس زاہد بنگری
 کراچی

(پیشانیہ)

الجزل ۲ ۳۳۱ نمبر ۱۰۰ ہونہم

مدیر مسئول
 دعوی دیکھی : علی صاحب
 شہزادہ اشفاق
 سٹیشن اونیسی : ۱۰۰ - القی ایلی : ۸۰ نمبر ہونہم
 امور و خصوصیات نمبر ۱۰۰ ہونہم ہونہم ہونہم
 سرایعت اولوزہ

<p>صاحب انبار، ایس، زاده شکاری آدرس: ... پستی مکتوبی نامی، پوز، دکن، دائرہ غنیمت، ص ۱۰۰</p>	<p>۱۳۳۹ صفر ۱۸</p>
<p>وطن و مکان تابع مردود آثار درج اولیاد درج اہلیان آثار اجداد اولیاد</p>	<p>بازار اربوسی، اولیاد، تھراپور، تھراپور، تھراپور</p>

صادقی و صمیمی برائے بساط اللہ فاضلی و ذریعہ
 دانشجو، چھوڑ دیکھ، نہ حیات و وظیفہ، جسے اپنے دیکھ
 صفا تیری سبزہ و رفتاری مساعبتیکرہ ... و کولی
 خلافت، و روغنا کار، بیت کیز، مدبوہ ... شہر اسم اللہ
 برابر، حیرت انگیز و جانی قبول، بسوز مکتوبی، بیجا
 ایدو سبزی اللہ، امانت ایدو، اللہ تعالیٰ شہد،
 ملت ہو، ہند، موافقت، تھی ایدو، ایدو،
 ع فریقہ : بی ناظم

۱۳۳۹

پولی و خوالیسی بالسوم ولایات ، قضا
تاجیه بالسوم روسای نامورین ملکیه و
سکریه بلدیہ ، مذاقته حقوق ریاستریه
بتوانه تشراف سرکزریه :

بیاننامه رسمی

شیخ بر کیمسه شیخ بر سبب و سورتله حکومت
سرکزریه نک سلوسانی اولقمسزین قوت طوبلاینه
مآذون دکادر . بویاننامه نک تبلیغی تاریخندن
اول پویوله آتیشده اولانلر وارسه
در حال کنده لری و مقصد تشبیرنی بطوغریدن
طوغرییه بکا بیلدیره جکدر در . شکسی تقدیرده
پوکنی مشبه لک اسایش داخل تملکنی اشغال بیوک
ملت مجلسی حکومتنی اشرا و اشغال مصومه
ملکتی اشغال تمهید اتهام اولده سقلرینی بیان
واشلان ایلم . س ۲۵ کانون اول سنه ۳۳۶
تور کبا بیوک ملت مجلسی ریسی
مصطفی کمال

EX XVII- c

علی ادره سی

حکومت قونانی ، حوراند ، حکومت عسکره سیدر

امور تحریریه و اداریه ، جان خصوصیات ایزون مطبوعه
مدیریت سر اجنت انزور ،

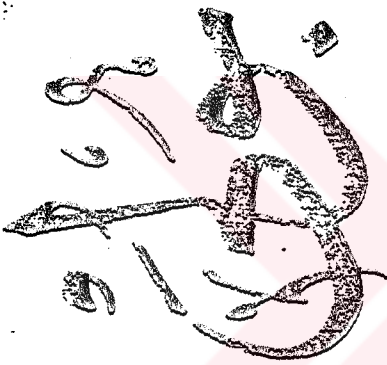
خانج کومیت و مطبوعه و غیره نک مسلک موافق اوراق
بع المصروفه دوج اولتور ، دوج اولتابلر امانه ایمان

محل منصف طاعتک تاریخ تاسیسی : ۲۴ کانون اول ۸۶۱

تور کبا ۱۳۳۶ تاریخ الانلر ۱۳۳۶

کوردانک طغنده بکوره نشر اولتور رسمی انجمنیه

تجهیز : ۲۴ کانون اول سنه ۳۳۶

شهر الطاشترا

سنان ابوزه بدلی قشیشی خوروشده .

اعلان

مرسل ایزون اعلانات عالییه دن ۲ ریاقه و نشر له اعلانات کبر

۳ و خوراجت اریسته ، پوزنه جق اعلاناتدن ۱۰ شهروش التی

اعلانر مفضل و مکرو اولورت باشنده

محل بول مرسته نک تاریخ تاسیسی : ۲۴ کانون اول ۱۳۳۶

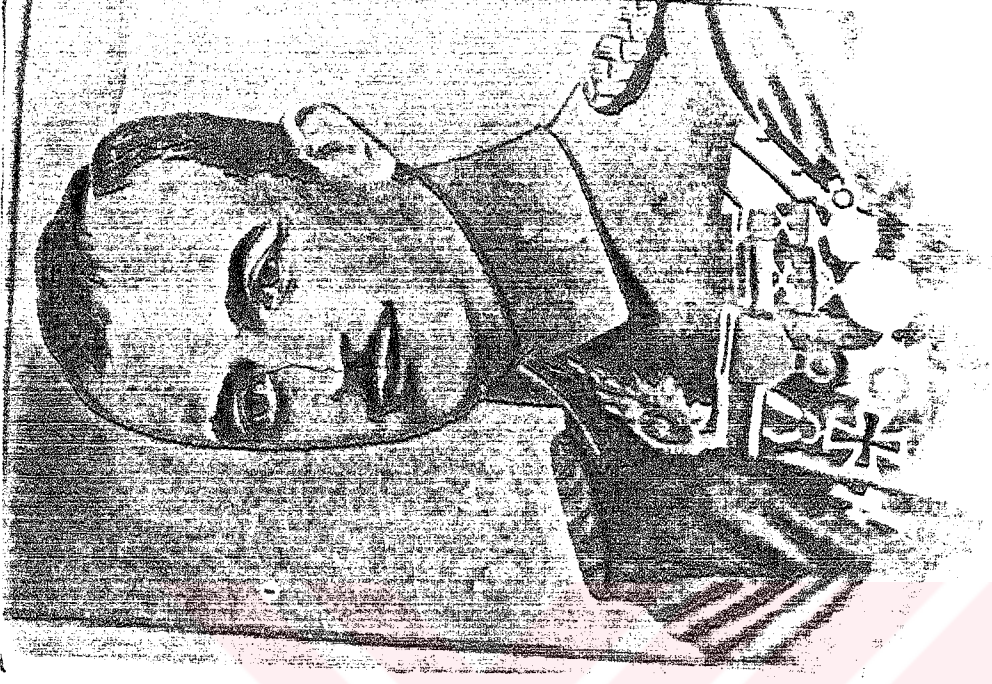
<p>پرنسٹن خروشنر مدیر مسئول - دعویٰ وکیل : علی سائب شرائط اشترایا سنگت پروتسی : ۱۵۰ - الفی ایس : ۸۰ خروشنر امور و خدمات تحریریه ایچون مدیریت مراجعت اوٹور</p>		<p>نوسرو- ۵۵ صاحب امتیاز - انیس زاہد شگری آدرس پری حکومت نونانی جوارندہ دارن خدمت دور وطن و ملت نافع مردلو انار دوج اوٹور برج ایڈیشن انار انار اولو تاز</p>	
بازار ایرتسی	۱۸-۱۱-۳۷	بازار ایرتسی کوناری شرو اوٹور تورک شرت سیدر	۱۱ شعبان ۱۳۶۸

تورک ایبیرک مات مجلسی ریاستہ
کنج اردو مرکز از سالان ایندہ قازاندینی ایکنجی ظفر مود مناسبیہ یوگون علما و مشائخ
طرفین تحتشم براحتفال دینی ترتیب ایڈیشن ویکار جہ خلق تہلیل و تکبیر ایہ شہری طولہ شہری
دو اوٹور سمیہ بی زیارت و ساکن برطورو و قور ایہ اردویہ و تورک ایبیرک مات مجلسی حکومتہ
شریض خدمت ایہ مشدر . آفشامہ مخلصان برہار آلابی ہبارین مولہ نبوی قرآنی و پاراز ایرتسی
کونی اوپلیٹک اشتر آکبہ مدبذب براحتفال ملی ترتیبی مقرر در بالو - بلہ عرض تبریکات و تعظیمات
اولو تورک ایبیرک مات مجلسی ریاستہ : خابیل ۲ - ۴ - ۳۷

Ek XVIII- a

پولی - تصیری لفظہ
تافترا افذاہ کر ہیئت عمومیہ قرانت ابدلی . خلاص وطنہ متوجہ - ماعی مایہ
مقدمہ کوسترلان ہیجان و بوکک شلاقہ دن طولای تشکر اوٹور اقدام .
۵ - ۶ - ۴ - ۳۷ بیوک مات مجلسی ریاستہ : مصطفی کمال

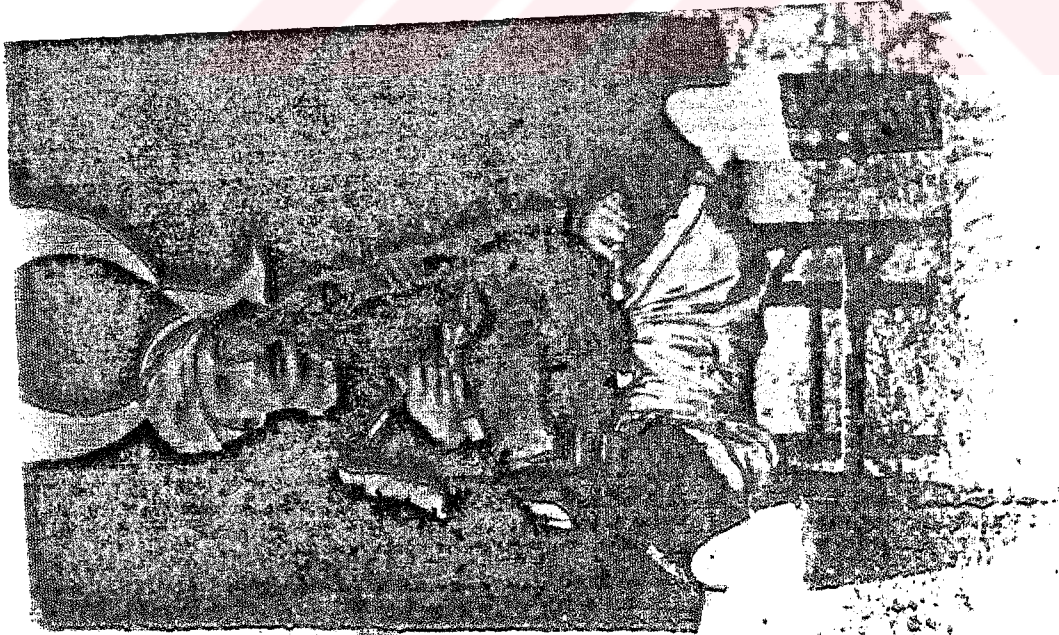
Ek XVIII- b

Miretteb Fırka Kumandanı
Binbaşı Nazım

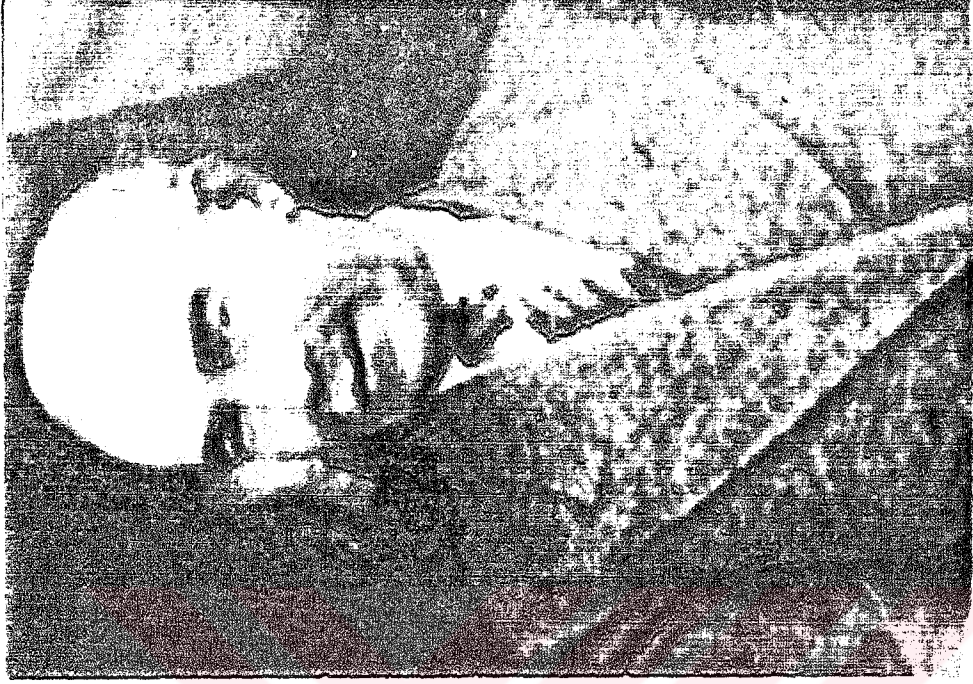
Bolu Mutasarrıfı
Ali Haydar (Yuluğ) Bey

Sara Efe Edib Bey

Muze Harekâtı'na Sara Efe Edib ile
katılan Mustafa (Sakarya) Bey

Düzce Belediye Reisi
Hüseyin Remzi Bey

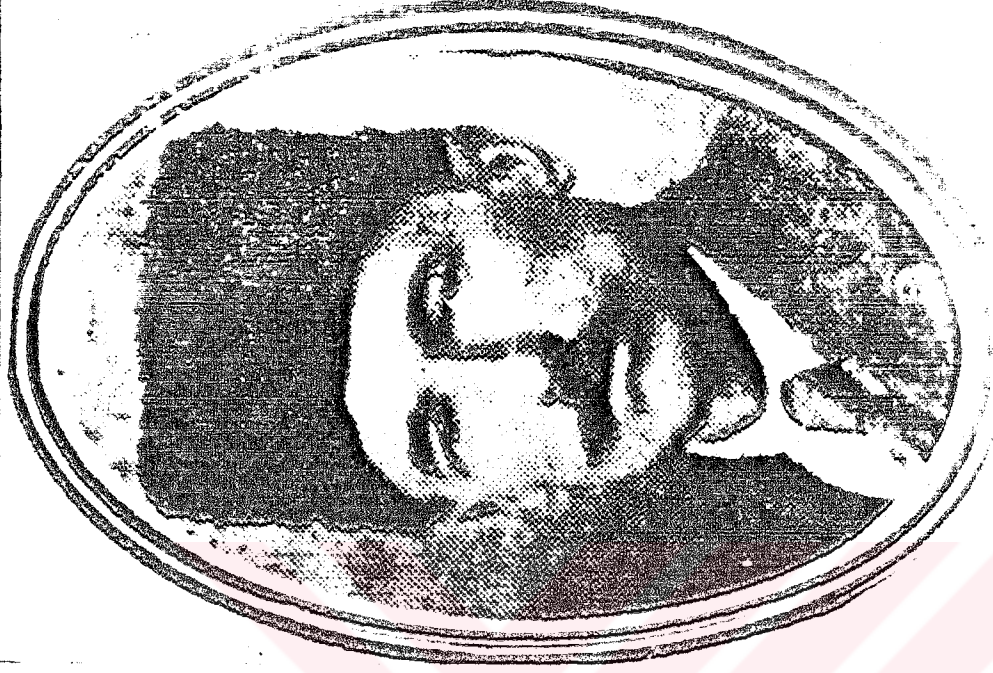
Düzce Harekâtına katılan
Şerafeddin Bey

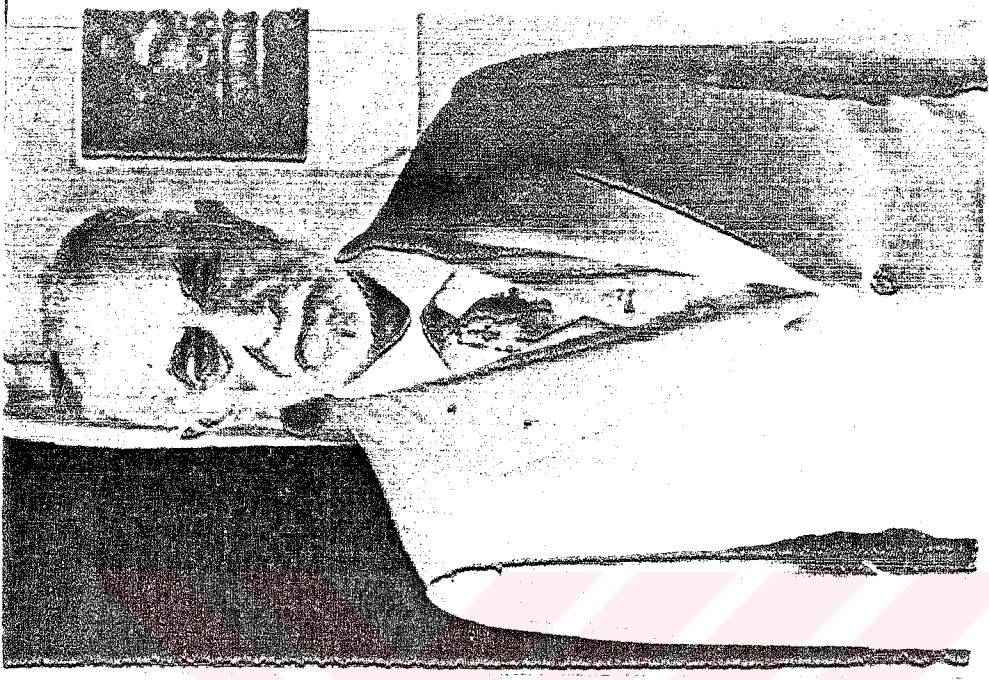
Exzurun Müfrezesi Kumandanı
Ebulhindili Cafer Bey

Bolu Mebusu
Dr. Fuad (Umay) Bey

Bolu Mebusu ve Derdli Gazetesi Sahibi
Sükrü (Güleza) Bey

Tayyar (Çulha) Bey

Bolu MHC'nden eski Mebus
Tayyar (Çulha) Bey

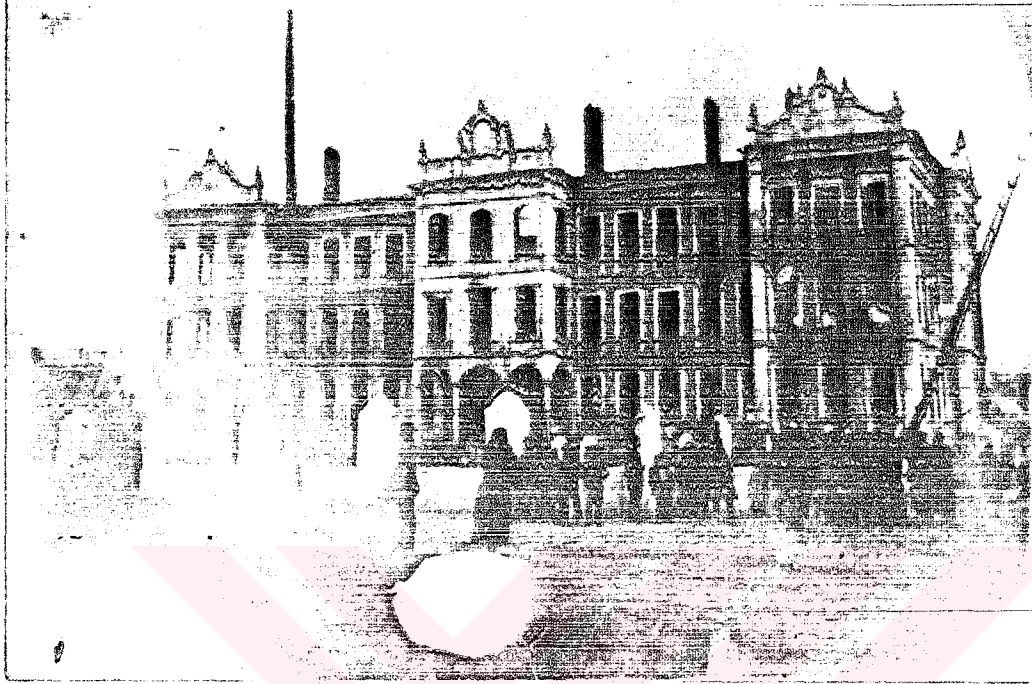
Binbaşı Nazım'ın Hacı Bayram'deki
cenaze töreni

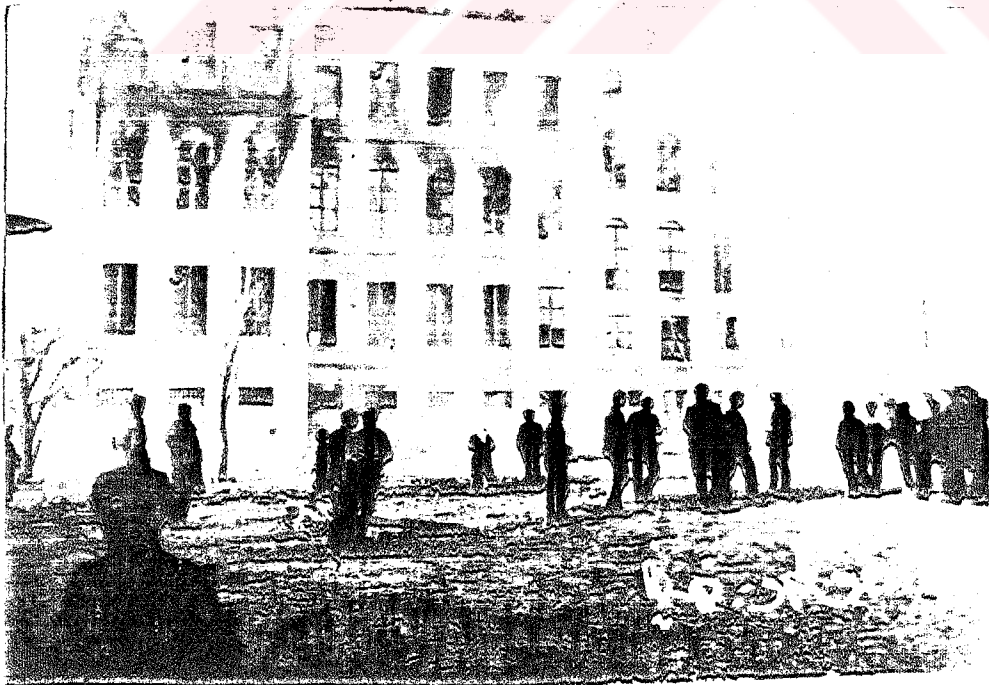
Hüseyin Renzi Bey'in
Düzce'deki mezarı

Cerede MHC üyelerinden bazıları

Bolu Hükümet Konağı

Bolu Hükümet Konağı

Düzce Hükümet Konağı

Düzce

Mu dur nu

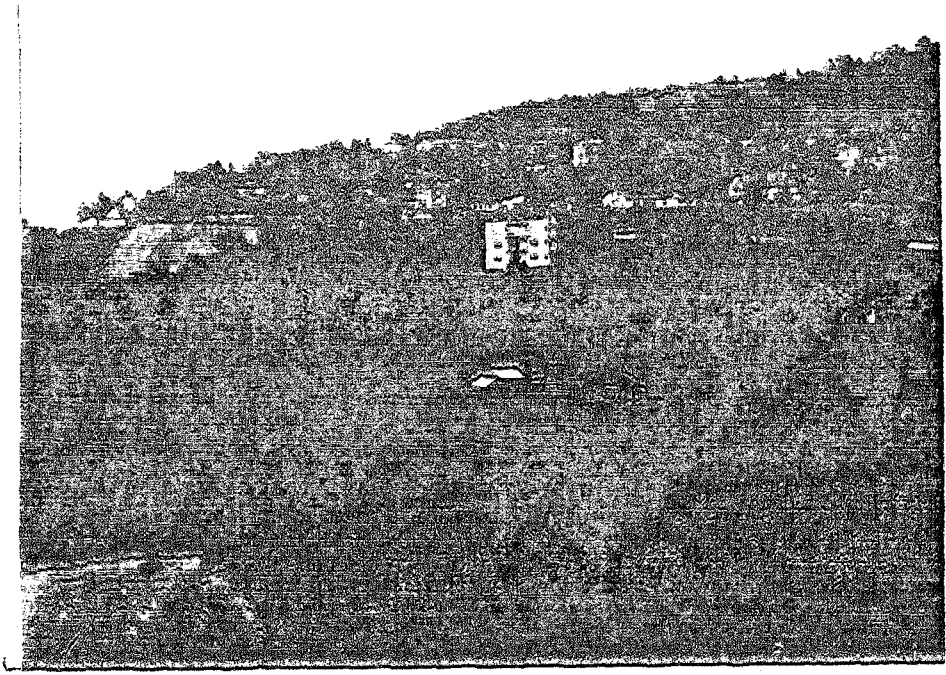
Mu dur nu

Düzce

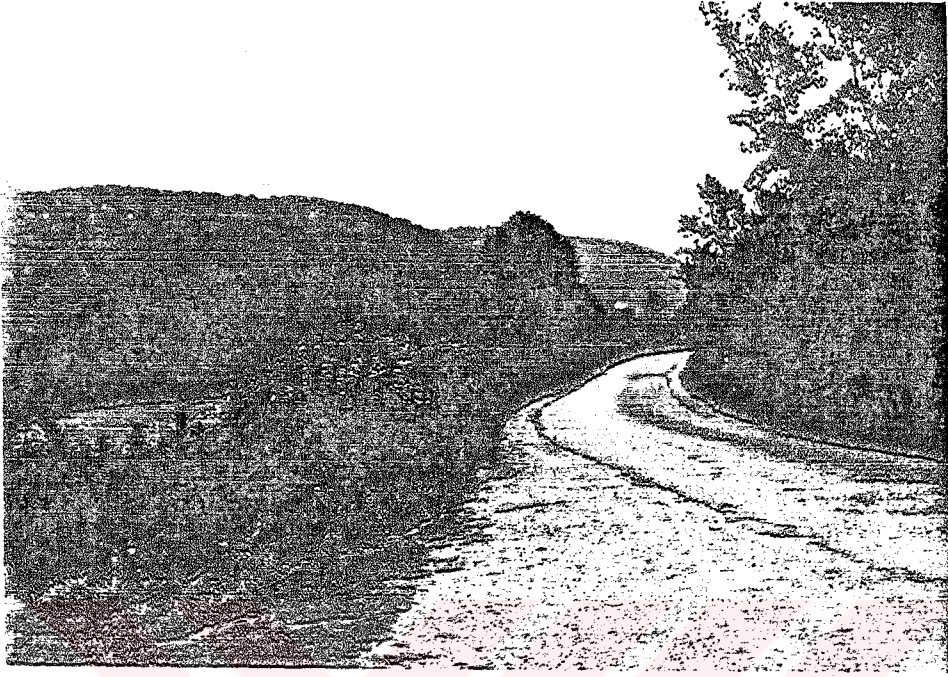
Bolu Dağı'ndan Darıyeri

Bolu Dağı - Bakacak

Bolu Dağı'ndan Darıyeri Vadisi

Darıyeri - Kaynaşlı - Düzce yolu

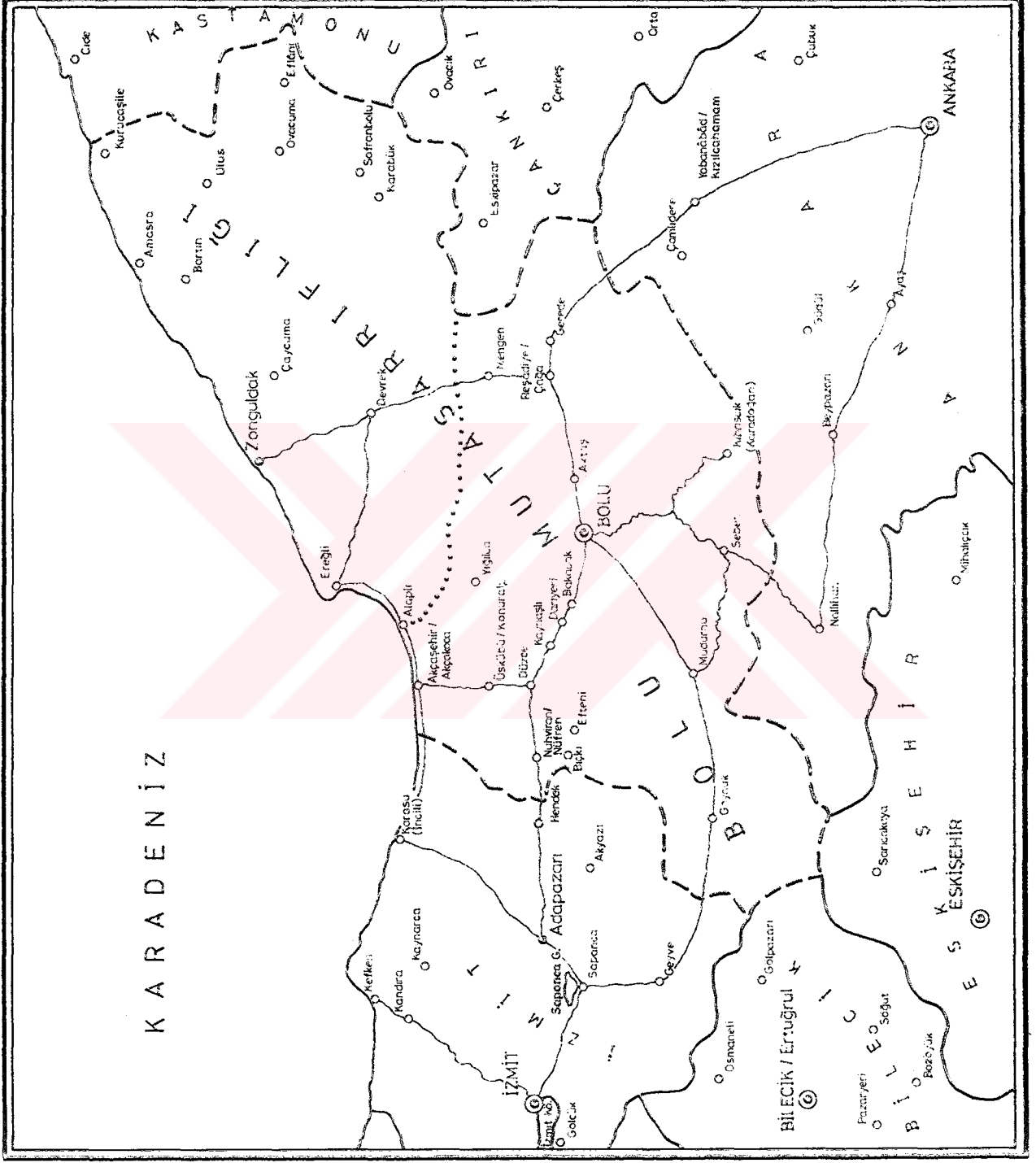
Darıyeri

Darıyeri

Darıyeri Tepeleri

BOLU MUTASARRIFLIĞI (1920).

Yükseköğretim Kuruluna
 Dokümanlar için
 M. Ö.